

Министерство образования Республики Беларусь
Белорусский государственный университет
Исторический факультет
Кафедра этнологии, музеологии и истории искусств

Этнокультурное наследие Беларуси в XXI веке

Материалы международной научно-практической конференции
Минск, 18 июня 2021 г.

Минск
2021

УДК 39(476)(06)
Э 916

Решение о депонировании вынес:
Совет исторического факультета
22 июня 2021 г., протокол № 7

Редакционная коллегия:

Т. А. Новгородский, д.и.н. (отв. ред.), И. В. Олюнина, к.и.н. (зам. отв. ред.),
А.А. Гужаловский, д.и.н., И.Г. Томашева, к.иск., И.Г. Бочило, к.и.н.

Рецензенты:

Алферова Е. Г., кандидат филологических наук, доцент, заведующая сектором
духовных традиций в народной архитектуре ГНУ «Центр исследований белорусской
культуры, языка и литературы НАН Беларуси»;
Максимчик А. Н., кандидат исторических наук, доцент исторического факультета
Белорусского государственного университета.

Этнокультурное наследие Беларуси в XXI веке : материалы
международной научно-практической конференции, Минск, 18 июня 2021 г.,
/ БГУ, Исторический фак., Каф. этнологии, музеологии и истории искусств ;
[редкол.: Т. А. Новгородский, И. В. Олюнина (отв. ред.) и др.]. – Минск :
БГУ, 2021. – 140 с.: ил. – Библиогр. в конце отд. ст.

В сборник вошли доклады, представленные на Международной научно-
практической конференции «Этнокультурное наследие Беларуси в XXI веке»,
которая проходила 18 июня 2021 г. в Белорусском государственном университете
(Минск, Беларусь)

Адресуется учёным, преподавателям, аспирантам, магистрантам, студентам, а
также всем, кто интересуется вопросами сохранения и популяризации
этнокультурного наследия Беларуси. Все материалы представлены в авторской
редакции.

ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

ШЛЯХ ДАЎЖЫНЁЙ У 20 ГОД: КАФЕДРА ЭТНАЛОГІІ, МУЗЕЯЛОГІІ І ГІСТОРЫІ МАСТАЦТВАЎ ГІСТАРЫЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА БДУ (2001 – 2021 ГГ.) A 20-YEAR WAY: DEPARTMENT OF ETHNOLOGY, MUSEOLOGY AND ART HISTORY, FACULTY OF HISTORY, BSU (2001 - 2021)

Новогродскі Тадеуш Антонович,
доктар історычных навук, прафесар, заведуючы кафедрай
этналогіі, музеялогіі і історыі мастацтваў історычнага факультэта
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
Мінск, Беларусь

Ключавыя словы: кафедра, юбілей, гісторыя стварэння, навуковыя дасягненні, вынікі.

Рэзюмэ. У артыкуле разгледжана гісторыя стварэння і дзейнасць кафедры этналогіі, музеялогіі і гісторыі мастацтваў гістарычнага факультэта БДУ. Падкрэсліваецца яе важная роля ў падрыхтоўцы спецыялістаў у галіне этналогіі, музеялогіі, мастацтвазнаўства, аховы гісторыка-культурнай спадчыны і турызма.

Keywords: department, anniversary, history of creation, scientific achievements, results.

Summary. The article examines the history of creation and activities of the Department of Ethnology, Museology and Art History of the Faculty of History of the Belarusian State University. Its important role in the training of specialists in the field of ethnology, museology, art history, protection of historical and cultural heritage and tourism is emphasized.

Кафедра этналогіі, музеялогіі і гісторыі мастацтваў была створана на падставе загаду рэктара БДУ 30 чэрвеня 2001 года ў выніку рэарганізацыі кафедры археалогіі, этнаграфіі і дапаможных гістарычных дысцыплін і кафедры крыніцазнаўства і музеязнаўства. Ініцыятыва аб яе стварэнні належала першаму прарэктару А.А. Яноўскаму і дэкану гістарычнага факультэта С.М. Ходзіну. У склад новай кафедры ўвайшло 10 супрацоўнікаў: Л.У. Бярэйшык, Н.Ф. Высоцкая, В.В. Гарбачова, А.А. Гужалоўскі, А.А. Кілбас, А.І. Кушнір, І.С. Махоўская, У.І. Медзянік, Т.А. Наваградскі і П.У. Церашковіч. Загадчыкам быў прызначаны дацэнт П. У. Церашковіч, які ў сакавіку 2008 года па ўласным жаданні пакінуў пасаду, пераехаўшы на працу ў ЕГУ. З 2008 года кафедру этналогіі, музеялогіі і гісторыі мастацтваў ўзначальвае доктар гістарычных навук, прафесар Т. А. Наваградскі.

Калектыў кафедры аб'ядноўвае спецыялістаў некалькіх галін гуманітарных ведаў, аднак усе яны арганічна звязаныя, таму што арыентаваныя на вывучэнне культуры, як традыцыйнай народнай, так і прафесійнай мастацкай, а таксама на тое, якім чынам захаваць і перадаць яе нашчадкам. Стварэнне кафедры было выклікана неабходнасцю павысіць значэнне культуралагічнага напрамку ў падрыхтоўцы гісторыкаў, неабходнасцю забяспечыць метадалагічную інтэграцыю этналагічных і гістарычных даследаванняў, фарміраваннем ўласных школ этнолагаў і музеялогіі.

Кафедра ажыццяўляе падрыхтоўку спецыялістаў па спецыяльнасці "Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны" па напрамках "культурная спадчына

і турызм», «гісторыя і музеязнаўства», "музеязнаўства і мастацтвазнаўства" і для спецыяльнасці «Гісторыя» па спецыялізацыі «этналогія». Правядзенне планавых навучальных заняткаў, а таксама калектыўных і індывідуальных навуковых даследаванняў забяспечваецца стабільным калектывам кафедры: у яе складзе 16 чалавек, з іх 3 дактары навук (Н.Ф. Высоцкая, А.А. Гужалоўскі, Т.А. Наваградскі), 8 кандыдатаў навук (І.У. Алюніна, І.Г. Бачыла, В.В. Гарбачова, І.С. Махоўская, М.А. Міхайлец, І.Р. Томашава, Н.Я. Трыфанава, Дз. У. Філіпчык), 1 старшы выкладчык (Н.М. Здасюк). Па сумяшчальніцтву на кафедры працуюць 2 кандыдаты навук (Дз. В. Марозаў, А.Дз. Якубінская), 2 старшых выкладчыкі (М.В. Казанцава, І.В. Шкутнік). На кафедры працавалі, але сышлі на пачэсны адпачынак ці звольніліся па розных прычынах А.А. Кілбас, А.І. Махнач, У.І. Медзянік, Л.У. Бярэйшык, С.А. Захаркевіч, А.І. Кушнір, В.У. Мірончык. У розны час па сумяшчальніцтве таксама працавалі акадэмік А.І.Лакотка, член-карэспандэнт М.Ф. Піліпенка, кандыдаты навук К.М. Соніч, А.Г. Алфёрава, Дз.Ч. Мацвейчык, Ю.І. Унуковіч. Да чытання некаторых спецкурсаў прыцягваліся вядомыя ў нашай краіне спецыялісты - практыкі ў сферы музейнай справы, культурнай спадчыны і турызму (І. М. Скварцова, Н. У. Суслава, Т. С. Скрыпчанка, А. І. Стрэльчанка, М. В. Масташова, Ф. А. Гулы і інш.

За гэты перыяд на кафедры добрасумленна працавалі лабаранты і спецыялісты кафедры, якія ўнеслі вялікі ўклад у яе арганізацыйную работу, своечасова і якасна вялі работу з кафедральнай дакументацыяй, многія затым закончылі аспірантуру і пачалі займацца навуковай і выкладчыцкай дзейнасцю (Н.М. Здасюк, А.І. Махнач, Н.Сычугова, І.У. Алюніна, І.Г. Бачыла, А.Р. Хацкевіч, А.П. Шаклева, М.С. Высоцкая, Д.С. Шэвердак, А. Глазко).

Вядзецца актыўная праца кафедры па падрыхтоўцы кадраў вышэйшай кваліфікацыі. На кафедры дзейнічаюць навуковаарыентаваныя магістратуры па этналогіі і музейлогіі. З 2012 года пры кафедры была адкрыта магістратура з паглыбленай падрыхтоўкай спецыяліста па спецыяльнасці «культурная спадчына і турызм» з прысваеннем кваліфікацыі «менеджэр па культурнай спадчыне і турызме» (вочная і завочная формы), першы выпуск якой адбыўся ў 2014 годзе.

На кафедры паспяхова дзейнічае аспірантура па спецыяльнасці «этнаграфія, этналогія і антрапалогія». За гэты час кандыдацкія дысертацыі паспяхова абаранілі яе выпускнікі: А. І. Махнач, М. А. Міхайлец, А. Дз. Якубінская, В. Э. Барташ, К. А. Шумскі, С. А. Захаркевіч, У. А. Ганчар, І.У. Алюніна, І.Г. Бачыла, І.С. Сіманава. А. А. Гужалоўскі ў 2002 годзе абараніў доктарскую дысертацыю па спецыяльнасці «айчынная гісторыя». Загадчык кафедры Т. А. Наваградскі ў 2016 гады паспяхова абараніў доктарскую дысертацыю «Эвалюцыя традыцый харчавання беларусаў у XIX - XX стст.». Гэта першая доктарская дысертацыя, абароненая супрацоўнікам БДУ па спецыяльнасці «этнаграфія, этналогія і антрапалогія». З 2008 г. на кафедры адкрыта аспірантура па спецыяльнасці «музеязнаўства: кансервацыя і рэстаўрацыя гісторыка-культурных аб'ектаў». Па гэтай спецыяльнасці дысертацыі абаранілі Дз.В. Марозаў і Дз. У. Філіпчык, а таксама некалькі выпускнікоў завяршаюць напісанне тэкста і ў бліжэйшы час выйдуць на абарону.

Філіял кафедры этналогіі, музейлогіі і гісторыі мастацтваў створаны і функцыянуе на базе ДНУ "Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі». Ведае філіялам загадчыца сектарам духоўных традыцый ў народнай архітэктуры кандыдат філалагічных

наук, дацэнт А.Г. Алфёрава. У філіяле кафедры таксама працуюць акадэмік, доктар гістарычных навук, прафесар А.І. Лакотка, член-карэспандэнт, доктар гістарычных навук, прафесар М.Ф. Піліпенка, кандыдаты гістарычных навук, дацэнты Ю.І. Унуковіч, Т. І. Кухаронак, Б.А. Лазука. Супрацоўнікі філіяла чытаюць лекцыі, кіруюць дыпломнымі, магістарскімі і кандыдацкімі дысэртацыямі, ажыццяўляюць рэцэнзіраванне дыпломных і магістарскіх работ. На базе філіяла праводзяцца практыкі ў магістрантаў з паглыбленай падрыхтоўкай спецыяліста па спецыяльнасці "Культурная спадчына і турызм", а таксама для студэнтаў па спецыяльнасці "Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны" ў музеі старажытнабеларускай культуры. Пераддыпломную практыку студэнты чацвёртага курса дзённай формы навучання і 5 курса завочнай формы навучання таксама праходзяць на базе філіяла кафедры. Сумесна з супрацоўнікамі філіяла паспяхова праводзяцца навуковыя даследаванні, вынікі якіх публікуюцца ў часопісе «Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі» (Выпускі 1 - 30).

За час існавання супрацоўнікі кафедры падрыхтавалі вялікую колькасць вучэбна-метадычных матэрыялаў, у тым ліку навучальныя дапаможнікі: "Гісторыя музеяў свету» (Л. У. Бярэйшык, А. А. Гужалоўскі), «Этналогія Беларусі: традыцыйная культура насельніцтва ў гістарычнай перспектыве (Т. А. Наваградскі і інш.), «Гісторыя музейнай справы Беларусі» (А.А. Гужалоўскі), «Сацыяльна-культурная антрапалогія" (С.А. Захаркевіч), "Ахова культурнай спадчыны на міжнародным узроўні" (М.А. Міхайлец), "Тэорыя і практыка экскурсійнай работы" (І. У. Алюніна, Н. У. Суслава) і інш.

Кафедра актыўна ўдзельнічае ў выкананні Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Гісторыя і культура». У 2006 - 2010 гг у рамках праграмы выконвалася тэма «Этналагічнае вывучэнне Беларусі ў кантэксце сусветнай этналогіі», ў 2011 - 2015 гг. супрацоўнікі кафедры працавалі над тэмай «Эвалюцыя традыцый народнай культуры этнічных супольнасцяў Беларусі ў XIX - пачатку XXI стст.», в ў 2016 – 2020 выконвалася тэма «Этнакультурная спадчына: праблемы захавання і выкарыстання ў Рэспубліцы Беларусь на сучасным этапе». З 2021 па 2025 гг. ў рамках Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў выконваецца тэма «Этнакультурная спадчына як фактар фарміравання і развіцця этнічных ідэнтычнасцей у Беларусі (XIX – пачатку XXI стст.)» (навуковы кіраўнік - загадчык кафедры, прафесар Т.А. Наваградскі). Калектыў кафедры паспяхова працуе над выкананнем навуковых тэм кафедры: «Этнакультурныя працэсы ў Беларусі ў XIX - пачатку XXI стст.», «Этнакультурнае развіццё Беларусі ў XIX – пачатку XXI стст.» Па дадзеных навуковых праблемах кафедра паспяхова правяла шэраг Міжнародных навукова-практычных канферэнцый, па выніках якіх былі выдадзены зборнікі «Этнакультурных развіццё Беларусі ў XIX - пачатку XXI стст.» (Мн., БДУ, 2011), «Музей і культурная спадчына: гісторыя, сучаснасць, погляд у будучыню “. (Мн., БДУ, 2017), “ Сучасная турыстычная індустрыя: актуальныя праблемы і перспектывы развіцця” (Мн., БДУ, 2018) і інш.

Кафедра цесна супрацоўнічае з Цэнтрам даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Нацыянальным гістарычным музеем Беларусі, Нацыянальным мастацкім музеем Рэспублікі Беларусь, Дэпартаментам па турызму Міністэрства спорту і турызму РБ і інш. Сумеснымі намаганнямі толькі за апошнія гады падрыхтаваны цэлы шэраг прац: «Хто жыве ў Беларусі" (Мн, 2012), «Традыцыйная культура беларусаў у часе і

прасторы» (Мн., 2013), «Нарысы гісторыі культуры Беларусі». Т.1 Культура сацыяльнай эліты XIV - пачатку XX стст. " (Мн., 2013 года), Т. 3 Культура вёскі XIV - пачатку XX стст. «(Мн., 2015), “Этнакультурныя працэсы ў мінулым і ў сучаснасці”(Мінск, 2010 – 2020) (выдадзена пяць кніг па рэгіёнах).

Супрацоўнікі кафедры займаюцца даследаваннем актуальных навуковых праблем этналогіі, музейлогіі, гісторыі мастацтваў і турыстыкі. Сферай навуковых інтарэсаў загадчыка кафедры прафесара Т. А. Наваградскага з'яўляецца вывучэнне традыцыйнай культуры беларусаў, гістарыяграфіі этналогіі Беларусі, метадыкі палявых этнаграфічных даследаванняў, этнічных груп і міжэтнічных адносін у Беларусі. Прафесар А. А. Гужалоўскі займаецца вывучэннем гісторыі, тэорыі і метадыкі музейнай справы Беларусі, а таксама шэрагам праблем айчыннай гісторыі XX ст. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь, прафесар Н. Ф. Высоцкая апошнім часам паспяхова даследуе праблемы крыніцазнаўства ўсеагульнай гісторыі мастацтваў, пытанні каталіцкай і праваслаўнай іканаграфіі, агіяграфіі, займаецца атрыбуцыяй, экспертызаі і ацэнкай помнікаў XII - XVIII стагоддзяў. Навуковы пошук дацэнта В. В. Гарбачовай звязаны з распрацоўкай праблем сацыяльна-культурнага і вызвольнага руху ў Беларусі ў першай палове XIX ст., дзейнасцю Вялікі эміграцыі, паўстання 1830 - 1831 гг. Дацэнт І. С. Махоўская вывучае духоўную культуру беларусаў і праблемы вуснай гісторыі. Сферай навуковых інтарэсаў дацэнта М. А. Міхайлеца з'яўляецца польская гістарыяграфія матэрыяльнай культуры беларусаў, этнічная гісторыя і традыцыйная культура польскай этнічнай групы ў Беларусі, ахова гісторыка - культурнай спадчыны Рэспублікі Беларусь. Дацэнт І. Р. Томашава аб'ектам сваіх даследаванняў абрала культуру эпохі барока і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Манументальным жывапісам Беларусі XVII – XIX ст., а таксама каталогамі кірыліцкіх і лацінскіх выданняў XVI – XIX стст. у зборах НММ РБ займаецца дацэнт Н. Я. Трыфанава. Праблемы сучаснай турыстыкі і сацыяльнай культуры беларусаў у польскай гістарыяграфіі сталі прадметным полем даследавання дацэнта І. У. Алюнінай. Старшы выкладчык Н. М. Здасюк даследуе стан музеяў РБ на сучасным этапе. Навуковыя інтарэсы дацэнта І. Г. Бачыла звязаны з этналагічных вывучэннем матэрыяльнай культуры беларусаў у другой палове XX - пачатку XXI стст. Нематэрыяльную культурную спадчыну беларусаў у Дзяржаўных музеях Рэспублікі Беларусь вывучае дацэнт Дз.У. Філіпчык.

Кафедра паспяхова ажыццяўляе міжнароднае супрацоўніцтва. Па ініцыятыве кафедры былі заключаны тры міжнародныя пагадненні аб супрацоўніцтве БДУ з замежнымі навуковымі ўстановамі і вышэйшымі навучальнымі ўстановамі: Інстытутам славістыкі Польскай акадэміі навук, Арэнбургскім дзяржаўным педагагічным універсітэтам і Маскоўскім інстытутам індустрыі турызму ім. Ю. Сянкевіча. У рамках супрацоўніцтва была праведзена міжнародная канферэнцыя, прайшлі шэраг узаемных навуковых стажыровак выкладчыкаў, арганізавана чытанне курсаў лекцый і правядзенне практычных заняткаў, праведзены вытворчыя практыкі. Актыўна ажыццяўлялася супрацоўніцтва з універсітэтамі Расійскай Федэрацыі, у прыватнасці, у рамках абмену вопытам кафедра на працягу шэрагу гадоў прымала групу студэнтаў Тульскага дзяржаўнага педагагічнага універсітэта ім. Л.Н. Талстога, а нашы студэнты пад кіраўніцтвам ст.выкладчыка Кушніра А.І., у сваю чаргу, наведвалі гэты універсітэт. Вынікам шматгадовага плённага супрацоўніцтва з кафедрай турызму і аховы гісторыка-культурнай спадчыны

Універсітэта імя Адама Міцкевіча ў Познані стала правядзенне канферэнцый і выданне сумесных зборнікаў навуковых прац: “Dziedzictwo kulturowe Europy Środkowej w białorusko-polskiej perspektywie badawczej” Redakcja naukowa Michał Jarnecki Arkadiusz Bednarczuk Poznan, 2016, “Drogi do niepodległości Polski i Białorusi. Szkice z historii i kultury Białorusi i Polski” / Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; Redakcja naukowa Michał Jarnecki. – Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2021.

Кафедра этналогіі, музейялогіі і гісторыі мастацтваў рэгулярна арганізоўвае і праводзіць этнаграфічныя экспедыцыі са студэнтамі гістарычнага факультэта з мэтай збору этнаграфічнага матэрыялу па традыцыйнай культуры беларусаў. У апошнія гады экспедыцыі праходзілі ў найцікавейшых для даследавання рэгіёнаў Беларусі: у раёне Белавежскай пушчы, у ваколіцах Мірскага замка, на Беларуска-Палессі, беларуска-літоўскім памежжы, Цэнтральнай Беларусі, Паазер’і. Вынікі экспедыцый былі апрацаваны і выдадзены ў шэрагу навуковых зборніках. Яны з’яўляюцца найкаштоўнейшай крыніцай для этналагічных даследаванняў і актыўна выкарыстоўваюцца пры напісанні дыпломных работ, магістарскіх, кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый.

На кафедры паспяхова працуюць чатыры студэнцкія навуковыя клубы і аб’яднанні: «Гарадская этналогія» (кіраўнік - дацэнт С. А. Захаркевіч, з 2017 – дацэнт І.Г. Бачыла), «Клуб аматараў і знаўцаў гісторыі мастацтва» (кіраўнік - дацэнт І. Р. Томашава), «Клуб экскурсаводаў БДУ ІN VIA» (кіраўнік - дацэнт І. У. Алюніна), «Museum» (кіраўнік - ст. выкладчык. А. І. Кушнір, з 2020 – дацэнт Дз. У. Філіпчык). Дадзеная форма ўзаемадзеяння студэнтаў і выкладчыкаў дае магчымасць першым паглыбіць веды па тэорыі, набыць практычныя навыкі і пазнаёміцца з метадалагічным інструментарыем сучаснага гісторыка, а другім - найлепшым чынам праявіць свае выкладчыцкія здольнасці.

Кафедра ганарыцца сваімі выпускнікамі, якія сёння працуюць у самых розных музейных установах і турыстычных арганізацыях, паспяхова займаюцца навуковымі даследаваннямі, выкладаюць у вышэйшых навучальных установах краіны (М.А. Міхайлец, Ю.І. Унуковіч, І.Г. Бачыла, Дз.В. Марозаў, Дз. У. Філіпчык, А.С. Антановіч, А.Дз. Якубінская і інш). Некаторыя выпускнікі працягваюць навучанне і працуюць у прэстыжных замежных універсітэтах Нідэрландаў, Фінляндыі, Германіі (В. Барташ, Ю.Аляксеенка, М. Гембіцкая, Р. Урбановіч і інш).

За дваццаць год існавання калектывам кафедры праведзена вялікая работа па падрыхтоўцы спецыялістаў у галіне этналогіі, музейялогіі, мастацтвазнаўства, ахове культурнай спадчыны і турызму; падрыхтаваны і выдадзены грунтоўныя навуковыя працы, сфарміраваны і развіваюцца навуковыя школы па этналогіі Беларусі, гісторыі музейнай справы, мастацтву Беларусі; па падручніках і вучэбна-метадычных дапаможніках, напісаных выкладчыкамі кафедры, сёння навучаюцца студэнты розных ВНУ краіны. Наперадзе шмат новых задач і перспектывных даследаванняў, вырашэнне якіх па сіле сённяшняму калектыву кафедры.

Хочацца шчыра і сардэчна павіншаваць усіх супрацоўнікаў кафедры этналогіі, музейялогіі і гісторыі мастацтваў з 20-гадовым юбілеем, пажадаць поспехаў у працы і новых грунтоўных дасягненняў у прафесійнай дзейнасці у справе падрыхтоўкі спецыялістаў і ў навуковых даследаваннях, быць заўжды крэатыўнымі і адпавядаць патрабаванням часу, несці годна пачэснае званне выкладчыка вышэйшай школы.

**СТАРАВЕРЫ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ё ПАЧАТКУ 1920-Х ГГ.:
АСАБЛІВАСЦІ РАССЯЛЕННЯ І КОЛЬКАСНЫ СКЛАД
(ПА МАТЭРЫЯЛАХ ПЕРАПІСАЎ 1919 Г. І 1921 Г.)
OLD BELIEVERS OF WESTERN BELARUS IN EARLY 1920'S:
PECULIARITIES OF THEIR SETTLEMENT AND QUANTITATIVE
COMPOSITION (BASED ON THE MATERIALS OF THE 1919 AND 1921
CENSUSES)**

Аўсейчык Уладзімір Яўгенавіч,
Наваполацк, Беларусь

Ключавыя словы: стараверы, Заходняя Беларусь, рассяленне, этнічная група, перапіс насельніцтва.

Рэзюмэ. У артыкуле на аснове матэрыялаў перапісаў 1919 г. і 1921 г. даецца характарыстыка стараверскага насельніцтва Заходняй Беларусі ў пачатку 1920-х гг. Выяўлены асаблівасці іх рассялення, разгледжаны пытанні колькаснага складу.

Keywords: Old Believers, Western Belarus, settlement, ethnic group, census of population.

Summary. On the basis of 1919 and 1921 censuses materials the article describes characteristics of Old Believers' population of Western Belarus in the beginning of 1920s. The peculiarities of their settlement are revealed and the questions of quantitative structure are examined.

У айчыннай гуманітарыстыцы гісторыя і культура стараверскага насельніцтва на беларускіх землях ў першай палове XX ст. вывучаны дастаткова слаба. Да нашага часу не распрацаванымі застаюцца многія аспекты, сярод якіх і пытанні рассялення старавераў, іх колькаснага складу. У дадзеным артыкуле даецца дэмаграфічная характарыстыка стараверскага насельніцтва Заходняй Беларусі (асаблівасці рассялення, колькасны склад) на аснове матэрыялаў перапісаў 1919 г. і 1921 г.

Першыя даныя аб колькасці старавераў на беларускіх землях пасля Першай сусветнай вайны дае перапіс насельніцтва, які быў праведзены ў снежні 1919 г. на беларускіх, літоўскіх і украінскіх землях, занятых польскімі войскамі. Гэтыя тэрыторыі знаходзіліся пад кіраўніцтвам Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх земляў (Zarząd Cywilny Ziemi Wschodnich) (Малюнак 1). Беларускія землі былі ўключаны ў тры акругі: Віленскую (Віленскі, Троцкі, Ашмянскі, Свянцянскі, Лідскі, Гродзенскі, Навагрудскі, Браслаўскі, Дзісенскі паветы), Брэсцкую (Брэсцкі, Ваўкавыскі, Пружанскі, Слоніўскі, Кобрынскі, Пінскі, Мазырскі паветы), Мінскую (Мінскі, Бабруйскі, Барысаўскі, Слуцкі і Ігуменскі паветы) [2, с. 64]. Некаторыя з даных перапісу 1919 г. былі апублікаваныя [3], але большасць захоўваецца ў архівах. Шэраг матэрыялаў перапісу захоўваецца ў Цэнтральнай статыстычнай бібліятэцы ў Варшаве (Centralna Biblioteka Statystyczna) [1].

Дзісенскі	9 043	4,68
Свянцянскі	4 930	3,53
Віленскі	1 636	0,89
Г. Вільня	378	0,29
Вілейскі	894	0,42
Лідзкі	526	0,28
Троцкі	323	0,35
Ашмянскі	140	0,07
Гродзенскі	8	-
Навагрудскі	-	-

Складзена аўтарам на аснове [1].

Сярод паветаў Віленскай акругі найбольшая колькасць старавераў была зафіксавана ў Браслаўскім і Дзісенскім. На момант перапісу Браслаўскі павет складаўся з часткі былога Новаалександраўскага (Ковенская губерня) і Ілукштанскага (Курляндская губерня). А таму значная яго частка не ўваходзіць у сучасную тэрыторыю Беларусі. Ужо ў ліпені 1920 г. землі былога Ілукштанскага павета былі перададзены ў склад Латвіі. Разам з тым і не ўсе землі былога Новаалександраўскага павета з'яўляюцца ў сучасны перыяд беларускімі (тэрыторыямі гмін Дукшты, Смолвы, Рымшаны зараз у складзе Літвы). Уласна з усяго Браслаўскага павета да беларускіх земляў адносяцца гміны Браслаў, Відзы, Дрысвяты, Опса, Плюсы, Слабодка. Як вынікае з падлікаў, на сучасныя беларускія землі прыпадала каля 40% ад усёй колькасці старавераў Браслаўскага павета (не перавышала 4 тыс. чалавек). Найбольшая доля старавераў у агульным складзе насельніцтва налічвалася ў гмінах Плюсы, Слабодка і Дрысвяты. Па колькасці стараверскага насельніцтва гэтыя гміны таксама лідзіравалі (бярэцца да ўвагі толькі сучасныя беларускія землі). Найменшая колькасць старавераў пражывала ў гмінах Опса і Браслаў [3, s. 37].

Лідарам па колькасці старавераў на беларускіх землях быў Дзісенскі павет. На яго тэрыторыі найбольшая колькасць старавераў пражывала ў гміне Пераброддзе (каля 3 тыс. чалавек і 36,9% ад усяго насельніцтва). Істотная колькасць таксама налічвалася ў гмінах Ёды (каля 1,5 тыс. чалавек і 11,6% ад усяго насельніцтва), Новы Пагост (каля 1,3 тыс. чалавек і 15,4% ад усяго насельніцтва), Богін (каля 0,8 тыс. чалавек і 9,2% ад усяго насельніцтва), Друйс (каля 0,65 тыс. чалавек і 7,6% ад усяго насельніцтва), Германавічы (каля 0,45 тыс. чалавек і 5,8% ад усяго насельніцтва) [3, s. 38].

Істотная доля старавераў пражывала ў Свянцянскім павеце. Але толькі ў гмінах Гадуцішкі (большая яе частка не адносіцца ў сучасны перыяд да беларускіх земляў), Камаі, Лынтупы і Свір доля старавераў у агульнай структуры насельніцтва была істотнай (бярэцца да ўвагі толькі сучасныя беларускія землі). А ў Вілейскім павеце стараверы пражывалі амаль выключна ў гмінах Лучай, Манькавічы, Хоценчыцы. Але іх колькасць не была вялікай [3, s. 38, s. 41; 8, №8].

Больш поўную і сістэмную інфармацыю аб колькасці і асаблівасцях рассялення старавераў у Заходняй Беларусі на пачатку 1920-х гг. даюць матэрыялы перапісу 1921 г. Аднак частка Віленшчыны (у т.л. і беларускія тэрыторыі) не была ахоплены гэтым перапісам. Даныя аб стараверскім насельніцтве ў паветах Віленскай зямлі, згодна з перапісам 1921 г., прадстаўлены ў Табліцы 3.

Табліца 3 – Размеркаванне стараверскага насельніцтва па беларускіх паветах згодна з перапісам 1921 г.

Павет	Колькасць старавераў, чал.	Доля старавераў у агульнай колькасці насельніцтва, %
<i>Віленская зямля</i>		
Дзісенскі	9 638	5,57
Браслаўскі	5 482	8,75
Дунілавіцкі	719	0,64
Вілейскі	178	0,14
Свянцянскі	Перапіс не праводзіўся	
Ашмянскі		
<i>Навагрудскае ваяводства</i>		
Баранавіцкі	67	0,06
Лідскі	21	0,01
Валожынскі	5	–
Навагрудскі	4	–
Стаўбцоўскі	2	–
Нясвіжскі	1	–
Слоніmsкі	–	–
<i>Палескае ваяводства</i>		
Лунінецкі	16	–
Брэсцкі	2	–
Пінскі	1	–
Драгічынскі	–	–
Кобрынскі	–	–
Косаўскі	–	–
Пружанскі	–	–
<i>Беластоцкае ваяводства</i>		
Гродзенскі	16	–
Ваўкавыскі	–	–

Складзена аўтарам на аснове: [6, s. 5; 5, s. X; 7, s. X; 4, s. X].

Як вынікае з прыведзеных даных, асноўная колькасць старавераў пражывала на тэрыторыі Віленскай зямлі. На астатніх беларускіх землях, якія ўваходзілі ў склад Польшчы ў пачатку 1920-х гг. старавераў пражывала вельмі мала. Так, на тэрыторыі Навагрудскага ваяводства налічвалася толькі 100 старавераў. Амаль усе яны пражывалі ў Баранавіцкім і Лідскім паветах. У Палескім ваяводстве колькасць старавераў была яшчэ меншая. На беларускіх землях ваяводства налічвалася толькі 19 чалавек. З іх 17 пражывала ў гарадах (15 у Лунінцы і 2 у Брэсце) [7, s. X]. У беларускіх паветах Беластоцкай губерні таксама старавераў амаль не налічвалася. Згодна з данымі перапісу 1921 г., толькі ў Гродзенскім павеце пражывала 16 чалавек. У Ваўкавыскім павеце стараверы не былі зафіксаваныя.

На тэрыторыі Віленскай зямлі лідарам па колькасці стараверскага насельніцтва быў Дзісенскі павет. У агульнай структуры насельніцтва павета стараверы складалі каля 5,57% (Табліца 3). Лідарам па колькасці старавераў у павеце была гміна Пераброддзе. Згодна з данымі перапісу 1921 г. на яе тэрыторыі пражывала 3 122 старавераў, што складала 38,18% ад усяго насельніцтва гміны. Стараверы пражывалі больш чым у палове яе населеных пунктаў. Істотная колькасць старавераў налічвалася таксама ў паўночнай і заходняй частках

Дзісенскага павета (гміны Ёды, Новы Пагост, Богін, Друя, Германавічы, Чэрасы, Шаркаўшчына). Ва ўсходніх і паўднёвых землях павета старавераў пражывала мала. На гэтай тэрыторыі параўнальна невялікая колькасць старавераў зафіксавана ў гмінах Залессе, Глыбокае і Пліса. Зусім невялікая колькасць старавераў пражывала ў гмінах Лужкі, Мікалаёва, Стэфанполь, Мёры [6, s. 39–76].

Наступным па колькасці старавераў быў Браслаўскі павет. Тут у 1921 г. пражывала звыш 5 тысяч чалавек, што складала каля 8,75% ад усяго насельніцтва павету. Па колькасці стараверы ў павеце саступалі толькі каталікам. Як сведчаць даныя перапісу, стараверы пражывалі ва ўсіх гмінах Браслаўскага павета. На беларускай тэрыторыі павета лідарамі па колькасці старавераў былі гміны Плюсы, Відзы, Слабодка і Дрысвяты. Па долі старавераў у агульнай структуры насельніцтва Браслаўскага павета гэтыя гміны таксама займалі лідуючыя пазіцыі. Асабліва вылучалася гміна Плюсы. У агульным складзе яе насельніцтва стараверы, згодна з перапісам 1921 г., складалі 20,92%. У Відзкай, Дрысвяцкай і Слабодскай гмінах доля стараверскага насельніцтва была значна ніжэйшай [6, s. 3–20]. У гмінах, тэрыторыя якіх не адносіцца да сучаснай Беларусі, старавераў пражывала ня шмат, Так, у гміне Дукшты налічвалася 339 старавераў, у гміне Рымшаны – 103, у гміне Смолвы – 382 [6, s.7–14].

Дунілавіцкі і Вілейскі паветы не адносіліся да ліку густазаселеных стараверскім насельніцтвам. На 1921 г. доля стараверскага насельніцтва ў агульнай структуры насельніцтва паветаў была зусім нізкай (0,64% – у Дунілавіцкім, 0,14% – у Вілейскім). Яны па колькасці саступалі каталікам, праваслаўным і іўдзеям. У Дунілавіцкім павеце стараверы пражывалі толькі ў гміне Лучай, Манькавічы, Мядзель і Паставы. У астатніх гмінах іх або ўвогуле не налічвалася, або іх колькасць была зусім невялікай. У Вілейскім павеце стараверы зафіксаваны ў гмінах Хоценчыцы, Ілля, Маладзечна, Алковічы. Але іх колькасць тут была зусім нязначнай [6, s. 78–94].

Такім чынам, аналіз матэрыялаў перапісаў насельніцтва 1919 і 1921 гг. паказвае, што ў гэты час на тэрыторыі Заходняй Беларусі пражывала значная колькасць стараверскага насельніцтва. Амаль усё яно было засяроджана ў паўночнай частцы рэгіёна (Браслаўскі, Дзісенскі, Свянцянскі паветы). Як вынікае з даных перапісаў, дадзены рэгіён з'яўляўся адным з лідараў па колькасці старавераў на Беларусі ў гэты перыяд.

Літаратура

1. Grafik składu wyznaniowego narodowości i składu narodowościowego wyznań. Wilno: Komisariat Generalny ZCZW [Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich], Centralne Biuro Spisu Ludności [rękopis]. – 1920. – 28 tabl. Электронны рэсурс. – Рэжым доступу: http://statlibr.stat.gov.pl/F?func=full-set-set&set_number=000008&set_entry=000001&format=999

2. Łazowska, B. Spis ludności na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej w 1919 r. // Wiadomości Statystyczne. – 2019. – № 10. – S. 63–76.

3. Romer, E. Spis ludności na terenach administrowanych przez Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (grudzień 1919). – Lwów-Warszawa: Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1920. – 50 s.

4. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych

źródeł urzędowych. – Warszawa: nakładem głównego urzędu statystycznego, 1924. – T. 5: Województwo Białostockie. – VII, 150 s.

5. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. – Warszawa: nakładem głównego urzędu statystycznego, 1923. – T. 7, cz. 1: Województwo Nowogrodzkie. – X, 125 s.

6. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. – Warszawa: nakładem głównego urzędu statystycznego, 1923. – T. 7, cz. 2: Ziemia wileńska (powiaty: Brasław, Duniłowicze, Dzisna i Wilejka). – VI, 119 s.

7. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. – Warszawa: nakładem głównego urzędu statystycznego, 1924. – T. 8: Województwo Poleskie. – X, 84 s.

8. Wilno i Ziemia Wileńska: 12 map ilustrujących stosunki wyznaniowe, narodowościowe, szkolne i t. p. Województwa Wileńskiego / [red. Zygmunt Hartung, et al.]. – Wilno: Lux, 1931. – 6+12 kart.

**БЕЛАРУСКАЯ ЭТНАЛОГІЯ Ў АСОБАХ:
МІХАІЛ ФЁДАРАВІЧ ПІЛІПЕНКА
FAMOUS BELARUSIAN ETHNOLOGIST:
MICHAIL FEDARAVICH PILIPENKA**

Бачыла Ірына Генадзьеўна,
Мінск, Беларусь

Ключавыя словы: этнолаг, гісторык, беларуская этналогія, культура беларусаў.

Рэзюмэ. Ахарактарызаваны ўклад выбітнага беларускага даследчыка М.Ф. Піліпенкі ў развіццё айчыннай этналогіі. Прадстаўлены біяграфічныя звесткі пра вучонага, звернута ўвага на яго навуковыя публікацыі і ўнёсак у распрацоўку прыярытэтных пытанняў этналагічнай навукі.

Keywords: ethnologist, historian, belarusian ethnology, culture of Belarusians.

Summary. The author characterizes the scientific heritage of M. Pilipenka and his contribution to the development of national ethnology. Attention has been paid to the biographical data of the researcher, his scientific publications and contribution to the development of priority problems of ethnological science.

У бягучым годзе свой 85-гадовы юбілей адзначае вядомы айчынны этнолаг і гісторык, член-карэспандэнт Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, доктар гістарычных навук, прафесар Міхаіл Фёдаравіч Піліпенка. Яго імя трывала ўвайшло ў гісторыю беларускай этналагічнай навукі і займае ў ёй пачэснае месца.

Міхаіл Фёдаравіч нарадзіўся на Гомельшчыне, у вёсцы Нежыхаў. Першыя падзеі жыцця, якія яму запамніліся, былі няпростымі, але вельмі важнымі і істотнымі. Асабліва для чалавека, пачынаючага жыццё: «Немцы прыйшлі ў першы раз вялікай групай у вёску. Усіх сагналі ў адну хату, трымалі вельмі доўга, а потым хацелі спаліць... Прайшло некалькі месяцаў. Мы зноў убачылі немцаў у вёсцы. На гэты раз яны прыехалі ўжо з пэўнай мэтай гэтую вёску знішчыць, а людзей забіць....Усе пабеглі ў той канец вёскі, дзе хаты яшчэ не гарэлі. Я быў зусім малы.

Мы скіраваліся праз хмызнякі і ўбачылі, як гарыць вёска... Вярнуліся... і ніводнай хаты. Людзі, якія не збеглі, былі забіты. Я нават пах смерці адчуваў. Засталося гэта на ўсё жыццё...» [2].

Пасля вызвалення Беларусі Міхаіл Фёдаравіч апынуўся ў дзіцячым доме ў пяці кіламетрах ад Брагіна. Гады вучобы ў школе былі няпростымі: па сорок чалавек у класе, адзін буквар на ўсіх. Але гэта не стала перашкодай. Імкненне вучыцца, спасцігаць новыя веды брала сваё. Вучоба ішла выдатна. Складаныя ўмовы жыцця ў дзіцячым доме не абазлілі яго, наадварот, хлопец з аптымізмам глядзеў у будучыню і яшчэ тады ўпэўніўся, што менавіта адносіны да жыцця і асабісты настрой чалавека вызначаюць яго лёс [1].

Пасля заканчэння сямігадовай школы Міхаіл Фёдаравіч падае дакументы ў Мазырскае педагагічнае вучылішча. Вучоба давалася лёгка, ён з задавальненнем вёў актыўную грамадскую дзейнасць. На другім курсе яго выбралі кіраўніком камсамольскай арганізацыі. Гэтыя абставіны ў значнай ступені абумовілі далейшы лёс даследчыка: «Я вырашыў, што буду паступаць на гістарычны факультэт. За той час, што я знаходзіўся ў дзіцячым доме, кіраваў камсамольскай арганізацыяй у педвучылішчы, мною быў набыты багаты вопыт грамадскай дзейнасці. Я вырашыў рыхтаваць сябе да сацыяльнай работы, каб прыносіць карысць людзям, дзяржаве. А які прадмет найбольш добры для грамадскай дзейнасці, каб жыццё людзей зрабіць лепшым? Канешне, гісторыя» [2]. Так, у 1956 г. Міхаіл Фёдаравіч стаў студэнтам гістарычнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Пра навуковую работу ён стаў задумвацца на трэцім курсе: захапляла вялікая колькасць навук, якія выкладаліся ва ўніверсітэце. Ён з энтузіязмам удзельнічаў у працы студэнцкіх гурткоў, прымаў удзел у канферэнцыях. Навуковая дзейнасць настолькі яго захапіла, што пасля адпрацоўкі ў школах Віцебскай і Гомельскай абласцей ён вырашыў паглыбіць свае веды ў гістарычнай галіне. Міхаіл Фёдаравіч паступае ў аспірантуру Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя М.В. Ламаносава, дзе прыступае да вывучэння сям'і і шлюбу ў беларускіх сялян у другой палове XIX – пачатку XX стст. Вынікі даследавання былі пакладзены ў аснову кандыдацкай дысертацыі, якую М.Ф. Піліпенка паспяхова абараніў.

У 1967 г. малады вучоны вяртаецца ў альма-матэр, але ўжо ў якасці выкладчыка: чытае шэраг аўтарскіх курсаў («Этнаграфія», «Этнаграфія Беларусі», «Метады этнаграфічных даследаванняў»), кіруе навукова-даследчай працай студэнтаў, працягвае самастойныя даследаванні па шэрагу актуальных праблем этналагічнай навукі. М.Ф. Піліпенка ніколі не выстаўляў напаказ свае навуковыя дасягненні. Яго заўсёды турбавала толькі тое, што яшчэ ён павінен зрабіць на карысць беларускай этналогіі. Так, больш за 15 гадоў даследчык прысвяціў вывучэнню адной з самых складаных і вельмі актуальных праблем – этнагенезу беларусаў. Галоўную ролю ў гэтым выбары адыграла не імкненне атрымаць чарговую навуковую ступень і званне, а шчырае жаданне знайсці абгрунтаваны адказ на складанае пытанне «Як сфарміраваўся беларускі этнас?». Даследаванне праблемы ён сумяшчаў з выкладчыцкай працай. Для таго, каб вывучыць этнагенез беларусаў, яму неабходна было авалодаць ведамі аб паходжанні іншых этнасаў. Здабытыя веды вучоны выкарыстоўваў у лекцыях, тым самым узбагачаючы іх. Вынікам шматгадовай працы стала новая канцэпцыя, выкладзеная ім у манаграфіі «Узнікненне Беларусі: Новая канцэпцыя» (1991). Міхаіл Фёдаравіч вызначыў, што этнічная тэрыторыя сучаснай Беларусі сфарміравалася ў познім сярэднявеччы ў

выніку кансалідацыі паўночнай часткі «палескага» і паўднёвай часткі падзвінска-дняпроўскага субэтнасаў агульнаславянскай старажытнай рускай этнічнай супольнасці. Гэтыя часткі ўсходнеславянскага насельніцтва саставілі аснову беларускага этнасу. У яго склад уліліся таксама асобныя групы заходнеславянскага (польскага), балцкага і цюрскага насельніцтва. У 1993 г. навуковец абараніў гэтую працу ў якасці доктарскай дысертацыі.

На пачатак 1990-х гг. прыйшоўся пераход М.Ф. Піліпенкі на працу ў Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору НАН Беларусі, дзе з 1994 па 2004 г. ён займаў пасаду дырэктара. Працаваў сумленна і прадуктыўна, дэманструючы талент актыўнага і адказнага кіраўніка, вучонага. У 1994 г. Міхаіл Фёдаравіч быў абраны членам-карэспандэнтам Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, а ў 1999 г. яму было прысвоена званне «Заслужанага дзеяча культуры Рэспублікі Беларусь».

Працяглая праца М.Ф. Піліпенкі на ніве айчычнай этналогіі знайшла сваё адлюстраванне на старонках шматлікіх навуковых публікацый. Сярод іх варта адзначыць наступныя: «Сляды родавай арганізацыі ў вясельных звычаях славянскіх народаў» (1969), «Сям'я і шлюб у беларускіх сялян у другой палове XIX – пачатку XX ст.» (1970), «З гісторыі вывучэння беларускай этнаграфіі і фальклору» (1970), «Даследаванні па гісторыі беларускай этнаграфіі» (1974), «Этнаграфія ў краязнаўстве» (1980), «Этнаграфія Беларусі» (1981), «Сучасныя этнічныя і культурна-бытавыя працэсы ў Беларусі» (1982), «Роля эвалюцыі і дыфузіі ў гісторыі традыцый» (1990), «Узнікненне Беларусі: Новая канцэпцыя» (1991), «Беларуская традыцыйная культура як феномен еўрапейскай цывілізацыі» (1995), «Сучасныя тэарэтычныя праблемы беларускай этналогіі» (2011) і інш. Ён удзельнічаў у падрыхтоўцы фундаментальнай шматтомнай серыі «Беларусы», а таксама такіх выданняў як «Беларуская савецкая энцыклапедыя», кароткая энцыклапедыя «Беларуская ССР» у 5 тамах, «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі», энцыклапедычны даведнік «Беларусь», энцыклапедыя «Этнаграфія Беларусі» [3, с. 124].

Годныя вынікі мае праца прафесара ў галіне падрыхтоўкі навуковых кадраў вышэйшай кваліфікацыі. Пад яго кіраўніцтвам абараніліся 3 дактары і 12 кандыдатаў навук. Уражвае разнастайнасць праблемнага поля падрыхтаваных дысертацый – асобныя кампаненты традыцыйнай культуры беларусаў, этнічныя групы, культура прывілеяванага саслоўя, навуковая спадчына польскіх этнолагаў пачатку XX ст., гістарыяграфія айчычнай этналогіі. М.Ф. Піліпенка ганарыцца сваімі вучнямі, якія на сённяшні дзень працуюць у Нацыянальнай акадэміі навук і вышэйшых навучальных установах краіны. З 2008 г. па запрашэнню свайго вучня, загадчыка кафедры этналогіі, музеялогіі і гісторыі мастацтваў гістарычнага факультэта БДУ Т.А. Наваградскага, прафесар М.Ф. Піліпенка на працягу некалькіх гадоў чытаў студэнтам аўтарскі курс «Этнічная гісторыя Беларусі». За шматгадовую добрасумленную працу і вялікі асабісты ўклад у развіццё БДУ Міхаілу Фёдаравічу ў 2016 г. было прысвоена ганаровае званне «Заслужаны работнік БДУ». Сёння вучоны працягвае працаваць: з'яўляецца галоўным навуковым супрацоўнікам Дзяржаўнай навуковай установы «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі», кіруе саветам па абароне дысертацый.

Міхаіл Фёдаравіч Піліпенка ўнёс істотны ўклад у развіццё айчычнай этналогіі. Яго даследаванні адрознівае высокі навуковы ўзровень, а іх вынікі і сёння

працягваюць уплываць на працэс падрыхтоўкі спецыялістаў у галіне этналогіі і гісторыі ў навуковых і навукова-педагагічных цэнтрах краіны.

Літаратура

1. Бачыла, І. Г. Вядомы этнолаг і гісторык. Да 80-годдзя члена-карэспандэнта НАН Беларусі М. Ф. Піліпенкі / І. Г. Бачыла // *Навука*. – №20. – 16 мая 2016. – С. 7.
2. Запісана аўтарам ад М.Ф. Піліпенкі (11.04.2016).
3. Лакотка, А. І., Чаквін, І. У., Наваградскі, Т. А. Міхаіл Фёдаравіч Піліпенка (Да 70-годдзя з дня нараджэння) / А. І. Лакотка, І. У. Чаквін, Т. А. Наваградскі // *Известия Национальной академии наук Беларуси. Серия гуманитарных наук*. – 2006. – № 2. – С. 123–124.

АСАБЛІВАСЦІ СВЯТКАВАННЯ ДАЖЫНАК У ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў 1920–1930 ГАДЫ FEATURES OF THE CELEBRATION OF DOZHINKI IN WESTERN BELARUS IN THE 1920–1930

Власюк Юрый Леанідавіч,
Мінск, Беларусь

Ключавыя словы: дажынкi, традыцыйная культура, абрад, свята, гарадское свята, міжваенны перыяд, Заходняя Беларусь, Польская Рэспубліка (1918–1939).

Рэзюмэ. Артыкул прысвечаны гісторыі святкавання дажынак у Заходняй Беларусі ў 20–30-х гг. ХХ ст. – падчас знаходжання рэгіёну ў складзе Другой Рэчы Паспалітай. Аўтар прасочвае асаблівасці святкавання традыцыйнага абраду ў сельскай мясцовасці, а таксама яго станаўлення ў якасці афіцыйнага, гарадскога свята міжваеннай Польшчы. Мэтай артыкула было прааналізаваць працэс трансфармацыі дажынак у згаданы час і ў дадзеным рэгіёне, а таксама разгледзець ход правядзення самога свята.

Keywords: dazhynki, traditional culture, rite, holiday, city holiday, interwar period, Western Belarus, Polish Republic (1918–1939).

Summary. The article is devoted to the history of the celebration of dazhynki in Western Belarus in the 1920s and 1930s XX century – while the region was part of the Second Polish Republic. The author traces the peculiarities of the celebration of the traditional rite in the countryside, as well as its formation as an official, city holiday of interwar Poland. The purpose of the article was to analyze the process of transformation of dazhynki at the mentioned time and in this region, as well as to consider the course of the holiday itself.

У традыцыйнай беларускай культуры дажынкi былі абрадам, якім скончвалася жніво. Абрад з'яўляўся часткай дахрысціянскага аграрнага комплексу, які часткова згубіў першапачатковы сэнс, аднак захаваў свой знешні выгляд да пачатку ХХ ст. [1, с. 81]. Пасля падзелу тэрыторыі Беларусі па выніках савецка-польскай вайны на Заходнюю і Усходнюю, у кожнай з яе частак дажынкi адзначаліся па-рознаму: так, на Усходзе яны, разам з іншымі абрадамі, былі прызнаныя антыпрагрэсіўнымі – іх трэба было замяніць прагрэсіўнымі, ідэалагічна правільнымі грамадзянскімі абрадамі; на Захадзе ж дажынкi працягвалі праводзіцца не толькі ў сельскай мясцовасці – менавіта тут яны сталі адзначацца ў якасці гарадскога свята (пазней, з

1990-х гг. традыцыя адзначэння дажынак у горадзе вярнулася, аднак ужо ў незалежнай Беларусі).

Да часу ўваходжання Заходняй Беларусі ў склад міжваеннай Польшчы, а таксама ва ўвесь час знаходжання рэгіёну ў яе складзе, у сельскай мясцовасці дажынкі працягвалі праводзіцца такім чынам, як было прынята іх праводзіць на працягу стагоддзяў у беларускай традыцыйнай культуры (аднак падобным чынам дажынкі ў гэтыя гады працягвалі праводзіцца ўсё радзей).

Прымяркоўваліся дажынкі традыцыйна да 22–23 верасня – дзён восеньскага раўнадзенства [1, с. 81]. Заканчэнне жніва адзначалася вельмі ўрачыста: у апошні яго дзень па просьбе гаспадара поля збіралася талака, на якую прыходзілі суседкі гаспадара, яго родныя і сябры (а калі талака збіралася па патрабаванні пана, на яе прыходзіла амаль уся жаночая палова сельскай грамады) [2, с. 509].

Пачыналіся традыцыйныя дажынкі з размеркавання ўсіх жней найбольш паважанай з жанчын такім чынам, каб ніхто нікога не падганяў і не затрымліваў [3, с. 400]. У канцы працы кожная жнея адкладала каласок да адзінага дажыначнага снапа. Затым жнеі завязвалі сноп і выбіралі сярод сябе “Багіню”, на галаву якой апранаўся вянок з жыта, упрыгожаны кветкамі і стужкамі. “Багіні” у рукі ўручаўся сноп, пакрыты белым покрывам, пасля чаго шэсце накіроўвалася да дома гаспадара (альбо панскай сядзібы, у залежнасці ад таго, у чыёй уласнасці было поле). Гаспадар сустракаў шэсце хлебам-соллю, а наперад да яго выходзіла “Багіня”, кланяючыся гаспадару і кладучы ў яго ног сноп, які акрапляла святой вадой гаспадыня дома. Затым гаспадар браў сноп, кланяўся “Багіні”, услед за чым жнеі праходзілі ў дом – апошні сноп ставіўся на покуць, а на стол накрывалі стравы, у доме грала музыка, пачыналіся танцы [4, с. 26–27; 5].

Пасля ўваходжання Заходняй Беларусі ў склад міжваеннай Польшчы, роля падзеі заканчэння ўборкі ўраджаю прыкметна павысілася. У немалой ступені гэта было звязана са значнасцю сельскай гаспадаркі і саміх фермераў як сацыяльнай групы ў Польскай Рэспубліцы – акрамя таго, што жыхары вёскі ў 1930-я гг. складалі больш за 70% насельніцтва краіны, фермеры на палітычным полі былі прадстаўлены цэлымі партыямі, якія адстойвалі інтарэсы ўсяго сельскага насельніцтва дзяржавы [6].

Дзякуючы гэтаму традыцыйны абрад дажынак ў гэты час паступова станаўся чымсьці нахталт прафесійнага свята, якое адзначалася сялянамі, што з’яўлялася праявай іх сялянскага гонару ў якасці паспяховых фермераў [7].

Акрамя таго, у гэтыя ж гады Дажынкі ў выглядзе афіцыйнага свята сталі праводзіць прадстаўнікі дзяржаўных адміністрацый рознага ўзроўню. Ініцыятыва іх правядзення зыходзіла ад парафіяў, органаў мясцовага самакіравання і фермерскіх гурткоў, якія ўваходзілі ў склад Народнай партыі – найбуйнейшай польскай партыі, што адстойвала інтарэсы сялянства. Праводзіліся Дажынкі, адпаведна, на ўзроўні парафій, гмін, павеатаў і нават ваяводстваў. Часта свята сумяшчалася з сельскагаспадарчымі выставамі, фестывалямі і выступленнямі народных калектываў [8; 9].

Вышэйшым звяном у святкаванні Дажынак з 1927 г. стала правядзенне Прэзідэнцкіх Дажынак, якія ладзіліся да 1938 г. у курортным пасёлку Спала (Лодзінскае ваяводства). Традыцыя іх правядзення была перапынёная з пачаткам вайны (аднак яна адраділася ў 2000 г.). Дажынкі ў Спале, узятыя пад асабісты патранат прэзідэнта Ігнацыя Масціцкага, насілі агульнанацыянальны характар – іх

наведвалі фермерскія дэлегацыі з усёй краіны, а колькасць іх удзельнікаў у розныя гады дасягала ад 10 да 40 тыс. чалавек. Гэты фестываль працягваўся на працягу трох дзён, уключаючы ў сябе імшу (з якой у першы дзень пачыналіся ўрачыстасці), святочнае шэсце дэлегацый (што пасля выступу прэзідэнта дарылі яму святочныя вянкi), а таксама народныя гульні і танцы, якія суправаджаліся гукамі некалькіх аркестраў. Вянчалася святкаванне святочным феерверкам [10].

Як было адзначана вышэй, акрамя парафіяў і гмін, свята Дажынак ў 1920–30-я гг. праводзілася на ўзроўні павеатаў і нават ваяводстваў, стаўшы, такім чынам, адным з гарадскіх святаў Польскай Рэспублікі. Да нашых дзён захаваўся багаты фотаматэрыял, на якім адлюстравана святкаванне Дажынак у такіх заходнебеларускіх павятовых цэнтрах, як Глыбокае і Кобрын, а таксама ў цэнтры Палескага ваяводства – Брэсце-над-Бугам. На аснове дадзенага фотаматэрыялу ўяўляецца магчымым разгледзець ход і асаблівасці правядзення Дажынак.

Таксама цікавасць уяўляе той факт, што Дажынкi 1920–30-х гг., што праводзіліся ў Заходняй Беларусі, за некаторымі выключэннямі вельмі нагадваюць ходам свайго правядзення сучасны беларускі фестываль-кірмаш працаўнікоў сяла “Дажынкi” на ўсіх узроўнях яго правядзення.

Так, Дажынкi таго часу пачыналіся з правядзення святочнай імшы. Пасля гэтага па галоўнай вуліцы альбо плошчы горада пачыналася шэсце дэлегацый гмін альбо павеатаў (у выпадку з павятовымі і ваяводскімі Дажынкамі адпаведна) [11; 12]. Акрамя прадстаўнікоў адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак, у шэсці калоны ўдзельнічалі прадстаўнікі розных арганізацый, напрыклад Фермерскага альбо Стралковага Саюзаў [13; 14]. Таксама ў шэсці прымалі ўдзел дэлегацыі асаднікаў, прадстаўлення, у асноўным, іх жонкамі і дзецьмі [15].

Практычна ўсе ўдзельнікі дажыначнага шэсця былі апранутыя ў традыцыйныя беларускія ці польскія касцюмы. У пачатку калон, у асноўным, ішлі маладыя хлопцы і дзяўчаты, якія неслі герб Другой Рэчы Паспалітай, увенчаны кветкамі, каласамі збожжавых і бела-чырвонымі стужкамі (мал. 1) [16]. Каля іх ішлі прадстаўнікі хораў і музычных калектываў з музычнымі інструментамі (мал. 1) [17]. Сярэдзіну калоны займалі сяляне з прыладамі сваёй працы – косамі, цэпамі і граблямі [18]. У канцы калоны ішлі сяляне з сохамі, баронамі і плугамі, а таксама буйной хатняй жывёлай [19].

Пасля праходжання калон іх прадстаўнікі падыходзілі да работнікаў адміністрацый (сярод якіх быў таксама “дажыначны стараста”), што займалі цэнтральнае месца каля адміністрацыйных будынкаў альбо на плошчы, падносячы ім святочныя вянкi і вялікія боханы хлеба ці караваі [20]. Пасля гэтага афіцыйная частка свята падыходзіла да канца – пачыналіся народныя гульні і танцы, а потым усе ўдзельнікі ўрачыстасці садзіліся за святочны стол, які размяшчаўся, часцяком, проста ў цэнтры плошчы [21; 22].

Мал. 1 Члены дэлегацыі ад гміны Празарокі і ўдзельнікі народнага ансамбля са жніўным вянком. Глыбокае. 1934 г. [17].

Такім чынам, у гады знаходжання Заходняй Беларусі ў складзе Польшчы традыцыйны абрад дажынак працягваў праводзіцца. У той жа час, пры садзейнічанні фермерскіх аб'яднанняў і адміністрацый рознага ўзроўню пачалося правядзенне дажынак ў якасці афіцыйнага, гарадскога свята – Дажынкі ў гэтыя гады праводзіліся ў цэнтрах парафіяў, гмін, павеатаў і ваяводстваў. Цэнтральным звяном у іх святкаванні былі Прэзідэнцкія Дажынкі ў Спале.

Цікава таксама адзначыць той факт, што Дажынкі 1920–30-х гг. як па ходзе, так і па этапах свайго правядзення вельмі нагадвалі сучасны беларускі фестываль-кірмаш працаўнікоў сяла “Дажынкі”.

Літаратура

1. Доманская, А. И. Дожинки по-белорусски: от ритуала к карнавалу / А. И. Доманская // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского / Серия Социальные науки. – Н. Новгород, 2013. – № 1 (29). – С. 81–87.
2. Беларусы. Т. 6. Грамадскія традыцыі / В. Ф. Бацяеў, В. М. Бялявіна, А. У. Гурко і інш.; Рэдкал.: В. М. Бялявіна і інш.; Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору НАН Беларусі. – Мн.: Бел. Навука, 2002. – 606 с.: іл.
3. Беларусы / Отв. ред. В. К. Бондарчик, Р. А. Григорьева, М. Ф. Пилипенко. Серия «Народы и культуры». – М.: Наука. 1998. – 503 с.: ил.
4. Шпилевский, П. Обряды поселян Витебской и Минской губерний при уборке хлеба с полей / П. Шпилевский // Пантеон. – СПб. – 1853. – Т. 9, кн. 6. – С. 19–27.
5. Dożynki – święto we wsi i we dworze [Electronic resource] // Muzeum Etnograficzne w Rzeszowie. – Mode of access: <http://muzeumetnograficzne.rzeszow.pl/stara/node/282>. – Date of access: 07.06.2021.
6. Statystyka w II Rzeczypospolitej [Electronic resource] // Niepodległa – stulecie odzyskania niepodległości. – Mode of access: <https://niepodlegla.gov.pl/o-niepodleglej/statystyka-w-ii-rzeczypospolitej/>. – Date of access: 07.06.2021.
7. Dożynki tradycje i obyczaje – święto zbiorów w Polsce i na świecie [Electronic resource] // Blog podróżniczy Nasze Szlaki. – Mode of access: <https://www.naszszlaki.pl/archives/43908>. – Date of access: 07.06.2021.

8. Historia dożynek: Obrzędy i zanikająca tradycja [Electronic resource] // Gazeta Średzka. Portal mieszkańców powiatu średzkiego. – Mode of access: <http://gazetasredzka.pl/aktualnosci/historia-dozynek-obrzedy-i-zanikajaca-tradycja,a11481c1>. – Date of access: 07.06.2021.
9. Dożynki – słowiańskie Święto Plonów [Electronic resource] // Historia zapomniana i mniej znana. – Mode of access: <https://historiamniejznanaizapomniana.wordpress.com/2015/09/23/dozynki-slowianskie-swieto-plonow/>. – Date of access: 07.06.2021.
10. Z Historii Dożynek Prezydenckich [Electronic resource] // Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. – Mode of access: <https://www.prezydent.pl/kancelaria/dozynki/dozynki-prezydenckie/historia/>. – Date of access: 07.06.2021.
11. Свята дажынак на Банкаўскай плошчы (пл. 700-годдзя Кобрына), 1936 г. (КП-4940) // Кобринский военно-исторический музей имени Александра Васильевича Суворова.
12. Dożynki w Brześciu nad Bugiem (pochód dożynkowy) [Electronic resource] // Zbiory NAC online. – Mode of access: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/75509/9de4b28823a0b2f4a9fcad2f24333037/>. – Date of access: 09.06.2021.
13. Dożynki w Brześciu nad Bugiem (członkinie Koła Gospodyń Związku Rolniczego niosące wieniec dożynkowy) [Electronic resource] // Zbiory NAC online. – Mode of access: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/75543/9de4b28823a0b2f4a9fcad2f24333037/>. – Date of access: 09.06.2021.
14. Dożynki w Brześciu nad Bugiem (przedstawiciele miejscowego oddziału Związku Strzeleckiego niosą w pochodzie wieniec dożynkowy) [Electronic resource] // Zbiory NAC online. – Mode of access: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/75551/9de4b28823a0b2f4a9fcad2f24333037/>. – Date of access: 09.06.2021.
15. Dożynki w Brześciu nad Bugiem (osadniczka ze swoimi dziećmi niosąca wieniec dożynkowy z napisem Związek Rolniczy) [Electronic resource] // Zbiory NAC online. – Mode of access: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/75526/9de4b28823a0b2f4a9fcad2f24333037/>. – Date of access: 09.06.2021.
16. Dożynki w Głębokiem (jedna z delegacji składa wieniec dożynkowy) [Electronic resource] // Zbiory NAC online. – Mode of access: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/75831/65fdd2e9445e3bdf88ad53f323f6dd1/>. – Date of access: 09.06.2021.
17. Dożynki w Głębokiem (członkowie delegacji z gminy Prozoroki z wieńcem dożynkowym. Widoczni także członkowie kapeli ludowej) [Electronic resource] // Zbiory NAC online. – Mode of access: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/75907/65fdd2e9445e3bdf88ad53f323f6dd1/>. – Date of access: 09.06.2021.
18. Dożynki w Głębokiem (chłopi z kosami w pochodzie) [Electronic resource] // Zbiory NAC online. – Mode of access: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/75877/65fdd2e9445e3bdf88ad53f323f6dd1/>. – Date of access: 09.06.2021.

19. Dożynki w Głębokiem (chłopi białoruscy z bronami) [Electronic resource] // Zbiory NAC online. – Mode of access: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/75900/65fdd2e9445e3bdff88ad53f323f6dd1/>. – Date of access: 09.06.2021.
20. Dożynki w Głębokiem (delegacja rolników składa staroście jako dar dożynkowy duży bochen chleb) [Electronic resource] // Zbiory NAC online. – Mode of access: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/75825/65fdd2e9445e3bdff88ad53f323f6dd1/>. – Date of access: 09.06.2021.
21. Dożynki w Głębokiem (chłopi białoruscy podczas tańca) [Electronic resource] // Zbiory NAC online. – Mode of access: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/75904/65fdd2e9445e3bdff88ad53f323f6dd1/>. – Date of access: 09.06.2021.
22. Dożynki poleskie w Kobryniu (uczestnicy dożynek podczas uroczystego obiadu) [Electronic resource] // Zbiory NAC online. – Mode of access: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/76000/9de4b28823a0b2f4a9fcad2f24333037/>. – Date of access: 09.06.2021.

**ТУРИСТИЧЕСКИЕ ПУТЕШЕСТВИЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ
ДУХОВНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЁЖИ
TOURIST TRAVELS IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF THE
SPIRITUAL NEEDS OF MODERN YOUTH**

Гайдукевич Леонид Михайлович,
Минск, Беларусь

Ключевые слова: духовное наследие, досуг молодёжи, туристические путешествия, стереотипы, виртуальная реальность, интернет-технологии, турпродукт, туроператор.

Резюме. В статье анализируются вопросы организации отдыха современной молодёжи, специфика их запросов на туристические путешествия в условиях монополизации интернет-технологий и развития виртуального пространства. Акцент делается на трансформации психо-эмоционального восприятия молодёжью реальной действительности и учёта данного аспекта при формировании туристического продукта. Это в свою очередь востребует использования новых инновационных технологий и современного менеджмента при организации туристического путешествия с учётом возрастной дифференциации молодёжи.

Keywords: spiritual heritage, youth leisure, tourist travels, stereotypes, virtual reality, Internet technologies, tourist product, tour operator

Summary. The article analyzes the issues of organizing recreation of modern youth, the specifics of their requests for tourist travels in the context of monopolization of Internet technologies and the development of virtual space. The emphasis is on transforming the psycho-emotional perception of reality by young people and taking this aspect into account when forming a tourist product. This, in turn, will require the use of new innovative technologies and modern management when organizing a tourist trip, taking into account the age differentiation of young people.

В Республике Беларусь молодёжь составляет более 25 процентов населения страны и является мощным стратегическим ресурсом государства, от которого

зависит будущее развитие страны. События августа-октября 2020 года в республике свидетельствуют о том, что эта часть общества активно включается во все социально-политические процессы в стране. Духовные ценности, нравственный облик молодых людей оказывает всё более заметное влияние на общество и происходящие в нём общественные, политические и экономические процессы. Фактически в этом возрастном периоде по существу завершается процесс формирования социальной зрелости молодого человека.

Актуальность рассматриваемой проблемы заключается в том, что организация досуга современной молодёжи является одной из главных задач, так как в этой области реализуются почти все социокультурные потребности молодых людей. Именно при организации туристических путешествий по своей стране, молодые люди соприкасаются с национальным историческим наследием, производя самостоятельную оценку прошлому и настоящему развития своего народа и государства.

В настоящее время на молодёжь воздействует ряд факторов, которые оказывают важное влияние в части использования её свободного времени. Наиболее важным из них является желание молодого человека самому распоряжаться своим свободным временем и определять свой выбор действий. Поэтому организаторы путешествий должны предложить для них не только интересные туристические маршруты, но и наполнить их соответствующим сегодняшним требованиям содержанием. Успешность рекреационной деятельности во многом зависит не только от умелой организации путешествия, но и от учёта психологических аспектов самих путешествующих. Как показывает практика, крайне важно развивать творческие способности молодых людей, поэтому в программах туров должны быть заложены условия для их саморазвития и творчества (личное участие в организуемых фестивалях, народных праздниках, изготовлении продукции ремесленников, производстве продуктов национальной кухни и т.п.).

Последние два десятилетия общественного развития свидетельствуют о чёткой смене в молодёжной среде устоявшихся стереотипов и норм поведения. Сегодня мы наблюдаем, как многие старые стереотипы уже не отражают изменившейся реальности, но ещё продолжают существовать в жизни старшего поколения и, зачастую, всё ещё навязываются молодым людям традиционной системой образования и воспитания. Такая ситуация позволяет некоторым исследователям говорить о том, что «... маладзёжная аўдыторыя не ведае, а часта і не хоча ведаць тое, што народжана іх продкамі» [1, с 202]. Однако практика деятельности таких известных в республике туроператоров внутреннего туризма, как «Винополь», «Тайм Вояж», «Внешинтурист», парк гісторыі «Каралеўская асамблея Сула», этнокультурный комплекс «Наносы-Новоселье», этнопарки Строчицы и Дудutki, свидетельствует, что у белорусской молодёжи наблюдается устойчивый интерес к историко-культурному наследию. Более того, даже в условиях пандемии COVID-2019, этот интерес не сильно «просел» в сравнении с выездным туризмом (если въездной поток упал в 15 раз, то внутренний – приблизительно на 40 процентов в сравнении с результатами 2019 года) [2].

Конечно, в современном обществе молодёжное Z-поколение выстраивает новые приоритеты, в основе которых доминирует киберкультура, виртуальная субкультура. Виртуальная реальность, являясь уникальным способом самовыражения и расширенными возможностями личных коммуникаций,

привлекательна для современной молодёжи. Однако проведённый анализ виртуальных досуговых предпочтений молодёжи свидетельствует, что в них отсутствует общая система ценностей, не всегда понятна их целевая направленность и продуктовый интерес. Форумные инициативы молодёжи организующие досуговое пространство на сайтах MySpace или Facebook преимущественно сориентированные на обмен музыкой, фотоматериалами. Такой вариант совместного времяпрепровождения и получения удовольствия культивируется значительной частью молодёжи и не исповедует какую-либо идеологическую направленность.

Вместе с тем, мы не можем отрицать, что интернет-технологии «завоевали» не только молодёжную среду, но и в целом весь наш социум, став неотъемлемой его частью. Этот аспект необходимо серьёзно учитывать в организации молодёжных путешествий, так как представленный турфирмой продукт в короткие сроки достигает потребительского рынка с оперативной обратной связью. Более того, потенциальные путешественники получают безграничные возможности общения, расширяя и углубляя контакты относительно заявленного турпродукта, формируя потенциальный спрос на туррынке. Скайп-технологии позволяют включить в индивидуальную зону общения огромное количество пользователей независимо от собственной локации. Ко всему этому, такой подход значительно сокращает временные и финансовые затраты, делая покупку турпродукта простой, доступной и экономичной.

Однако, нельзя не отметить, что уход молодёжного контингента потребителей турпродукта в виртуальное пространство представляет не меньшую опасность для самих молодых людей. Теряется живое общение, коммуникация приобретает зачастую примитивный характер. Более того, у молодых людей вырабатывается чувство отстранённости от окружающего мира, теряется ощущение реальности и происходит его «выпадение» из жизни социума.

Таким образом, деятельность современной молодёжи по организации своего отдыха определяется как объективными условиями и их материальной обеспеченностью, так и окружающей средой, многообразием наличия на туристическом рынке привлекательного предложения. Белорусский туристический рынок способен предоставить молодёжи интересующий её турпродукт с учётом вышеотмеченной современной специфики. Это касается и отечественного турпродукта этнокультурной направленности.

Необходимо отметить, что новое дыхание турмаршрутам этнокультурной тематики в новейший период развития белорусского общества дало открытие в 40 километрах от г. Минска в 1994 году музейного комплекса старинных народных ремёсел «Дудутки». Этот новый туристический проект как бы актуализировал на национальном туррынке экскурсионную тематику, которую раньше реализовывал музей народной архитектуры и быта «Строчицы».

Начиная с 2006 года в республике началось активное развитие белорусских агроусадеб. Большую работу по их «профилизации» в отношении восстановления и сохранения этнокультурного наследия белорусского народа сыграло Белорусское общественное объединение «Отдых в деревне». Сегодня в республике функционирует более 2760 агроусадеб, которые посещают не только белорусские туристы, но и гости из Израиля, США, Германии, Польши, Италии и других стран (в 2019 году усадьбы посетило около 515 тыс. чел., в т.ч. 60 тыс. чел. из 78 стран) [3].

В условиях быстрой урбанизации республики агроусадыбы являются тем важнейшим связующим звеном, которое привлекает молодёжь в сельскую местность, где ещё сохранился весь колорит белорусской деревни и уникальное мастерство белорусов. Крайне важно отметить, что в послековидный пандемийный период 2020-2021 годов белорусские туроператоры наконец-то нашли компромисс с владельцами агроусадеб по продвижению на рынке их услуг, создавая современную сеть дистрибуции.

Литература

1. Фальклор; сучасная культура: матэрыялы III Міжнар. навук.-практ. канф., 21-22 крас. 2011 г. Мінск. У 2 ч. Ч. 1 / рэдкал.: І.С. Роўда [і інш.] – Мінск: выд. цэнтр БДУ, 2011. – 231 с.

2. Г. Потаева: «Туроператоры создают потребность в путешествиях белорусов по Беларуси» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.toursoyuz.by/2021/04/26/galina-potaeva-turoperatory-sozdayut-potrebnost-v-puteshestviyah-belorusov-po-belarusi/>. – Дата доступа: 12.05.2021.

3. На начало 2020 года в Беларуси зарегистрировано 2760 агроусадеб [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.sb.by/articles/na-nachalo-2020-goda-v-belarusi-zaregistrirovano-2760-agrousadeb.html>. – Дата доступа: 12.05.2021.

БЕЛАРУСКАЯ РУКАПІСНАЯ ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЯ СПАДЧЫНА XIX СТ. У АРХІЎНЫХ І МУЗЕЙНЫХ УСТАНОВАХ ФРАНЦЫІ BELARUSIAN HANDWRITTEN HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF THE XIX CENTURY IN ARCHIVAL AND MUSEUM INSTITUTIONS OF FRANCE

Гарбачова Вольга Васільеўна,
Мінск, Беларусь

Ключавыя словы: беларуская спадчына, рукапісы, Польская бібліятэка, Музей Адама Міцкевіча ў Парыжы, XIX ст.

Рэзюмэ. У артыкуле прадстаўлена класіфікацыя рукапісных збораў самых значных сховішчаў Францыі, дзе захоўваюцца матэрыялы па гісторыка-культурнай праблематыцы Беларусі, Польскай бібліятэкі і Музея Адама Міцкевіча ў Парыжы. Акрамя гэтага аўтар закранае пытанне сістэматызацыі і каталагавання калекцый, а таксама працэс апрацоўкі рукапісных збораў гэтых устаноў, што адбываецца на працягу XIX–XXI стст.

Keywords: Belarusian heritage, manuscripts, Polish Library, Adam Mickiewicz Museum in Paris, 19th century.

Summary. The article presents classification of handwritten collections of the most important repositories of France, where there are materials on the historic-cultural issues of Belarus, the Polish library and the Museum of Adam Mickiewicz in Paris. In addition, the author touches upon the question of systematization and creating directories collections, as well as the process of processing of the manuscript collections of these institutions over the XIX-XXI centuries.

Па каштоўнасці захавання беларускай культурнай спадчыны ў Францыі, безумоўна, вылучаецца Польская бібліятэка і Музей Адама Міцкевіча ў Парыжы. Што тычыцца першай установы, то комплекс рукапісных матэрыялаў па форме паходжання

можна падзяліць на чатыры асноўныя групы: актавыя дакументы; родавыя архівы; архівы эміграцыйных устаноў; наратыўныя крыніцы.

Першая група крыніц, нягледзячы на не шматлікі склад, утрымлівае адныя з самых каштоўных дакументаў установы, паходзячых з заканадаўчай і эканамічнай дзейнасці такіх каралеўскіх асобаў, як Бона Сфорцэ, Стэфан Баторый, Жыгімонт III Ваза, Уладзіслаў IV, Ян III Сабескі, Аўгуст II Моцны, Аўгуст III, Станіслаў Ляшчынскі².

Да гэтай групы можна аднесці таксама копіі дакументаў па гісторыі Польшчы і ВКЛ, выкананых сябрамі Польскага гісторыка-літаратурнага таварыства ў еўрапейскіх архіўных і бібліятэчных зборах. Па выніках іх працы былі сфармаваны “Парыжскія тэчкі”, куды ўвайшлі матэрыялы за XIII–XIX стст., сярод якіх крыніцы аб дзейнасці каралей РП і вялікіх князёў літоўскіх, аб магнатах Станіславе Патоцкім, Антоніі Радзівіле, Яне Карале Хадкевічы, такіх дзеячах, як Юльян Нямцэвіч і інш.

Вялікі патэнцыял мае другая група крыніц. Па тыпу дакументаў тут знаходзяцца гаспадарчыя справы, фінансавыя дакументы, сямейная карэспандэнцыя, кніжныя каталогі і інвентары, а таксама прыватныя матэрыялы, дзе ўтрымліваецца самая разнастайная інфармацыя аб дзейнасці эміграцыйных устаноў, публіцыстыка, копіі мастацкіх твораў, навуковыя працы і г. д.

Адным з самых вялікіх у другой групе з’яўляецца архіў Чартарыйскіх, храналагічныя межы дакументаў якога датуюцца XVI – сярэдзінай XX ст. (апошнія дакументы датуюцца 1954 г.). Ён утрымлівае рукапісы, якія засталіся па Ганне Чартарыйскай з роду Сапегаў, Марыі Чартарыйскай з роду Грахольскіх, Адаме Ежы Чартарыйскім, Адаме Людвіку Чартарыйскім, Аўгусціне Чартарыйскім, Вітольдзе Адаме Чартарыйскім, Вітольдзе Казіміры Чартарыйскім, Уладзіславе Чартарыйскім, Ізабеле Дзялынскай з роду Чартарыйскіх, Марыі Вінтэрбергскай з роду Чартарыйскіх, а таксама такіх звязаных з дзейнасцю прадстаўнікоў роду асобах, як Гіпаліт Блатніцкі, Ян Дзялынскі, Юзаф Рустэйка, Ганна Сапега з роду Замойскіх, Караль Сянкевіч і інш.

Для даследчыкаў гісторыі эміграцыі XIX ст. важнымі з’яўляюцца матэрыялы па дзейнасці Гатэля Ламбэр, Інстытута польскіх дам, Польскай вышэйшай школы, Таварыства ветэранаў імя св. Казіміра, якія каардынаваліся прадстаўнікамі роду Чартарыйскіх.

Другім прыкметным зборам гэтай групы з’яўляецца архіў роду Галянжоўскіх, які датуецца 1801–1916 гг. Тут акрамя традыцыйных для родавых архіваў дакументаў захоўваюцца матэрыялы Раперсвільскага музея, Баціньельскай школы і іншых эміграцыйных устаноў.

Яшчэ адным аб’ёмным родавым архівам з’яўляецца комплекс роду Гяршынскіх, дзе знаходзяцца дакументы аб дзейнасці Баціньельскай школы, Таварыства ветэранаў імя св. Казіміра, а таксама шматлікая эпісталарыя.

Дакументальная спадчына складалася ў Польскую бібліятэку ў Парыжы эмігрантамі-паўстанцамі 1830–1831 гг., 1863–1864 гг., прадстаўнікамі артыстычнага асяроддзя і навукоўцамі. Большасць з іх паспела вывезці з сабой адзінкавыя дакументы з хатніх архіваў, астатняе было назапашана за часы эміграцыі. Сфармаваныя комплексы перадаваліся ў Польскую бібліятэку напрыканцы жыцця самімі эмігрантамі ці траплялі туды ўжо пасля іх смерці ад сваякоў і сяброў. Такім чынам у Польскай бібліятэцы апынулася спадчына Ю.У. Нямцэвіча, Ю. Кашыца,

² Склад дакументаў гэтай групы значна паменшыўся ў часы Другой сусветнай вайны [1, s. 39].

братаў Янушкевічаў, Герычаў-Рэйтанаў і інш. Гэтыя зборы істотна адрозніваюцца па напаяўняльнасці ад родавых архіваў, але таксама ўключаюць асобныя фінансавыя і маёмасныя справы, паперы біяграфічнага кшталту (намінацыі на чын, пашпарты, пасведчанні аб адукацыі і г. д.), эпістальерыю, навуковыя і літаратурныя працы і інш. У бібліятэцы яны складаюць фонд пад назвай “Паперы эмігрантаў” [2].

Трэцяя група крыніц Польскай бібліятэкі ў Парыжы складаецца з архіваў 58 разнастайных устаноў, сярод якіх як эмігранцкія ўстановы, так і замежныя таварыствы [3, s. 55]. Да каштоўнейшых матэрыялаў адносяцца дакументы за перыяд 1739–1792 гг., якія паходзяць з архіва князя Францішка Ксаверыя Саксонскага, сына караля Аўгуста III, архіва расійскай Амбасады ў Варшаве, расфармаванага ў перыяд паўстання 1794 г. Частка дакументаў гэтай установы ацалела і трапіла ў бібліятэку ў Парыжы. Тут сярод іншага знаходзяцца лісты Кацярыны II, дыпламата Отто Магнуса фон Штакельберга, карэспандэнцыя канцылярыі Амбасады перыяду раздзелаў Рэчы Паспалітай.

Для даследчыкаў паўстання 1830–1831 гг. вялікую каштоўнасць мае архіў польскага сойма 1831 г., які атрымалася вывезці ў замежжа. Ён утрымлівае справаводчую дакументацыю сойма, загады, распараджэнні, адозвы і інш. Да гэтага збору можна далучыць і архіў Галоўнага штаба польскага войска 1831 г., дзе ўтрымліваюцца матэрыялы па гісторыі асобных вайсковых адзінак.

Значную частку ў гэтай групе займае спадчына эмігранцкіх арганізацый і таварыстваў XIX ст.: Польскай бібліятэкі, Гатэля Ламбэр, Камітэта польскай эміграцыі ў Парыжы, Баціньёльскай школы і інш. Там утрымліваюцца спісы эмігрантаў, якія жылі ў Парыжы і іншых французскіх гарадах, пералікі сяброў таварыстваў, звароты, фінансавыя паперы і інш. тыпы дакументаў.

Наступная, чацвертая група дакументаў Польскай бібліятэцы ў Парыжы, прадстаўлена наратыўнымі крыніцамі, якія сфармаваны як у выглядзе самастойных калекцый, а таксама могуць уваходзіць у склад іншых тэматычных фондаў. Храналагічна гэтыя дакументы датуюцца XVI–XX стст. Да каштоўнейшых экзэмпляраў можна аднесці дыярыуш вайсковага дзеяча ВКЛ Францішка Ксаверыя Сапегі, успаміны Тэафілі Сапегі з роду Ябланоўскіх, паўстанцаў 1830–1831 гг., эмігрантаў перыяду 1832–1865 гг., лісты, адозвы, праграмы ваенных дзеячоў XIX ст. і інш.

Каштоўнасць матэрыялаў, сабраных у Польскай бібліятэкай у Парыжы, уяўлялі самі эмігранты, якія вырашылі зрабіць іх даступнымі для зацікаўленых асоб. У 1865 г. сябрамі Польскага гісторыка-літаратурнага таварыства прымаецца рашэнне аб выданні зборніка крыніц з архіва ўстановы. Ён атрымлівае назву “Штогодніка Гісторыка-літаратурнага таварыства” і выходзіць на працягу 1866–1878 гадоў. Пачаткова гэта рабілася ў Парыжы, а з 1872 г. у Пазнані. За адзначаны перыяд выйшла сем выпускаў. Зразумела, што туды не трапілі дакументы павышанай сакрэтнасці, а па большасці выдаваліся матэрыялы па старажытнай гісторыі, дакументы, скапіяваныя ў еўрапейскіх архівах, а таксама звесткі аб дзеячах, памерлых у эміграцыі [4-10]. Пасля часовага перапынку гэтая традыцыя адраділася ў канцы XX ст. На працягу 1991–2000 гг. было выдадзена яшчэ пяць выпускаў з невядомымі рукапіснымі крыніцамі [11].

З 20-х гадоў XX ст. у Польскай бібліятэцы ў Парыжы пачынаецца актыўная праца, накіраваная на сістэматызацыю рукапіснай спадчыны і выданне каталогаў рукапісаў. Дзякуючы намаганням яе супрацоўнікаў – Чэслава Хаванца і Ірэны

Галензоўскай у даваенны перыяд з'яўляецца першы каталог рукапісаў бібліятэкі, што, зразумела, адразу робіць яе зборы больш даступнымі [12]. На пэўны час дзейнасць па выданню каталогаў была прыпынена, што абумоўлівалася як палітычнымі, так і фінансавымі праблемамі, і адраділася толькі ў пачатку 90-х гадоў ХХ ст., калі выходзіць пяць новых каталогаў і асабовы паказальнік да першага тому.

Што тычыцца зместу каталогаў Польскай бібліятэкі, то першы том сфармаваны па храналагічным прынцыпе і ахоплівае рукапісы ад XVI да XIX ст. уключна. Перад Другой сусветнай вайной некаторыя каштоўныя дакументы трапілі ў часовае карыстанне Польскай Акадэміі навук у Кракаве, а таксама былі пазычаны ў навуковых мэтах Марцэліем Хандэльсманам, Станіславам Котам, Каралем Бучковым, і пасля вайны ўжо не вярнуліся ў Парыж. Нумары страчаных рукапісаў пералічаны ў асабовым паказальніку да першага тома кракаўскім архівістам Янушам Пэздай [13, s. 39].

Другі каталог Польскай бібліятэкі, прыгатаваны да друку Маркам Пракопам, натуе паперы эмігрантаў у алфавітным парадку па прозвішчу. Прадстаўленыя рукапісы датуюцца пераважна XIX ст. і датычаць прадстаўнікоў Вялікай эміграцыі [14]. Трэці каталог рукапісаў, апрацоўка якога праводзілася Генрыкам Жалінскім, уключае акты Польскага сойма ў эміграцыі, архіў Польскага палітэчнічнага таварыства, Камітэта польскай эміграцыі ў Парыжы, Аб'яднання польскай эміграцыі ў Англіі і Гістарычнага кола ў Лондане. Чацверты том, падрыхтаваны Янушам Новакам, апісвае архіў Таварыства навуковай дапамогі, паперы Банка польскай эміграцыі і Польскага клуба ў Парыжы³. Пяты том прадстаўляе архіў таварыства “Пашана і хлеб” [17]. Шосты том, апрацаваны Янушам Пэздай, датычыць фінансавых спраў “Татэлю Ламбэр” і маёнткавых спраў прадстаўнікоў роду Чартарыйскіх [18]. Сёмы том прадстаўляе дакументы са спадчыны сяброў Гісторыка-літаратурнага таварыства, змешчаных у Польскай бібліятэцы пасля Другой сусветнай вайны [19].

Напрыканцы 2006 г. выйшаў з друку чарговы восьмы том каталога рукапісаў Польскай бібліятэкі, прысвечаны дзейнасці самой бібліятэкі і заснаваных пры ёй таварыстваў. Прадстаўленыя матэрыялы апрацаваны Я. Пэздай і Маркам Пракопам [20]. Храналагічныя рамкі прадстаўленых у томе матэрыялаў ахопліваюць 1832–1893 гг. Каталог утрымлівае дакументы Польскага літаратурнага таварыства і яго гістарычнага аддзялення, дакументы Польскага гістарычнага таварыства і яго статыстычнага аддзялення, дакументы Польскага гісторыка-літаратурнага таварыства і матэрыялы Польскай бібліятэкі, а таксама ўключае розныя творы, тэматычна звязаныя з дзейнасцю бібліятэкі ці пазначаных арганізацый.

Занатаваныя ў гэтым томе дакументы маюць вялікую каштоўнасць ў даследаванні гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі. У штогадовых справаздачах Польскага літаратурнага таварыства за перыяд 1832–1849 гг. згадваецца дзейнасць Адама Міцкевіча, Напалеона Орды, Аляксандра Рыпінскага, Ігнація Дамейкі, Антонія Букаты і інш. ліцвінаў [21], фіксуюцца працы А. Букаты, Антонія Гарэцкага, І. Дамейкі, Гіпаліта Клімашэўскага, Ісідора Мікульскага, Н. Орды, Міхала Падчашынскага, Уладзіслава Плятэра, Прота Прушынскага, А. Рыпінскага, Юзафа Страшэвіча, Яўстафія Янушкевіча [22; 23]. Сярод карэспандэнцыі Польскага літаратурнага таварыства, Польскай бібліятэкі, статыстычнага аддзялення Польскага гістарычнага

³ На сёняшні час 3-ці і 4-ты тамы каталогаў знаходзяцца ў дапрацоўцы і даступныя наведвальнікам бібліятэкі ў машынапіснай версіі [15; 16].

таварыства знаходзяцца лісты Ісідора Мікульскага, А. Рыпінскага, Н. Орды, матэрыялы аб дабрачыннай дзейнасці Юзафа Кашыца, рэкамендацыі, выдадзеныя для ўступу ў Польскае літаратурнае таварыства А. Рыпінскаму, Н. Ордзе, А. Букаце [24–30]. Сярод матэрыялаў утрымліваюцца таксама дакументы аб ахвяраваннях у бібліятэку Юльяна і Караля Нямцэвічаў, Віктара Зянковіча, А. Рыпінскага, Тадэвуша Тышкевіча, Я. Янушкевіча [31; 32]. Цікавасць для даследчыкаў прадстаўляе план Парыжа з месцамі пражывання на 1835 г. А. Міцкевіча, Ю. і К. Нямцэвічаў, І. Дамейкі, Цэзарыя і Уладзіслава Плятэраў, Уладзіслава Аляшчынскага.

Што тычыцца Музея Адама Міцкевіча ў Парыжы, адкрытага ў 1903 г. пры Польскай бібліятэцы, то ён змяшчае не толькі каштоўныя рукапісы, а таксама друкаваныя выданні, мастацкія творы і разнастайныя спецыялізаваныя зборы. Асновай музейных калекцый становяцца рукапісы, якія засталіся ў кватэры А. Міцкевіча пры бібліятэцы Арсенала ў Парыжы пасля ягонай смерці. Да іх далучаюцца таксама рукапісы, перавезеныя з Усходу ягонымі сябрамі⁴.

З цягам часу ў музейныя фонды трапляюць рукапісы “Дзядоў”, “Пан Тадэвуш”, “Кнігі польскага народу і польскага пелігрымства”, матэрыялы і нататкі да лекцый, якія чытаў Міцкевіч у 1839–1840 гг. у гімназіі і ўніверсітэце Лазаны, тэксты лекцый, чытаных ім у 1840–1844 гг. у Калеж дэ Франс, тэксты выступаў па справе Андрэя Тавянскага, карэспандэнцыя з Францішкам Малеўскім, Іаахімам Лялевелем, Ігнаціем Дамейкай, Люцыянам Стыпулкоўскім, братамі паэта Францішкам і Аляксандрам Міцкевічамі, Аляксандрам Ходзькай, Аляксандрам Бергелем, Яўстафіем Янушкевічам, Эдвардам Герычам і інш.

У 1926 г. супрацоўнікамі музея была распачата сістэматызацыя і каталагаванне Міцкевічаны. Усе сабраныя матэрыялы былі падзелены на восем асобных частак: мастацкія калекцыі, друкаваныя выданні, спецыялізаваныя зборы (нумізматыка, мапы і г. д.) і рукапісныя матэрыялы, якія ўтварылі “Архіў Адама Міцкевіча” і “Архіў Уладзіслава Міцкевіча” [33, s. XIII–XIV; 34, s. 34].

Рукапісная Міцкевічана была падзелены па змястоўнаму падыходу: 1) творы і размовы А. Міцкевіча; 2) карэспандэнцыя А. Міцкевіча; 3) лісты да А. Міцкевіча; 4) дакументы і разнастайныя паперы, датычныя жыцця і смерці А. Міцкевіча; 5) справа А. Тавянскага; 6) Польскі легіён у Італіі 1848–1849 гг.; 7) Крымская вайна; 8) дакументы, датычныя сям’і Міцкевіча; 9) успаміны, карэспандэнцыя знаёмых паэта і дакументы, датычныя эпохі. Пры апрацоўцы Адамам Левакам было сфармавана і апісана 1113 рукапісных спраў, якія склалі каталог музея, выдадзены ў 1931 г. [33].

Далейшая праца была спыненая ваеннымі падзеямі. У гэты час значны ўнёсак у захаванне музейных збораў здзейсніў Францішак Пуласкі, які вывез з Парыжа на поўдзень Францыі і схаваў найбольш каштоўнае, сярод чаго старадрукі, Міцкевічану і мастацкія творы. У час акупацыі Парыжа немцы вывезлі з бібліятэкі на тэрыторыю Трэцяга рэйха 765 скрынь з рознымі музейнымі прадметамі і бібліятэчнымі рэчамі. Пасля вайны гэтыя каштоўнасці былі знойдзены ў Германіі і часткова вернуты ў Парыж, а часткова скіраваны ў Нацыянальную бібліятэку ў Варшаве. Некаторыя зборы пачаткова трапілі ў Маскву, а затым вярнуліся ў Варшаву і на сёняшні дзень утрымліваюцца ў якасці дэпазыту ў Музеі літаратуры імя Адама Міцкевіча ў Варшаве [35, s. 104].

⁴ У Музеі Адама Міцкевіча ў Парыжы “Інвентар папераў, застаўшыхся пасля смерці Адама Міцкевіча” ад 8 мая 1856 г. захоўваецца ў справе пад нумарам 827 [33, s. 147].

Працэс апрацоўкі рукапісных збораў Музея Адама Міцкевіча значна актывізаваўся з канца XX ст. Дзякуючы дапамозе спецыялістаў Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве былі падрыхтаваны акцэсійныя кнігі рукапісаў⁵, змікрафільмавана Міцкевічана [36], тым не менш далёка не ўсё матэрыялы ўведзены ва ўжытак і прадстаўляюцца даследчыкам у карыстанне.

Дакументы па гісторыі і культуры Беларусі змяшчаюць і іншыя спецыялізаваныя ўстановы Францыі. Яны сустракаюцца ў цэнтральных (Нацыянальны гістарычны архіў у Парыжы, Цэнтральны архіў у Фантэнбло, Архіў Міністэрства замежных спраў, аховы і фінансаў) і рэгіянальных архівах (архівы дэпартаменту) краіны [37]. Шырока раскіданая па французскіх архівам эмігранцкая спадчына XIX ст. Так, матэрыялы па Вялікай эміграцыі месцяцца ў дзясятках дэпартаменцкіх архівах Францыі [38, s. 48-55].

Такім чынам, можна сцвярджаць, што беларуская рукапісная спадчына па гісторыка-культурнай праблематыцы прадстаўлена ў шэрагу французскіх архіўных і музейных сховішчаў. Найбольшую прадстаўнічасць у ёй займаюць матэрыялы перыяду XIX ст. Аднак, нягледзячы на частковую сістэматызацыю і каталагаванне, яна застаецца амаль не ўведзенай у нацыянальны навуковы дыскурс.

Літаратура і крыніцы

1. Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. T. 1. Indeks / Oprac. Cz. Chowaniec, I. Gałęzowska / Przyg. do druku J. Pezda. – Paryż: Wydawnictwo DiG, 1995. – 39 s.
2. Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. T. 2 (rękopisy nr 432–545) / Oprac. Cz. Chowaniec, I. Gałęzowska / Uzupełn. i przyg. do druku M.P. Prokop. – Paryż-Warszawa: Wydawnictwo DiG, 1994. – 246 s.
3. Polskie instytucje za granicą: przewodnik po zbiorach archiwalnych / Oprac. A. Krochmal. – Warszawa: NDAP. Wydział Wydawnictw, 2004. – 304 s.
4. Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. Rok 1866. – Paryż: Księgarnia Luxemburska, 1867. – 376 s.
5. Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. Rok 1867. – Paryż: Księgarnia Luxemburska, 1868. – 415 s.
6. Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. Rok 1868. – Paryż: Księgarnia Luxemburska, 1869. – 441 s.
7. Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. Rok 1869. – Paryż: Księgarnia Luxemburska, 1870. – 311 s.
8. Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. Rok 1870–1872. – Poznań: Nakładem Księgarni Jana Konstantego Zupańskiego, 1872. – 678 s.
9. Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. Rok 1873–1878. – T. 1. – Poznań: Nakładem Księgarni Jana Konstantego Zupańskiego, 1878. – 419 s.
10. Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. Rok 1873–1878. – T. 2. – Poznań: Nakładem Księgarni Jana Konstantego Zupańskiego, 1878. – 458 s.
11. Akta Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. – T. I–V. – Paryż: Biblioteka Polska w Paryżu, 1991–2000.
12. Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. T. 1 (rękopisy nr 1–431) / Oprac. Cz. Chowaniec. – Kraków: Nakładem Biblioteki Polskiej w Paryżu, 1939. – 195 s.
13. Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. T. 1. Indeks / Oprac. Cz. Chowaniec, I. Gałęzowska / Przyg. do druku J. Pezda. – Paryż: Wydawnictwo DiG, 1995. – 39 s.

⁵ Інвентары акцэсій захоўваюцца ў чытальнай зале рукапісаў Польскай бібліятэкі і Музея Адама Міцкевіча ў Парыжы.

14. Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. T. 2 (rękopisy nr 432–545) / Oprac. Cz. Chowaniec, I. Gałęzowska / Uzup. i przyg. do druku M.P. Prokop. – Paryż-Warszawa: Wydawnictwo DiG, 1994. – 246 s.
15. Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej w Paryżu. T. 3, sygnatury 546–608.
16. Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. T. 4, sygnatury 609–759.
17. Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. T. 5 (rękopisy nr 664–755) / Oprac. J. Skarbek, J. Ziółek. – Lublin-Paryż: [S. n.], 1991. – 139 s.
18. Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. T. 6 (sygnatury 760–1135) / Oprac. J. Pezda. – Paryż-Warszawa: Biblioteka Polska, Biblioteki Narodowa, 1996. – 236 s.
19. Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. T. 7 (sygnatury 1136–1359) / Oprac. M. Gamczyk-Kluźniak, D. Kamolowa, A. Kaszlej, M.P. Prokop, T. Sieniacka. – Paryż-Warszawa: Biblioteka Polska, Biblioteki Narodowa, 1996. – 228 s.
20. Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. T. 8 (sygnatury 1360–1705). Archiwum administracyjne Towarzystwa Literackiego, Wydziału Statystycznego, Wydziału Historycznego, Towarzystwa Historycznego, Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej z lat 1832–1893 / Oprac. J. Pezda, M.P. Prokop. – Paryż-Kraków: Biblioteka Polska w Paryżu, Polska Akademia Umiejętności, 2006. – 339 s.
21. Biblioteka Polska w Paryżu (dalej – BPP) rkps 1375. Sprawozdania roczne z czynności Towarzystwa Literackiego Polskiego z lat 1832–1849.
22. BPP rkps 1400. Prace członków Towarzystwa Literackiego Polskiego z lat 1832–1842 wygłaszane na jego posiedzeniach i publikowane.
23. BPP rkps 1402. Prace członków Towarzystwa Literackiego z lat 1832–1852.
24. BPP rkps 1387/1. Korespondencja Towarzystwa Literackiego Polskiego z roku 1839. Listy od Rypińskiego Aleksandra.
25. BPP rkps 1458/1. Korespondencja Towarzystwa Historycznego Polskiego z roku 1851. Listy od Napoleona Ordy.
26. BPP rkps 1473. Korespondencja Wydziału Statystycznego z roku 1842, 1846 i bd.
27. BPP rkps 1521/1. Korespondencja Towarzystwa Historyczno-Literackiego Polskiego z roku 1882. Listy od Napoleona Ordy.
28. BPP rkps 1589/1. Korespondencja Biblioteki Polskiej w Paryżu z roku 1852. Listy od Rypińskiego Aleksandra.
29. BPP rkps 1616/1. Korespondencja Biblioteki Polskiej w Paryżu z roku 1881. Listy od Napoleona Ordy.
30. BPP rkps 1617/1. Korespondencja Biblioteki Polskiej w Paryżu z roku 1882. Listy od Napoleona Ordy.
31. BPP rkps 1656. Dary ofiarowane Bibliotece Polskiej w Paryżu.
32. BPP rkps 1660. Spisy monet i medali ze zbiorów Biblioteki Polskiej w Paryżu.
33. Katalog rękopisów Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu / Oprac. A. Lewak. – Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1931. – 245 s.
34. Przewodnik po zespołach rękopisów Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu / Oprac. M. Wrede, M.P. Prokop, J. Pezda. – Paryż-Warszawa: Wydawnictwo Biblioteki Narodowej, 2000. – 188 s.
35. Odrowąż-Pieniążek, J. Skarby polskiej kultury ze zbiorów Biblioteki Polskiej w Paryżu / J. Odrowąż-Pieniążek // Muzealnictwo. – № 45. – Warszawa, 2004. – S. 102–105.

36. Talko, L. Biblioteka Polska i Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu / L. Talko [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ww2.senat.pl/k4/kom/ksep/8.htm>. – Дата доступа: 12.02.2013.
37. Brunel, G. Les sources de l'histoire de la Pologne et des Polonais dans les archives françaises / G. Brunel. – Paris, 2003. – 814 s.
38. Bielecki, R. Zarys rozproszenia Wielkiej Emigracji we Francji 1831–1837. Materiały z archiwów francuskich / R. Bielecki. – Warszawa-Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986. – 368 s.

**ПОМИНАЛЬНЫЕ ПРАКТИКИ В ПУБЛИЧНОМ ПРОСТРАНСТВЕ:
К ВОПРОСУ О «НОВОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ ОБРЯДНОСТИ» В БССР
COMMEMORATIVE PRACTICES IN PUBLIC SPACE:
SOVIET CIVIL CEREMONIAL RITES IN SOVIET BELARUS**

Глазко Анастасия Николаевна,
Минск, Беларусь

Ключевые слова: поминальные практики, новая общественная обрядность, День памяти умерших, советская обрядность, мемориализация.

Резюме. В 1960-ые гг. на территории БССР началась вторая волна распространения «Новой общественной обрядности», в рамках которой происходила и трансформация похоронно-поминальных практик. Была предпринята попытка создать единый День памяти умерших, который заменил бы общие поминальные дни народного календаря. Обрядовые действия, осуществляемые во время гражданских поминок, не были строго регламентированы, а сам День памяти иногда не имел привязки к конкретной дате. Единственной повсеместной характеристикой данного праздника являлась предельная торжественность и публичность. Постепенно обряды Дня памяти умерших были встроены в структуру мемориальных практик Парада победы, который имел намного больший символический капитал. Поминальная обрядность 9 мая и ее атрибуты перешли в категорию советского «священного», что обусловило их устойчивость во времени.

Keywords: commemorative practices, soviet civil ceremonial rites, day of remembrance of the dead, soviet rites, memorialization.

Summary. The second wave of Soviet civil ceremonial rites in BSSR has been devised during 60s. Funeral and commemorative practices were also transformed. Soviet Day of remembrance of the dead was created as an alternative practice which would replace traditional commemorative rites. Ceremonies established during the new Day of remembrance had not been regulated. Moreover, there was no specific date for the new commemorative day in some areas. The solemnity and public nature were the only ubiquitous attributes of this day. Gradually, the rites of the Day of remembrance of the dead were built into the memorial practices of the Parade, which has a much greater symbolic capital. The funeral rituals of May 9 and its attributes passed into the category of the Soviet "sacred", which led to their stability in time.

В 1960-ые годы на территории БССР началась вторая волна распространения «Новой общественной обрядности». Изменения, осуществляемые в обрядовой сфере, касались и похоронно-поминальных практик. В ряде брошюр, посвященных коммунистическому воспитанию и пропаганде новых обрядов, упоминалось, что «нельзя отдавать горюющих людей во власть религии. Надо чтобы общественность

республики взяла под контроль эти «дни поминания», «родительские дни» и превратила их в гражданские церемонии» [1]. Несмотря на установку о необходимости государственного контроля похорон и поминок, они подверглись наименьшим изменениям. В 1960-ые гг. отдельные составляющие похоронно-поминальных практик, например традиция гражданской панихиды, описывались как наименее разработанные из всех новых общественных обрядов [2].

В начале 1960-ых гг. Обществами по распространению политических и научных знаний была предпринята попытка создать День памяти умерших, который должен был заменить общие поминальные дни, осуществляемые населением на протяжении года. Общесоветские рекомендации по подготовке ко Дню памяти умерших включали в себя работы по благоустройству территорий кладбищ и зеленых зон, примыкающих к мемориалам: прополку могильных участков, расчистку дорожек, высадку деревьев. Могилы солдат, как указывалось в инструкции, должны быть убраны особо тщательно [2]. В руководствах по «укоренению новой обрядности», издаваемых на белорусском языке, указывалось, что данные действия должны производить близкие и члены семьи умерших солдат. В русскоязычных брошюрах подобная конкретика отсутствует – планы работ на День памяти умерших отправлялись во все организации и на предприятия, находившиеся в населенном пункте. Контроль над выполнением работ осуществлял Исполнительный комитет.

Обрядовые действия, осуществляемые непосредственно в день гражданских поминок, не были строго регламентированы. Сценарий Дня памяти умерших подразумевал митинг и возложение цветов, но их порядок в ряде случаев менялся местами: «На могилы кладут венки, цветы. После этого все собираются у братской могилы на митинг» [2]. Во второй половине 1960-ых гг. после митинга и возложения цветов могли устраиваться концерты, затем зажигались «партизанские костры», у которых проходила поминальная трапеза [3].

В большинстве случаев поминание начиналось с траурного митинга. Одной из задач данного обряда являлась «преемственность памяти», о чем может свидетельствовать структура процессии: в первых рядах шествия были расположены школьники, которые первыми оставляли цветы и венки на могилах солдат и партизан. Взрослые участники шествия находились за детьми.

«[Митинг] открывал, как правило, председатель исполкома местного Совета. В своем выступлении он говорил о славных делах рабочих, хлеборобов, воинов, людей других профессий – патриотов Советской Родины, похороненных на данном кладбище. С коротким словом выступали еще два-три человека. После каждого выступления хор или оркестр исполнял траурную мелодию» [4].

Несмотря на сходство обрядности коллективного Дня памяти умерших и не настолько массового обряда гражданской панихиды, для описания первого использовались крайне торжественные метафоры. Гражданское поминовение на День памяти умерших описывалось как имеющее «характер триумфа над поверженным врагом и увековечивания тех, кто погиб за свою великую Родину» [2]. Речи, произносимые во время гражданской панихиды, для сравнения, имели следующее содержание: «Мы пришли не на свидание с загробным миром и знаем, что нет никакой иной жизни, нет рая на небе. Но мы знаем, что есть бессмертие человеческого рода и человеческого труда на земле. В этих могилах покоятся люди, без которых не было бы той жизни, что радует сегодня нас, наших детей, внуков и

последующие поколения» [2]. В обоих случаях коллективное благополучие обеспечивалось «бессмертием дел» советского человека. Ко дню гражданской панихиды могли издавать руководства с описаниями программы церемонии, текстами народных и революционных песен – не исполняющиеся во время обряда – а также перечнем имен умерших за прошедший год.

Торжественность и публичность Дня памяти умерших заключалась не только в присутствии на могилах посторонних людей и представителей власти. Во время обрядовых действий, производимых на кладбище, могла осуществляться запись происходящего для последующей трансляции по радио и телевидению, а также публикаций в газетах.

Как и в случае с иными гражданскими обрядами и праздниками, дата новых поминальных дней выбиралась максимально приближенной к тому периоду, в рамках которого существовал его народный аналог или замещаемый праздник. В частности, на территории Шулятинского сельсовета Россонского района Витебской области День памяти умерших отмечался в первый день Сёмухи. Это можно объяснить тем, что в северной части Витебской области были распространены Троицкие поминальные обряды, которые не характерны для более южных территорий Подвинья [5]. Локальный День памяти умерших проходил на военном кладбище в д. Малютино, где собиралось несколько сотен человек для проведения поминок без «попов и религиозных церемоний» [3]. Белорусский этнограф В. Иванов, упоминая о целесообразности формирования гражданского дня памяти мертвых, обозначил, что «поминание является старинной народной традицией, во время поминок, празднования «родительского дня» вспоминаются хорошие дела усопших» [3].

«Подстраивание» новой обрядности под народный календарный цикл происходило и на территории других советских республик: значительная часть латышских поминальных обрядов XIX – начала XX вв. осуществлялась в летний период, например, в первое или второе воскресенье августа [6]. В Латвийской ССР День памяти умерших проходил 14 августа, что соотносится с вышеуказанными датами [3].

Новые гражданские обряды также могли быть приурочены не к дням народного календаря, а к государственным праздникам. 9 мая было наиболее подходящей датой для связи с государственным Днем поминания умерших на территории БССР. Необходимость введения подобного памятного дня обсуждалась в газетах «Известия», «Звезда» и «Знамя юности», но конкретная дата – 8 мая – была предложена членами Академии наук БССР [3].

Отдельный День памяти умерших все же не стал повсеместной практикой и не имел долгосрочный характер. Больше распространение получили общественные мемориальные акции, проводимые непосредственно 9-го мая. В частности, традиция ежегодного поминания советских солдат и партизан, погибших во время Второй мировой войны, была встроена в структуру парада Победы, который начал регулярно проводиться с 1965 г. и сохранился до настоящего времени.

Парад победы и связанные с ним мероприятия имели больший символический капитал, чем День памяти умерших солдат. Образы бессмертия превалировали над мотивами, связанными со смертью. В 1960-ые гг. на территории БССР появляется значительное количество военных памятников, в которых отображались героические, а не трагические стороны Второй мировой войны. У обелиска на

Площади Победы был зажжен вечный огонь – символ «бессмертной памяти» о солдатах и партизанах. В 1969 г. на крышах зданий, расположенных по обе стороны от обелиска, появилась надпись «Подвиг народа бессмертен» [7].

Поминальные практики, осуществляемые 9 мая на территории СССР, подразумевали упоминание или присутствие солдат иных государств – память о Второй мировой войне была транснациональной. В частности, на территории БССР проводились мемориальные мероприятия с участием жителей Белостокского воеводства и солдат Войска Польского [8]. Церемония, проводимая у могил советских солдат, также осуществлялась совместно. Текст, предшествующий первой «Минуте молчания памяти павших», которая транслировалась по советскому радио и телевидению в 1965 г., включал следующий отрывок: «Свято чтим мы память поляков, чехов, словаков, югославов, венгров, албанцев, болгар, румын; Мы помним солдат Англии, Америки, Франции; Мы чтим память бойцов сопротивления, антифашистов, погибших в борьбе с гитлеровской Германией, ...» [9].

Параллельно с появлением минуты молчания, которая описывалась как «первая советская молитва», атрибутом публичных поминальных акций стала «торжественная тишина» – молчание становилось коммуникативным актом [10]. Торжественные действия, осуществляемые у военных мемориалов, оказались связаны с категорией советского «священного»: «Переживать священное предписано там, где манифестированы общие ценности: у могилы Неизвестного солдата, у вечных огней (на мемориальных площадках) и тогда, когда ты свою приверженность им подтверждаешь, принося воинскую присягу или пионерскую клятву «перед лицом своих товарищей»[11].

Функционал мемориалов, связанных со Второй мировой войной, действительно был расширен: они использовались в пространстве советского города и деревни не только во время поминальных акций. Рядом с памятниками осуществлялся прием в «ряды юных ленинцев», вручение комсомольских билетов, проходили прочие общественные мероприятия [2].

Таким образом, в рамках «Новой обрядности» 1960-ых гг. оформилась советская, но одновременно с этим и «священная» традиция ежегодного поминания солдат и партизан, сохранившая до настоящего времени. Публичные поминальные практики, связанные со Второй мировой войной, наполнялись торжественными образами и религиозными смыслами. Это во многом соответствует их сегодняшнему содержанию, а также обуславливает их ценность для руководства постсоветской Беларуси, так как современная белорусская государственность напрямую связана с культурными кодами советской эпохи.

Литература

1. Брянов, В.А. Новые традиции и праздники / В.А. Брянов; редкол.: О. Меркулов (отв. ред.) [и др.]. – Алма-Ата: Газетно-журнальное издательство при ЦК КП Казахстана, 1962. – 50 с. – (Серия «Коммунистическое воспитание молодежи»; № 3).
2. Иванов, В. Н. Жизнь рождает новые обряды / В. Иванов. – Минск: Беларусь, 1964. – 188 с.
3. Залескі, А. І. Новыя звычаі і абрады – у наш быт. / А. І. Залескі, Ул. М. – Мінск: Таварыства па распаўсюджванню палітычных і навуковых ведаў Беларускай ССР, 1960. – 50 с. – (Серія «Брашуры па ўсяляк. пыт. гіст,

- эканом. прамысл. і сельс. гасп., тэхн., педаг., камуніст. выхав., атэзіз., літ. і мастац.»; № 14–15).
4. Якушин, С. Б. Обряд «Похороны» в СССР [Электронный ресурс] / С. Б. Якушин // Журн. Похорон. дом: Похоронный портал. – Режим доступа: <https://funeralportal.ru/library/1541/4830.html>. – Дата доступа: 18.05.2021.
 5. Овсейчик, В. Е. Особенности современной поминальной обрядности белорусов Подвинья / В. Е. Овсейчик // Антропологический форум. – 2019. – № 41. – С. 123–144.
 6. Рыжакова, С.И. Кладбищенский праздник (Кару svētķi) у латышей: история, обычаи, контекст бытования/ С. И. Рыжакова // Антропологический форум. – 2013. – № 18. – С. 188–212.
 7. Ластовский, А. Идеологическая архитектура Дня Победы: Минск-2013 [Электронный ресурс] / А. Ластовский // Урок истории: Международный мемориал. – Режим доступа: <https://urokiistorii.ru/article/56879>. – Дата доступа: 18.05.2021.
 8. План проведения митинга трудящихся Гродненской области и Белостокского воеводства [Электронный ресурс] // Государственный архив общественных объединений Гродненской области (ГАООГо). – Ф.1. Оп.1 Д.954. Л. 56-67. – Режим доступа: https://just-grodno.gov.by/upload/medialibrary/745/fayl-24GAOOG_r_1_1_954_56_57_Stranitsa_1.jpg. – Дата доступа: 18.05.2021.
 9. Минута молчания. Памяти павших за свободу нашей Родины в годы Великой Отечественной войны (1965 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.youtube.com/watch?time_continue=5&v=N72XV7RLEis&feature=emb_logo. – Дата доступа: 18.05.2021.
 10. Локалов, А. Тележурналист Ирана Казакова: Мы написали первую советскую молитву [Электронный ресурс] / А. Локалов // Научная электронная библиотека. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42743943>. – Дата доступа: 18.05.2021.
 11. Метафизика повседневности и священное // Первичные знаки. Назначенная реальность / С. Б. Адоньева [и др.]. – СПб.: Пропповский центр, 2017. – Гл. 2. – С. 171–192.

**ПОБЫТ “ЖАНОЧАГА ДЗЯЦІНСТВА”
У ТРАДЫЦЫЙНАЙ ЗАХОДНЕПАЛЕСКАЙ ВЁСЦЫ
EVERYDAY LIFE OF “WOMEN’S CHILDHOOD”
IN THE TRADITIONAL VILLAGE OF WESTERN POLESIE**

Гугнюк Аксана Аляксандраўна,
Брэст, Беларусь

Ключавыя словы: дзяцінства, вясковыя дзяўчаты, традыцыйны побыт, працоўныя абавязкі, матэрыяльная культура, вольны час.

Рэзюмэ. У артыкуле разглядаецца побыт вясковых дзяўчат на этапе дзяцінства. Надаецца ўвага пытанню перыядызацыі дзяцінства. Аналізуецца сямейнае становішча дачкі ў сям’і, яе асноўныя абавязкі. Расказваецца аб рэчавым свеце дзяўчатак, спецыфіцы баўлення імі вольнага часу ва ўмовах традыцыйнага ладу жыцця.

Keywords: childhood, village girls, traditional life, work responsibilities, material culture, leisure time.

Summary. The article examines the traditional life of village girls at the stage of childhood. It tells about the periodization of childhood. The article analyzes the marital status of the daughter, her work responsibilities. It tells about the material world of girls, their leisure time.

Комплекснае вывучэнне гісторыі штодзённасці (мужчынскай / жаночай) патрабуе ў тым ліку паасобнага разгляду ўсіх узроставых этапаў жыцця чалавека: дзяцінства, юнацтва, сталасці. Праблематызацыя дзяцінства спалучае ў сабе шэраг пытанняў: узаемадачынненні дзіцяці ў сям’і і па-за яе межамі, спецыфіка яго выхавання, сацыялізацыі, асаблівасці побыту, фарміраванне ідэнтычнасці. Гісторыка-этналагічны разгляд кожнага з пытанняў дазволіць больш дакладна ўявіць сацыякультурную карціну мінулага канкрэтнага этнакультурнага асяроддзя. Як зазначыла расійскі гісторык штодзённасці Г. В. Бялова: “Дзяцінства – паняцце, гістарычна, культурна і этнічна абумоўленае” [1]. Засяродзімся на вывучэнні паўсядзённага побыту дзяўчынак з традыцыйнай заходнепалескай вёскі.

Сярод айчынных даследчыкаў няма адзінага меркавання з нагоды дакладнага вызначэння межаў дзяцінства. А. Дз. Якубінская, вывучаючы спецыфіку сацыялізацыі дзяцей, вылучае два перыяды дзяцінства: першы – (узрост ад нараджэння да 6–8 гадоў) і другі – (узрост ад 6–8 гадоў да 12–14 гадоў) [2, с. 3]. У. А. Лобач перыяд ад 6–8 гадоў да 14 гадоў адносіць да падлеткавага [3]. Л. В. Ракава прапаноўвае разглядаць ўзроставыя перыяды наступным чынам: маленства – ад нараджэння да 6–8 гадоў; дзяцінства – ад 6–8 да 12–14 гадоў; падлеткавы ўзрост – ад 12–14 да 16–17 і юнацтва – ад 16–17 да 18–20 гадоў [4, с. 66]. Сыходзячы з матэрыялаў інтэрв’ю, у вясковым асяроддзі існавала ўласная ўмоўная перыядызацыя дзяцінства, якая ўвасаблялася праз найменні: “дзіця” (ад нараджэння да 6–8 гадоў), “дівчынка” (ад 6–8 гадоў да 14–16 гадоў), “дівка” (ад 14–16 год да ўступлення ў шлюб). Зразумела, для кожнага з узроставых этапаў прадугледжваліся асобныя метады і накірункі выхавання, накладваліся розныя абавязкі і быў характэрны спецыфічны рэчавы свет.

Матэрыяльна-побывае асяроддзе, у якім знаходзіліся дзеці, шмат у чым вызначала спецыфіку іх сацыяльнай і культурнай адаптацыі. Розныя элементы матэрыяльнай культуры мелі непасрэдную сувязь з полам і ўзрастам іх носьбітаў і выконвалі функцыі іх сацыялізацыі [5, с. 4]. Пры умовах, калі “жылі з поля” (елі і апраналіся), авалодванне працоўнымі навыкамі як мага раней было выключна важным. З самых ранніх гадоў дзяўчынак прывучалі да выканання жаночай працы. Па словах рэспандэнтаў, гэта адбывалася ўжо з 5–6 (у некаторых выпадках з 4) гадоў. Асноўнымі ролямі, якімі надзялялі дзяўчынак, былі нянька і пастух. Таму перыяд з 6 да 13 гадоў айчынныя даследчыкі называюць “пастуховым” ці “пастухоўствам” (Г. П. Арлова, С. П. Жлоба). Дзеці вельмі часта былі прадастаўлены самі сабе, альбо заставаліся пад наглядом не на больш старэйшых дзяцей ці бабуль, што, нярэдка, было прычынай рознага роду пашкоджанняў (сабака, паршук знявечыць, у сажалку зойдзе дзіця, натрапіць на ежу хатніх жывел). Сыходзячы ў поле, маці пакідала малодшых дзяцей з старэйшай дачкой:

“Малых оставлялы на нас. Я сама старша була. Колысь брат Сцёна плача-плача, а маты няма, а я ёму цыцку даю. А якая ў мяне тая цыцка. Я вжэ трапочку намочу, в сахар обмокну яе і дам ему” [6].

Даволі спецыфічнай з’явай было падлеткавае адыходніцтва. Здаралася, што дзяўчынкі, па прычыне адсутнасці зямлі ў бацькоў, наймаліся на працу да іншых гаспадароў. Дзяцей з бедных або шматдзетных сем’яў аддавалі “ў наймы”. Найчасцей, дзяўчаткі займаліся выпасам жывёлы. Жылі яны ў гаспадароў, за іх кошт. Аплата мела ў асноўным натуральны характар. Рэспандэнка распавядала аб сваім асабістым вопыце наступнае:

“Я была сірота і скотэну пасла по сусідніх дэрэвнях, была пастухом. Жыла в хазяіна. Він мэні пуд жэта за ціло літо за корову платэв. Я 7–9 штук пасла і получала 7–8 пудов” [7].

Пастушкам даводзілася і ў непагадзь пасвіць скот. Басанож дзеці пераганялі жывёлу праз вадаёмы, што прыводзіла да псавання ільняных спадніц (ў падножжы размочваліся ніткі). Такія ўмовы дзіцячай працы прыводзілі да частых захворванняў, ў тым ліку рэпрадуктыўнай сістэмы.

Пры ўмове, калі зямлі ў сямейнай гаспадарцы было шмат, дзеці дапамагалі ў зямельных работах ўжо непасрэдна сваім бацькам і не шукалі сабе працы па-за хатай. Адна з рэспандэнтак распавядала:

“У нас было зымлі много, то мы в наймы до богачів нэ ходэлэ. В сэбэ робэлэ” [8].

Асноўнай працай, якую выконвалі дзяўчынкі – агарод, прыбіранне хаты, дапамога ў хатняй гаспадарцы: дойка кароў, кармленне і выпас хатняй жывёлы. Нярэдка, праца, якой надзялялі дзяўчынак, была не супастаўнай з іх фізічнымі магчымасцямі і аказвала згубнае ўздзеянне на здароўе, аб чым сведчаць матэрыялы інтэрв’ю:

“Чуть подрастёшь і ўсё. Я дитэй няньчыла, і трэба было хату прыбраць, зілля нарвать. Тож хазяйство трымалы. Карову закрыць, свіней пакарміць. Ны здужаю тое відро, суну, суну...по зэмлі сунэш тое відро, шоб тэм свіням влытэ как-то” [9].

Дзеці не саромеліся выконваць любую працу. Нялёгкасьць жыцця, бедната, спачуванне бацькам спараджалі жаданне дапамагчы ім. Не з прынукі працавалі, а таму што разумелі неабходнасць.

Умовы і патрэбы вясковага жыцця, сезоннасць сельскагаспадарчай працы, ў якой значную дапамогу аказвалі дзеці, не разглядалі адукацыю ў якасці жыццёва неабходнай задачы. Дзеці разглядалася бацькамі з пункту гледжання іх карысці у хатняй гаспадарцы, з прычыны чаго яны зрэдку наведвалі школу. Значны ўплыў аказвалі складанасці з матэрыяльным забеспячэннем дзіцяці базавымі матэрыяльнымі рэчамі (абутак, адзенне), недабраўпарадкаванасць дарог, далёкая адлегласць школ ад хат, прыярытэт працы над адукацыяй стрымлівалі жаданне бацькоў аддаваць дзяцей у школы. “Траціць дарэмна час на навуку не патрэбна, хай лепей прадзе і вучыцца пры матцы быць добраю гаспадыняю” – звычайная развага сялян [10, с. 47]. Рэспандэнты, успамінаючы сваё дзяцінства, падкрэслівалі, што вучыцца ім хацелася, але незаўсёды была такая магчымасць. Дзяцей прыводзілі да разумення важнасці іх дапамогі ў хаце, наглядзе за малодшымі братамі і сёстрамі.

Дзеці з ранніх гадоў разглядаліся бацькамі як каштоўныя памочнікі ў працы, таму праводзіць час у гульнях не заўсёды ўяўлялася магчымым. *“Не было калі*

граты. Мы былі заняты: свіні трэба было пасці, коз, вэчкі” [11]. Але, было, што дзятва наладжвала гульнію і падчас пасьбы.

Рэдка святкавалі дзецям дні нараджэння, бо работы было шмат, дый “не было чым” [12]. Звычайна сяляне дакладна не ведалі дату нараджэння і рабілі прывязку да царкоўнага свята [13]:

“Мні маты дні рождзення ны робэлэ. А колэ ты родэлася? Ой ны пом’ятаю, мусыць до Трійцы было трі нэділі?, пуся Трійцы другоі нэділі. А я знаю колэ і в якому году, Бог знае...”

Радаснай падзеяй для малых, як і ва ўсе часы, было свята – магчымасць адпачыць, лепей апрагнуцца, а самае галоўнае – смачна паесці.

“Колы свято, дытэй прыбірають, вадуть у цэркву. Радосць дітям була капуста, сыр в маслі. А як пірога напэкуць пуд Роздво чы на Пасху, то дітям на радосць. Бо пэріг тылько був на Паху і Роздво” [7].

Святы і ў выходныя дні былі часам, калі дзяўчынкі маглі адпачыць у коле сяброў. Традыцыйнай формай баўлення часу дзяўчатак былі гульні. Асартымент цацак у сялянскіх дзяцей у ХІХ – першай палове ХХ ст. вялікай разнастайнасцю не адрозніваўся. Большасць з іх былі самаробнымі і іх выгляд залежаў ад фантазіі аўтара і наяўнасці падручных матэрыялаў [14, с. 45]. Рэспандэнты адзначаюць, што па прычыне абмежаваных эканамічных магчымасцяў, бацькі не маглі дазволіць купіць дачцэ ляльку. Па гэтай прычыне, лялькі антрапаморфнага выгляду вырабляліся самастойна альбо дзецьмі, альбо бацькамі.

Матэрыял для вырабу лялек быў разнастайным. Іх выраблялі, у тым ліку, з нітак, саломы, пладоў раслін. З гузікаў рабілі вочы.

“Лялькі робылі з онуч старэх, з лоток. Вузьмамо накрутымо латку, тай голова, а пуся бэрэм лозынку – тай рукы робымо. А очы - то горошок ныколы рус, звалэ вовчі горох. Прыліпімо дэ як: намылімо, каб нэ впае –тай очы” [15]. *“Труну зробім з досок. Гэтае дзіця замісь помрэ, то голасім, прыплакаем по тых дзецях, то крыжа зробім. Закопаем”* [16].

Лялька для дзяцей ўяўлялася адушаўлёнай. Яе надзялялі імём, будавалі “хату”, стваралі камфортныя ўмовы для “жыцця”. “У гульні з лялькай дзяўчынкі перш за ўсё выконвалі ролю маці, якая калыша, корміць, размаўляе з дзіцем, ходзіць на працу і ў царкву” [17, с. 213]. Нават прымітыўная лялька ўсё ж была вялікай радасцю для сельскіх дзяўчынак, і нярэдка перадавалася паміж сёстрамі. За адсутнасцю шырокага асартыменту цацак, у дзяцей складалася трапяткое стаўленне да таго, што было. Як зазначыў А.Д. Гарбач: “З лялькаю дзяўчынка робіць як-бы рэпэтыцыю ўсяго таго, што ей прыйдзеца рабіць з сваімі дзецьмі, калі яна будзе маткаю: вучыцца трымаць ляльку на руках, спавівае яе, прыкладае ссаць да грудзі, калыша яе ў калысцы ці ў начовачках, пяе ей калыханкі, цалуе і б’е яе” [10, с. 47].

У гульніх дзеці рэпрадуцыравалі свет дарослых. Гульні з лялькай уяўляла сабой імітацыю адносін “дачка-маці”. Так, маленькая дзяўчынка асвойвала сваю жаночую ролю. “Дзяўчынкі з дзяцінства знаходзіліся побач з маці і аднаўлялі спачатку ў гульні, а потым і практыцы ўсе працоўныя абавязкі, якія патрабавалася выконваць жанчыне дома ў полі” [18, с. 192]. Маленькія дзеці знаходзілі цікавым для сябе ўсё, што іх атачала:

“Прынэсуць пэску, бабкэ ліпляць в хатэ. Тож пудлогі ны було. Колобка робэлэ з полотна, туды соломэ напхаюць. А як батькэ шлы у поле, то з собою малэх

забіралэ. Сідаць вжэ, то траву, то цвіточкэ рвуть по полю, бігають, віночка плэтуюць. І забавляюцца гэтым” [7].

“А як діты малыі – хто што у матэры украдэмо – вэсілля робымо (смяецца), той украва сала, я смэтаны вкрала, гурків занэсла, вжэ вэсілля в нас, вжэ мы йімо, дэ вжэ в кого ранні еблыка – нарвэм да на рэку нэсэмса, вжэ знов вэсілля в нас (смяецца). Да граемо, да музыка” [19, с. 14].

Дзяўчаткі таксама любілі гуляць ў “вяселле” і “радзіны”. Для гэтых “урачыстасцяў” яны пяклі пірагі з гразі на сонцы [10].

Такім чынам, эканамічнае становішча, уласцівае традыцыйнай заходнепалескай вёсцы, уплывала на сямейныя дачыненні, у тым ліку на становішча дачкі ў сям’і. З дзяцінства дзяўчатак навучалі базавым гаспадарчым навыкам. З ранніх гадоў яны апасродкавана прымяралі на сябе сацыяльныя ролі гаспадыні (праз прыцягненне да працы) і маці (прыглядаючы за малодшымі дзецьмі). Латэнтным механізмам канструявання гендэра выступала гульня, пад час якой дзяўчаткі рэпрадуцыравалі свет дарослых. Нягледзячы на тое, што пачатковую, чатырохгадовую адукацыю атрымала нямалая колькасць вясковых дзяцей, школа не з’яўлялася галоўнай крыніцай ведаў для дзяцей. Вучыліся яны больш на ўласным вопыце і ад старэйшых. Цэнтральнымі інстытутамі выхавання заставаліся сям’я, царква, грамада.

Літаратура

1. Белова, А. В. «Мир женского детства» в дворянской России XVIII – середины XIX века как методологическая проблема истории повседневности [Электронны рэсурс] / А. В. Белова. Рэжым доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/mir-zhenskogo-detstva-v-dvoryanskoy-rossii-xviii-serediny-xix-veka-kak-metodologicheskaya-problema-istorii-povsednevnosti/viewer>. – Дата доступу: 11.05.2021.
2. Якубінская, А. Д. Традыцыйныя спосабы і сродкі сацыялізацыі дзяцей у беларускіх сялян у другой палове XIX – першай палове XX ст.: аўтарэф. ... дыс. канд. гіст. навук 07.00.07 / А. Д. Якубінская; Бел. дзярж. ун-т. – Мінск, 2009. – 22 с.
3. Лобач, У. Эрас у беларускай традыцыйнай культуры [Электронны рэсурс] / У. Лобач. Рэжымдоступу: http://elib.psu.by:8080/bitstream/123456789/903/1/SMS_06_Lobach.pdf. – Дата доступу: 11.05.2021.
4. Ракава, Л. В. Полаўзроставыя ступені дзяцінства / Л. В. Ракава // Адукацыя і выхаванне. – 2006. – № 2. – С. 65–69.
5. Токарев, С. А. К методике этнографического изучения материальной культуры / С. А. Токарев // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://journal.iea.ras.ru/archive/1970s/1970/1970_4_Tokarev.pdf/. – Дата доступа: 20.03.2020.
6. Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Лук’яновіч С. А. – в. Бездеж, Драгічынскі р-н, 2016.
7. Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Дземідзюк В. М. – в. Барысава, Кобрынскі р-н, 2018.
8. Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Лукашук Л. С. – в. Паляцічы, Кобрынскі р-н, 2018.

9. Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Жук І. Г. – агр. Дзівін, Кобрынскі р-н, 2017.
10. Гарбач, А. Д. Рысы старога быту ў жыцці беларускіх сялянак у вёсках Шалавічы і Новыя Наборкі Бабруйскай акругі і вёсках Дразды і Малішава Мазырскай акругі / А. Д. Гарбач // Наш край. – 1929. – № 3. – С. 46–52.
11. Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Кісялевіч Я. Ф. – в. Раджалавічы, Ганцавіцкі р-н, 2016.
12. Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Крысько І. І. – в. Верашкі, Івацэвіцкі р-н, 2016.
13. Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Красько Н. С. – в. Рагозна, Брэсцкі р-н, 2019.
14. Мішына, В. І. Традыцыйная сямейная абраднасць беларусаў : гісторыка-культуралагічны аспект: вучэб.-метадыч. комплекс для студ. спец. 1-21 03 01 “Гісторыя” / склад. і агульная рэд. В. І. Мішынай. – Наваполацк : ПДУ, 2007. – 220 с.
15. Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Данілковіч Я. С. – в. Здзітава, Бярозаўскі р-н, 2019.
16. Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Мінько В. Г. – в. Хатынічы, Ганцавіцкі р-н, 2016.
17. Ракава, Л. В. Эвалюцыя традыцый сямейнага выхавання беларусаў у XX – XXI стст. / Л. В. Ракава. – Мінск: Беларус. навука, 2009. – 311 с.
18. Орлова, А. П. Этнопедагогіка: учебное пособие для студентов учреждений высшего образования по педагогическим специальностям / А. П. Орлова. – Минск : РИВШ, 2014. – 408 с.
19. Наваградскі, Т. А. Народная кухня тышкаўцоў / Т. А. Наваградскі, І. У. Алюніна, С. А. Захаркевіч. – Мінск : [б. в.], 2010. – 195 с.

**«У ДАРОЗЕ»: АЎТАСПЫН У ГАДЫ ХРУШЧОЎСКАЙ «АДЛІГІ»
(НА ПРЫКЛАДЗЕ БЕЛАРУСКАЙ ССР)
«ON THE ROAD»: HITCHHIKE IN THE YEARS OF KHRUSHCHEV
«THAW» (THE CASE OF SOVIET BELARUS)**

Гужалоўскі Аляксандр Аляксандравіч,
Мінск, Беларусь

Ключавыя словы: аўтаспын, самадзейны турызм, падарожжа, маршрут, моладзь, «адліга».

Рэзюмэ. На падмурку канкрэтнага эмпірычнага матэрыяла, выяўленага пераважна ў перыядычных выданнях, рэканструявана спроба арганізацыі дзяржаўнай сістэмы падтрымкі падарожжаў аўтаспынам. Дадзены від падарожжаў паўстаў і развіваўся на працягу 1960-х гг. у кантэксце хуткага развіцця самадзейнага турызма – альпінізма, пешых, водных, вела-, мота- і аўтавандроў. Да канца 1960-х гг. савецкі турызм ператварыўся ў адзіную сістэму з цэнтралізаваным кіраваннем, разгалінаванай матэрыяльна-тэхнічнай базай і моцным ідэялагічным складнікам, дзе месца для аўтаспыну ўжо не існавала.

Keywords: hitchhike, amateur tourism, trip, route, youth, «thaw».

Summary. On the basis of a specific empirical data, found mainly in periodicals, an attempt to organize a state system of support for hitchhiking is reconstructed. This type of travel has been originated and developed during the 1960s in the context of the rapid

development of amateur tourism, which included mountaineering, hiking, kayaking, cycling, and travelling by car. By the end of the 1960s Soviet tourism has become a unified system with centralized management, an extensive material and technical base, as well as strong ideological component, where the place for hitchhiking no longer existed.

У перыяд хрушчоўскай «адлігі» беларускае савецкае грамадства перажывала глыбокія змены ў сацыяльна-эканамічнай, палітычнай і духоўнай сферах. Паскораная ўрбанізацыя, паляпшэнне матэрыяльнага стану працоўных, пераход на 7-гадзінны працоўны дзень і на 5-дзённы працоўны тыдзень, а таксама паслабленне кантролю над асабістым жыццём людзей адбілася на развіцці іх вольнага часу. Неад’емным кампанентам досуга стаў турызм, масавасць якога падтрымлівалася патэрналісцкай сацыяльнай палітыкай, а таксама рэгулярнымі датацыямі, што паступалі з бюджэтаў прафсаюзаў, а таксама ведамасных і сацыяльных фондаў.

Вялікае значэнне ў фармаванні масавага турызму ў часы «адлігі» меў яго прапагандысцкі складнік, які не проста дамінаваў, але з’яўляўся яго стрыжнем. Падобна іншым сферам жыцця савецкіх людзей, турызм знаходзіўся пад кантролем партыйна-дзяржаўных структур і разглядаўся, перш за ўсё, у якасці аднаго з інструментаў ідэолага-палітычнай і выхаваўчай працы. Так, у якасці сваёй асноўнай задачы створанае ў красавіку 1959 г. Беларускае рэспубліканскае турысцка-экскурсійнай работы з мэтай прапаганды сацыялістычнага будаўніцтва і азнаямлення працоўных з эканомікай, геаграфіяй, прыроднымі багаццямі краіны, гісторыяй і культурай народаў СССР, героікай грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў, а таксама садзейнічання развіццю масавага турызму і экскурсій як сродку выхавання савецкага патрыятызму і арганізацыі культурнага адпачынку працоўных» [1, арк. 19].

З мэтай стварэння масавага турызму была праведзена рэарганізацыя сістэмы яго прафсаюзнага кіравання, распачаты захады па ўмацаванню матэрыяльна-тэхнічнай базы і кадравага забеспячэння. Вялікія надзеі ўскладаліся на развіццё самадзейнага турызма, як найменш выдатковай для дзяржавы формы забеспячэння гарантаванага савецкім грамадзянам права на адпачынак. Менавіта задачу развіцця самадзейнага турызма, у якасці галоўнай, у 1959 г. ставіў перад камсамольскім актывам рэспублікі вайскова-фізкультурны аддзел ЦК ЛКСМБ [2, с. 4]. Жыхары БССР, асабліва інтэлігенцыя і моладзь, з энтузіязмам адгукнуліся на заклікі прафсаюзнага і камсамольскага кіраўніцтва. Амаль на кожным буйным прадпрыемстве, у арганізацыі, установе, навучальнай установе былі створаны клубы турыстаў альбо секцыі турызму. Адзін з першых у 1958 г. распачаў працу клуб турыстаў-альпіністаў БДУ пад кіраўніцтвам дацэнта А. С. Федэнка. Найбольш актыўныя клубы і секцыі дзейнічалі на МАЗе, Мінскам гадзіннікавым заводзе, Віцебскім заводзе радыёдэталей, у Мінскім акруговым доме афіцэраў, Інстытуце «Белдзяржпраект», Мінскім медыцынскім інстытуце, Мінскім педінстытуце імя М. Горкага і інш.

Дзеючы на прынцыпах самазабеспячэння і самаабслугоўвання, групы самадзейных турыстаў ішлі ў паходы па самастойна распрацаваных маршрутах рознай складанасці. У 1957 г. вучні 32-й сталічнай школы на чале з настаўнікам сплавіліся на чоўнах з Мінска да Кіева [3, с. 3]. У 1959 г. героямі Баранавічаў сталі маладзёны С. Грабянюк, С. Буланенка і Ю. Сцяпанаў, якія за 13 дзён даехалі на

роvaraх з роднага горада ў Крым [4, с. 2]. Актыўна падарожнічалі па ўсёй еўрапейскай частцы СССР сябры секцыі турызма Цэнтральнага аўтамотаклуба БССР [5, с. 4]. Пра запатрабаванасць самастойнай формы арганізацыі падарожжаў сведчаць наступныя лічбы: у 1960 г. па турысцкіх пуцёўках адпачывала больш за 7 тыс. жыхароў рэспублікі, у той час як у самадзейных паходах узяло ўдзел каля 150 тыс. чалавек [6, с. 4]. У 1964 г. гэтыя суадносіны выглядалі яшчэ больш кантрасна: на 11 тыс. планавых турыстаў прыпадала 500 тыс. самадзейных [7, с. 4].

Масавасць самадзейнага турызму спарадзіла на мяжы 1950–1960-х гг. неафіцыйную субкультуру з уласнымі каштоўнасцямі, сэнсамі, рытуаламі, атрыбутыкай, мовай. Звычайным адзеннем інтэлігента таго часу зрабілася брызентавая штармоўка, а вялікі «абалакаўскі» заплечнік – атрыбутам праўдзівага рамантыка. Абавязковымі пасажырамі амаль кожнай суботняй і нядзельнай мінскай прыгараднай электрычкі сталі хлопцы і дзяўчынкі з заплечнікамі і гітарамі. 1960-я гг. стварылі прынцыпова новы вобраз рамантычнага героя – малодшага навуковага супрацоўніка, інжынера ці аспіранта, альтруіста і вандроўніка, спяваўшага пад гітару. У Савецкай Беларусі падобным героем стаў інжынер Мінскага завода імя С. І. Вавілава, альпініст, бард, старшыня першага мінскага клуба самадзейнай песні «Свіцязь» А. Круп [8, с. 4].

Рамантыка вандровак, культ дарогі і разуменне руху як ладу жыцця мелі ўніверсальны характар і падзяляліся «людзьмі з заплечнікамі» як у СССР, краінах сацыялістычнай садружнасці, так і на Захадзе. Для новых рамантыкаў нацыянальная прыналежнасць, месца сталага жыхарства, праца мелі другаснае значэнне. Народжаная ўнутры афіцыйнай культуры з дазволу партыі і камсамолу, беларуская савецкая субкультура самадзейнага турызму ў рэальнасці супрацьстаяла ўладнаму ідэялагічнаму дыскурсу, з’яўлялася формай эскапізма, маніфэставала імкненне да прыроды, сапраўдных пачуццяў і шчырых зносін. Нефармальнае турыстычнае субкультура нарадзіла «самадзейную песню». Напісаная ў 1965 г. на замову міністэрства культуры Г. Вагнэрам і М. Алтуховым песня «Светят звезды. Туристская лирическая» не мела ніякіх шансаў заваяваць сэрцы рамантыкаў, якія спявалі народжаны А. Крупам ля вогнішча неформальны турыстычны гімн «Всё леса, всё леса Белоруссии».

З развіццём у СССР аўтамабільнага транспарту, у 1960-я гг. набыў папулярнасць новы тып самадзейнага турызму, калі турысты, са згоды кіроўцаў, рухаліся на спадарожных аўто. Людзі, не меўшыя ўласнага аўта транспарту, звярталіся да кіроўцаў з просьбамі «падвесці» і раней. Але пасля з’яўлення рамана Дж. Керуака «У дарозе» (1957), падобны спосаб перасоўвання ў прасторы набыў не толькі вялікую папулярнасць сярод моладзі, але таксама філасофскі сэнс, які вызначыў лад жыцця новай маладзёвай субкультуры – бітнікаў. Неўзабаве пра гэтую субкультуру даведаліся ў СССР, дзе са скарачэннямі быў надрукаваны культавы раман Дж. Керуака [9, с. 170–195]. Уласцівыя яго героям схільнасць да «дрэнных звычак», апалітычнасць, дух свабоды, што найбольш красамоўна праяўлялася ў вандроўным ладзе жыцця, адразу выклікалі занепакоенасць у партыйных ідэолагаў. Было вырашана ўзяць вандроўкі на спадарожных аўто пад кантроль, запазычыўшы дзеючую ў Польскай народнай рэспубліцы з 1958 г. сістэму іх арганізацыі пад назвай «Аўтаспын» [10, с. 44–45].

У 1961 г. эксперыментальнай базай для стварэння клубаў «Аўтаспын» зрабіліся найбольш вестэрнізаваныя і аўтамабілізаваныя прыбалтыйскія рэспублікі,

а таксама Ленінградская вобласць. Летам наступнага года, пасля таго, як Рэспубліканскае турысцка-экскурсійнае ўпраўленне Белсавпрафа распрацавала ўласнае «Палажэнне аб перавозцы турыстаў у БССР спадарожным аўтатранспартам (па сістэме “Аўтаспын”» і выпусціла маршрутныя кніжкі, скарыстацца імі было прапанавана жыхарам БССР.

Ажыццявіць падарожжа аўтаспынам можна было наступным чынам. Спачатку ў мясцовых турыстычных, спартовых ці прафсаюзных арганізацыях (пазней – у кіёсках «Саюздрука») падарожнік павінен быў за 2 рублі набыць маршрутную кніжку, у якой мелася некалькі старонак з адрыўнымі талонамі на 2 тыс. кіламетраў. Затым ён выходзіў на дарогу і ўздымаў руку з кніжкай, на вокладцы якой было надрукаванае бачнае здалёк чырвонае кола на жоўтым фоне. Па гэтым знаку кіроўца разумеў, што на ўзбочыне знаходзіцца сябра клуба «Аўтаспын», які па заканчэнні паездкі пакіне запоўнены (марка машыны, прозвішча кіроўцы, маршрут, дата) талон на адпаведную колькасць кіламетраў (10, 15, 20, 25, 50, 100).

На турыстаў, якія перасоўваліся на спадарожных машынах, распаўсюджваліся правілы і прывілеі, распрацаваныя для іншых відаў турызму. Напрыклад, падчас перамяшчэння групай, яны былі абавязны скласці маршрутны аркуш пахода, ухвалены кіраўніком мясцовай турыстычнай арганізацыі. Гэты аркуш разам з маршрутнымі кніжкамі давалі права на адпачынак на турбазах і турстаянках, а таксама на дапамогу мясцовых органаў улады і работнікаў ДАІ. Сябры клуба «Аўтаспын», куды прымаліся асобы старэйшыя за 16 год, былі павінны выконваць правілы дарожнага руху. Ім забаранялася перасоўвацца ўначы, паліць у кабіне, адцягваць увагу кіроўцаў размовамі, а таксама спыняць машыну на адлегласць менш за 5 кіламетраў. Падарожнікі былі павінны весці барацьбу з браканьерствам, самагонаварэннем і «паведамляць аб усім добрым, убачаным на шляху ў рэдакцыі рэспубліканскіх газет». Кіроўцам, якія неслі адказнасць за бяспеку пасажыраў, забаранялася адхіляцца ад вызначанага транспартнай арганізацыяй маршрута, а таксама самастойна арганізоўваць групы турыстаў з мэтай атрымаць ад іх больш запоўненых талонаў [11, арк. 1–16].

Па заканчэнні сезона «Аўтаспыну», які ў 1962 г. цягнуўся з 15 чэрвеня па 15 кастрычніка, кіроўцы адсылалі назапашаныя талоны ў мясцовае аддзяленне клуба, дзе па іх ладзіліся розыгрышы каштоўных падарункаў – гадзіннікаў, фотаапаратаў, веласіпедаў і інш. Галоўны прыз першага сезону 1962 г. – мапед атрымаў кіроўца мінскай аўтакалоны 24–14 Б. Янушкевіч. У той год таксама адзначылі найбольш актыўнага ўдзельніка клуба «Аўтаспын» – рабочага Мінскага гадзіннікавага завода А. Чуланова, які праехаў за сезон 1962 г. больш за 15 тыс. кіламетраў [12, с. 18]. У цэлым жа вынікі першага сезона «Аўтаспыну» у БССР былі даволі сціплыя. З 15 тыс. надрукаваных у рэспубліцы кніжак рэалізавана было крыху больш за 1, 5 тыс. Кіроўцы, прызвычайшыся да «наяўных», таксама не праяўлялі вялікага энтузіязму, бачучы людзей на ўзбочыне з узнятымі кніжкамі [13, с. 4].

З мэтай папулярызацыі новага спосабу падарожжаў сярод насельніцтва, перш за ўсё – моладзі, ЦК ЛКСМБ абвясціў конкурс на лепшае апісанне пройдзенага маршрута. Творы пераможцаў друкаваліся ў маладзёвым друку, іх аўтары атрымлівалі прызы. Адным з першых пераможцаў гэтага конкурсу стаў энтузіяст «Аўтаспыну», малады супрацоўнік Інстытута літаратуры АН БССР А. І. Мальдзіс. Летам 1965 г. ён разам з двума сябрамі накіраваўся ў краязнаўчую вандроўку па маршруце Радашковічы – Вілейка – Свір – Астравец – Гудагай – Ашмяны – Ліда –

Навагрудак – Мір – Нясвіж. З рамантычнай аўрай вандроўкі, якая паўстала дзякуючы маляўнічым прыродным краявідам, велічным помнікам архітэктуры і шчырым размовам ля вогнішча крыху дысанаваў вусны часопіс «аб міжнародным значэнні беларускай літаратуры», з якім вандроўнікі, па ўзгадненні з партыйнымі органамі, выступалі ва ўсіх населеных пунктах. Тым не менш, народжаны дарогай дух свабоды правакаваў шчырыя размовы пра неразвітасць турыстычнай інфраструктуры, занябанасць культурнай спадчыны і, канешне, лёс беларускай мовы [14, с. 3–4].

У сярэдзіне 1960-х гг. саюзнае кіраўніцтва турыстычнай галіны прызнала рэгіянальныя эксперыменты з «Аўтаспынам» паспяховымі – толькі ў БССР колькасць кіроўцаў, якія ў ім удзельнічалі з 1962 па 1964 гг. павялічылася ўдвая. Таму было вырашана распаўсюдзіць станоўчы вопыт на ўсю тэрыторыю краіны. Сезон вандровак на спадарожных аўто быў афіцыйна падоўжаны да 9 месяцаў на год. У чэрвені 1965 г. Беларускі савет па турызму і экскурсіям сумесна з Міністэрствам аўтамабільнага транспарту БССР прынялі пастанову «Аб арганізацыі перавозак турыстаў у БССР спадарожным аўтатранспартам паводле сістэмы “Аўтаспын”», якой кіроўцы абавязваліся дапамагаць турыстам. Прадпрыемствы мясцовай прамысловасці распачалі выраб значкоў з эмблемай клуба. На беларускіх дарогах з’явіліся вандроўнікі з іншых савецкіх рэспублік. Летам 1963 г. беларускія журналісты заўважылі ў Белавежскай пушчы студэнтаў Ленінградскага электратэхнічнага інстытута, якія рухаліся аўтаспынам па маршруце Адэса – Херсон – Сімферопаль – Кіеў – Мінск – Вільнюс – Рыга – Ленінград [15, с. 4]. Тады ж беларуская камсамольская газета распавяла пра студэнтаў Вільнюскага ўніверсітэта, якія вярталіся праз Мінск з падарожжа ў Карпаты [16, с. 3].

Са свайго боку, першыя сябры беларускіх клубаў выправіліся ў далёкія вандроўкі за межы рэспублікі. Рабілі яны гэта з дапамогай падаражэлых у 2 разы «саюзных» кніжак, на вокладках якіх змяшчалася выява знака «рух без спынення забаронены» у выглядзе чырвонага трохкутніка ў коле на жоўтым фоне. Увогуле, паводле словаў старшыні Рэспубліканскага савета па турызме Б. Ф. Чарнова, у разгар сезона 1966 г. з падобнымі кніжкамі па СССР вандравалі каля 20 тыс. беларускіх турыстаў, рыбаловаў і паляўнічых [17, с. 4].

Аўтаспынам падарожнічала не толькі моладзь, але таксама людзі салідных прафесій, некаторыя нават з дзецьмі. Так, увесну 1965 г. у вандроўку на спадарожных аўто па Рускай Поўначы (Пскоў, Ноўгарад, Ленінград, Кіжы) выправіўся намеснік рэдактара мінскай раённай газеты «Шлях камунізма» Р. С. Левін разам з сынам. Паспяхова прайсці гэты маршрут журналісту дапамог назапашаны ў папярэднія гады вопыт падарожжаў аўтаспынам па Залатому колу Расіі і Паўднёваму Ўралу [18, с. 4].

Да канца 1960-х гг. ва ўмовах далейшага адзяржаўлівання і ідэялагізацыі турысцкай галіны, яе кіраўнікі згубілі цікаўнасць да экзатычных спосабаў перамяшчэння ў прасторы і фактычна спынілі арганізацыйна-тэхнічную падтрымку «Аўтаспыну». Тым не менш, частка савецкай моладзі працягнула падарожнічаць аўтаспынам нефармальна – без кніжак, талонаў і ўзгодненых ў парткамах «вусных часопісаў», але з раманам Дж. Керуака ў заплечніку.

Літаратура

1. НАРБ. – Ф. 1134. – Воп. 1. – Спр. 1.

2. Филанчук, П. В поход зовут просторы белорусские / П. Филанчук // Знамя юности. – 1959. – 23 янв. – № 17.
3. Вильчек, Ю. Охотники за романтикой / Ю. Вильчек // Знамя юности. – 1957. – 22 авг. – № 166.
4. На велосипедах – в Крым // Знамя юности. – 1959. – 11 окт. – № 201.
5. Путешествие по СССР // Советская Белоруссия. – 1957. – 24 мая. – № 121.
6. Кожухарь, Е. Увлекательные путешествия по родному краю / Е. Кожухарь // Советская Белоруссия. – 1960. – 2 июня. – № 128.
7. Попутного, Колумбы! // Знамя юности. – 1965. – 14 янв. – № 9.
8. Песні, што нараджаюцца ў паходах // Чырвоная змена. – 1966. – 11 мая. – № 92.
9. Керуак, Дж. На дороге: Мексиканочка. Джаз разбитого поколения. По горам и долам Вселенной / Дж. Керуак // Иностранная литература. – 1960. – № 10.
10. Мажинский, М. Путешествие с Автостопом / М. Мажинский // Вокруг света. – 1959. – № 5.
11. НАРБ. – Ф. 1134. – Воп. 1. – Спр. 33.
12. Буры, М. Па дарогах роднага краю / М. Буры // Беларусь. – 1963. – № 7.
13. Бакіевіч, Р. Крочаць турысты / Р. Бакіевіч // Чырвоная змена. – 1962. – 23 кастр. – № 208.
14. Мажэйка, А. З «аўтастопам» па рэспубліцы / А. Мажэйка, А. Мальдзіс, Л. Самасейка // Чырвоная Змена. – 1965. – 3 кастр. – № 196.
15. «Аўтастоп» у Белавежскай пушчы // Чырвоная змена. – 1963. – 21 вер. – № 186.
16. Бакіевіч, Р. Вярніце «чараўніцы» сілу / Р. Бакіевіч // Чырвоная змена. – 1963. – 14 вер. – № 181.
17. Клічуць далі далёкія // Чырвоная змена. – 1966. – 20 ліп. – № 139.
18. С «Автостопом» по стране // Автотранспорт Белоруссии. – 1968. – 9 мая. – № 36.

**ПУБЛИКАЦИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ КОЛЛЕКЦИЙ
В МУЗЕЯХ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ
PUBLICATION OF ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS
IN THE MUSEUMS OF THE REPUBLIC OF BELARUS**

Здасюк Наталья Михайловна,
Минск, Беларусь

Ключевые слова: музеи Беларуси, археологические коллекции

Резюме. В статье рассматриваются публикации археологических коллекций музеями Беларуси в период с 1990-х гг. Отмечается, что их основное количество представляют материалы музейных конференций, каталоги археологических коллекций являются для белорусских музеев редкостью.

Keywords: museums of Belarus, archaeological collections.

Summary. The present article discusses publications of archaeological collections in the museums of Belarus since 1990. It is emphasized that the main quantity of the collections is conference materials, and catalogues of archaeological collections are rare in the museums of Belarus.

Археологические коллекции в белорусских музеях являются одними из самых крупных и распространенных. Они составляют около 17% всего музейного фонда и находятся в 73% всех музеев системы Министерства культуры Республики Беларусь [12, С 38]. Такими же массовыми в отечественных музеях являются коллекции печатных изданий и фотодокументов.

Однако для исторической науки важен не только сам факт наличия коллекций, но и степень их изученности и введения в научный оборот. Музейные сотрудники заинтересованы в получении информации о музейном предмете не только как об образце профильной дисциплины, но и как об источнике эмоций, впечатлений, что позволяет использовать его в полной мере в экспозиционно-выставочной деятельности. Потому обращение к вопросу о публикации археологических коллекций белорусскими музеями представляется актуальным.

Для изучения этой проблемы автором были исследованы публикации в первую очередь самих музеев, поскольку чаще всего именно на страницах таких изданий музейными сотрудниками представляются результаты научного изучения коллекций. К сожалению, академические ученые не так часто являются авторами публикаций музейных коллекций. Хронологические рамки исследования охватывают период с 1990-х годов до настоящего времени. Более ранний период включать было нецелесообразно, поскольку до конца 1980-х годов музейные научные публикации встречались в единичных музеях.

Активизация данного направления музейной деятельности приходится на рассматриваемый период и связана с несколькими факторами. Это и усиление внимания к исследованию фондовых коллекций, и организация многочисленных конференций, проводимых музеями, и появление в некоторых музеях собственных периодических изданий.

За рассмотренный период было издано порядка пятидесяти различного рода материалов, посвященных археологическим материалам в музеях. Подавляющая часть из них – это материалы конференций, опубликованы чаще всего в таких изданиях, как «Магілеўшчына» Могилёвского областного краеведческого музея им. Е. Р. Романова, «Віцебскія старажытнасці» Витебского областного краеведческого музея, «Краязнаўчыя запіскі» Гродненского государственного историко-археологического музея, «Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі: па выніках навукова-даследчай работы» Национального Полоцкого историко-культурного музея-заповедника и др. Также можно отметить, что половина всех изученных публикаций приходится на период 2010-2019 гг., т.е. можно сказать, что со временем количество опубликованных работ интенсивно увеличивается. Кроме того, именно на этот же период в целом приходится и увеличение объема опубликованных статей.

Что же касается содержания статей, то оно довольно разнообразно. Это может быть краткое описание археологической коллекции (напр, Конопелько О.Н. Формирование коллекции "Археология" в Костюковичском краеведческом музее [8]). Но гораздо чаще речь идет о характеристике конкретных предметов, их атрибуция, классификация, описание бытования, интерпретация (напр. Акінчыц Р.М. Курыцельныя люлькі XVII-XVIII ст.ст. з выявай чалавека з фондаў ГДГАМ [1], Пачобут Н.А. Гербавыя кафлі з маёнтку Пацаў у Ружанцы з фондаў ГДГАМ [13], Восипова О.И. Оружие эпохи средневековья (по материалам коллекции

Мстиславского районного историко-археологического музея) [5], Шарковская Н.Ю. Артефакты с замковой горы из собраний Витебских музеев [14] и др. Встречаются также публикации, посвященные итогам археологических раскопок и о предметах, которые попали благодаря этому в фонды музея (напр., Гапеева И.В. Перспективы использования материалов археологических исследований Шклова в научно-просветительской работе районного музея [6]). Представляют интерес статьи, в которых описываются случайные археологические находки (напр., Магалінскі І.У. Металічныя дэталі скураных сумак XIV-XVII стст. у фондах НПГКМЗ [11], Шарковская Н.Ю. Возвращенные Витьбой [15]).

Наибольший интерес из всех групп публикаций музейных предметов представляют каталоги коллекций. Их появление свидетельствует о высоком уровне научных исследований в музее, вводит включенные в него предметы в научный оборот. За весь рассматриваемый период белорусскими музеями было опубликовано только пять научных каталогов археологических коллекций. Это в основном связано с деятельностью Национального Полоцкого историко-культурного музея-заповедника, опубликовавшим следующие материалы: «Кафля сярэдзіны XVI- пач. XX стст. з раскопак Н.І. Здановіч» и «Кафля сярэдзіны XIV- ХСХ стст. з раскопак Булкіна Вас. А. і Смірнова В.М.» [9, 10], «Каталог калекцыі керамічных цацак з археалагічнага збору НПГКМЗ» [7] и «Археалагічныя знаходкі з асабістай калекцыі С.Л. Міхейкі» [2]. Автором-составителем всех этих изданий является ведущий сотрудник музея-заповедника Лугина Н.Г. И последний из опубликованных каталогов создан сотрудниками Национального исторического музея Республики Беларусь Сидоровичем В.М. и Сидорович О.М. «Археалагічныя калекцыі. Жалезны век» [3].

Также можно считать видом публикации музейных предметов размещение информации о них в Государственном каталоге музейного фонда Республики Беларусь. Он был создан в 2008 г. при Национальном историческом музее Республики Беларусь, а с 2010 г. началось ведение в автоматизированном режиме централизованного учёта музейных предметов. Однако эта возможность публикации коллекций используется отечественными музеями в минимальном количестве. По состоянию на октябрь 2020 г. в этом каталоге опубликована информация только о 157 предметах. При этом наблюдается парадоксальный факт: музеи, имеющие наибольшее количество опубликованных материалов об археологических коллекциях (Национальный Полоцкий историко-культурный музей-заповедник и Витебский областной краеведческий музей) вовсе не представили предметы археологии на данном ресурсе. А музеи всей Брестской области – только три предмета [4].

Таким образом, анализ имеющихся публикаций археологических коллекций белорусских музеев позволяет сделать вывод, что начавшись с 1990- х гг. этот вид деятельности музеев со временем набирает оборот, и количество публикаций увеличивается. Правда, несмотря на то, что подобными коллекциями обладают более сотни музеев Беларуси, публикуют данные о них единицы. Таким же единичным на сегодняшний день является и такой вид введения в научный оборот данных об исследованиях, как издание музейных каталогов.

Литература

1. Акінчыц Р.М. Курьцельныя люлькі XVII-XVIII ст.ст. з выявай чалавека з фондаў ГДГАМ / Р.М. Акінчыц // Краязнаўчыя запіскі. Вып. 3 – Гродна, 1995. – С. 53-54.
2. Археалагічныя знаходкі з асабістай калекцыі С.Л. Міхейкі / Склад. Лугіна Н.Г. – Полацк: НППГКМЗ, 2010. – 169 с.
3. Археалагічныя калекцыі. Жалезны век: Каталог / Склад. Склад. В.М. Сідаровіч, В.М. Сідаровіч. – Мн. : Анікеенка, 1999. – 45 с.
4. Археологические памятники // Государственный каталог музейного фонда Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – 2020. – Режим доступа: <https://www.dkmf.by/catalog?specieses=arheologija-arheologicheskie-pamjatniki>. – Дата доступа: 30.10.2020.
5. Восипова О.И. Оружие эпохи средневековья (по материалам коллекции Мстиславского районного историко-археологического музея) / О.И. Восипова // Магілеўшчына. Вып. 11. – Магілеў, 2011. – С. 79-87.
6. Гапеева И.В. Перспективы использования материалов археологических исследований Шклова в научно-просветительской работе районного музея / И.В. Гапеева // Магілеўшчына. Вып. 11. – Магілеў, 2011. – С. 73-78.
7. Каталог калекцыі керамічных цацак з археалагічнага збору НППГКМЗ / Склад. Лугіна Н.Г. – Полацк: НППГКМЗ, 2007. – 101 с.
8. Конопелько О.Н. Формирование коллекции "Археология" в Костюковичском краеведческом музее / О.Н. Конопелько // Магілеўшчына. Вып. 9. – Магілеў, 2007. – С. 72-76.
9. Лугіна Н.Г. Кафля сярэдзіны XVI- пач. XX стст. з раскопак Н.І. Здановіч / Н.Г. Лугіна // Матэрыялы навукова-практычнай канфэрэнцыі (па выніках навукова-даследчай работы ў 2001 г.) – Полацк, 2002. – С. 21-52.
10. Лугіна Н.Г. Кафля сярэдзіны XIV- ХСХ стст. з раскопак Булкіна Вас. А. і Смірнова В.М. / Н.Г. Лугіна // Матэрыялы навукова-практычнай канфэрэнцыі (па выніках навукова-даследчай работы ў 2002 г.) -- Полацк, 2003. -- С. 91-112.
11. Магалінскі І.У. Металічныя дэталі скураных сумак XIV-XVII стст. у фондах НППГКМЗ / І.У. Магалінскі // Полацкі музейны штогоднік. – 2013. – С.65-69.
12. Организации культуры Республики Беларусь в 2007 г. – Мн., 2008. – 48 с.
13. Пачобут Н.А. Гербавыя кафлі з маёнтку Пацаў у Ружанцы з фондаў ГДГАМ / Н.А. Пачобут // Краязнаўчыя запіскі. Вып. 7 – Гродна, 2010. – С. 87-94.
14. Шарковская Н.Ю. Артефакты с замковой горы из собраний Витебских музеев / Н.Ю. Шарковская // Віцебскія старажытнасці: матэрыялы навук. канф., прысвеч. 90-годдзю з нарадж. Л.В. Аляксеева. Віцебск, 28-29 кастр. 2010 г. – Мінск, 2012. – С. 155-196.
15. Шарковская Н.Ю. Возвращенные Витьбой / Н.Ю. Шарковская // Віцебскія старажытнасці: матэрыялы навук. канф., 20-21 кастр. 2011 г., 14-15 лістапада 2012 г. Мінск, 2013. - С. 201-214.

**ГРАМАДА ЯК КУЛЬТУРНАЯ АДЗІНКА І АСНОЎНЫ СКЛАДНІК
ГРАМАДСКАГА ЖЫЦЦЯ БЕЛАРУСКІХ СЯЛЯН
У ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XIX – ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗЯ**

THE PEASANT COMMUNE (GRAMADA) AS A CULTURAL UNIT AND THE MAIN COMPONENT OF THE SOCIAL LIFE OF BELARUSIAN PEASANTS

IN THE SECOND HALF OF THE XIX - EARLY XX CENTURY

Карбалевіч Наталля Мікалаеўна,

Мінск, Беларусь

Ключавыя словы: сялянская абшчына, грамада, культурная адзінка, грамадскае жыццё

Резюме. Стат'я посвящена рассмотрению белорусской крестьянской общины как культурной единицы традиционного общества. Принадлежность к сообществу крестьян во второй половине XIX – начале XX веков являлась важнейшей составляющей жизни крестьянина. Отмечен ценностный характер народного восприятия крестьянской общины (грамады) как коллективного субъекта действия. Грамада представляла собой прежде всего сложную систему социокультурной коммуникации и важную форму социальной культуры белорусов.

Keywords: peasant commune, gramada, cultural unit, social life

Summary. The article is devoted to the consideration of the Belarusian peasant community as a cultural unit of a traditional society. Belonging to the community of peasants in the second half of the 19th - early 20th centuries was the most important component of the life of a peasant. The value of the popular perception of the peasant community (gramada) as a collective subject of action is noted. Gramada was, first of all, a complex system of sociocultural communication and an important form of social culture of Belarusians.

Вывучэнне гісторыі і культуры беларускай нацыі немагчыма без даследавання сялянскай культуры. У сваю чаргу немагчыма зразумець сутнасць традыцыйнай сялянскай культуры беларусаў без вывучэння сялянскай абшчыны. Разуменне традыцыйнай сацыяльнай культуры беларусаў немагчымае без вывучэння камунікатыўнага досведу грамады. Паняцці “сялянская абшчына” і “грамада” ў дадзеным тэксце будуць выкарыстоўвацца як сінонімы, бо дзеля таго, каб прыйсці да канвенцыянальнай дамоўленасці наконт нападзення канкрэтнага тэрміна ў навуковым асяродку, неабходна спачатку вызначыць сутнасць рэчы. У айчыннай гістарыяграфіі, найперш гістарычнай, замацаванае ўяўленне аб дваістым характары сялянскай абшчыны – як формы землекарыстання і як адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі самакіравання сялян, значна больш рэдка ўзгадваецца культурны складнік сялянскай абшчыны. Між тым менавіта ён з’яўляецца асноўным. Грамада беларускіх сялян найперш уяўляла сабой унікальную культурную адзінку, якая характарызуецца ў тым ліку і складанай сістэмай грамадскіх узаемаадносін са спецыфічнымі формамі грамадскага ўзаемадзеяння, механізмамі рэгуляцыі адносін паміж людзьмі, адметнай сацыяльнай рэальнасцю беларускай вёскі і інш.

Безумоўна, трэба ўлічваць лакальную варыятыўнасць культуры вясковых грамадаў і таму больш правільна сцвярджаць, што грамада беларусаў – гэта сукупнасць лакальных культурных адзінак. Але вызначаюцца і культурныя ўніверсаліі ў культуры беларускіх сялянскіх абшчын. Так, можна вызначыць заканамернасці ў распаўсюджаных амаль па ўсёй тэрыторыі Беларусі талацэ, вячорках і ігрышчах, характэрных рысах суседскіх узаемаадносін сялян, ролі

грамады ў сацыялізацыі асобы, нормах паводзінаў і санкцыях за іх парушэнне і інш. Такім чынам, можна сцвярджаць што грамада, ці іншымі словамі, сялянская абшчына беларускіх сялянаў у культурным сэнсе ў другой палове XIX – пачатку XX стагоддзя існавала паўсюдна сярод беларускіх сялянаў. Асаблівасці сацыяльнай культуры, якія вызначаюць характар грамадскіх узаемаадносінаў і акрэсліваюць вызначальную ролю грамады ў іх, праяўляюцца ва ўсёй сукупнасці крыніц без залежнасці ад іх рэгіянальнага паходжання.

Каштоўная афарбоўка калектыўнага ладу грамадскага жыцця адлюстравана ў фальклоры, занатаваным па ўсіх рэгіёнах Беларусі. Можна лічыць, што ідэя калектыўнасці і ўзаемазалежнасці сялянскага ладу жыцця, трывала замацаваная ў беларускім фальклоры, з’яўляецца ў пэўным сэнсе яго інварыянтам. Напрыклад: “Грамада – вялікі чалавек” [1, с. 597], [2, s. 114], “Сідиць у ряду, тегні беду” [3, с. 248], “Один, да не людин” [4, с. 305], “С краю - в божом раю, а в серодке – у божой бородке” [4, с. 309], “Што будзя міру, тоя й бабінаму сыну” [5, с. 95], [1, с. 533], [6, s. 59], “Адзін з’еш хаць вала, то ўсё адна хвала” [1, с. 578], [2, s. 6], “Хто жыве ў купі, таго ні баліць ў пупі” [2, s. 157], [7, с. 176], “З міру па нітцы, то голаму рубашка” [2, s. 188], Ф. Сурын адзначаў, што гэтая прыказка – “З міру па нітцэ, беднаму сарочка” [6, s. 59] – падкрэслівае разуменне велізарнай ролі аб’яднання, супольнага ладу жыцця беларускімі сялянамі. Неабходна падкрэсліць, што адсутнасць абшчыннага землекарыстання і імкненне сялян да індывідуальнага землекарыстання не з’яўляецца вызначальным фактарам існавання сялянскай абшчыны як формы грамадскай культуры. Напрыклад, зафіксаваная Адам Варлыгам схільнасць сялян да індывідуальнага гаспадарання на зямлі ў фальклоры Лагойшчыны адначасова спалучаецца з кампліментарным матывам і ў дачыненні да вясковага асяродку: “У сяле, як у сіле; на адзіноця, як у злоця” [5, с. 86].

У народных уяўленнях грамада, ці іншымі словамі супольнасць людзей, грамадскі асяродак, выступала як актыўны калектыўны суб’ект дзеяння, з якім лічыліся, да якога апеявалі ў спрэчных сітуацыях, якому нават спрабавалі супрацьстаяць: “Не бойся, девчиночка, худыя славы, / Ходем, повенчаймось, будом жить у пары. / Нас не разлучать ни поп, ни громада, / Ни поп, ни громада, ни лихие люди” [3, с. 126], “И Бог и люди отступилися” [4, с. 297], “Не итти ведь против мира! Вы уже знаете, что без мира – “рады” нет, а как мир “установы заведеть”, так другому, хоть бы и хотел, некуда выскочить” [8, с. 185], “Стоить явор, стоит зелененьки, / Ой выїхав из села рекрут молоденьки; / Шапку изнявши, / Да и поклонивса: / Выбочайте, вся громада, / Мо, с кім посваривса, / Покрепляйте дороженьку, / Щоб нэ курылася, / Разважайте отца, матку, / Щоб по мні нэ журылася” [7, с. 136]. Грамада выступала як сацыяльны камертон і характарызувалася адзінай сістэмай інфармацыі.

Сялянская абшчына з’яўлялася зычыненай сацыяльнай суполкай, а ў стасунках са знешнім светам вялікае значэнне мела супрацьстаянне “свой – чужы” [9, с. 271]. І.А. Сербай адзначаў і сацыяльную зачыненасць вічынскіх палянаў: “Падыйсьці да іх, унікнуць у іхняе асяродзьдзе вельмі цяжка. У кожным чужым чалавеку яны звычайна схільны бачыць свайго злосьніка, нават ворага. Гэткія асобы, як поп альбо настаўнік, якія жывуць з імі па некалькі гадоў і нават сябруюць, – усё ж такі ў канцы-канцоў застаюцца для іх чужымі” [10, с. 55]. У матэрыялах М. Федароўскага таксама адзначаецца сялянскае ўяўленне аб тым, што “чужога чалавека лепш здалёк абысці” [2, s. 62].

Каштоўнасць сваёй сацыяльнай сістэмы для сялянаў выразна праяўляецца ў крыніцах у аспекце сватання жаніха да нявесты. Мясцовасць, тутэйшасць выяўляецца як аксіялагічна, каштоўнасна афарбаваны паказальнік і як аргумент у спрэчцы. Так, так сват звяртаўся да няветлівай і неласкавай гаспадыні хаты: “Да ты, Ивановна, не гневи Бога. Што мы не тутошніі? Ти мы Бог ведаить откуль? Ти наш Пилип хуже людей? Ти ты нашего швагру-небошика не знала?.. Гэта-ш завсегда так на людях бываить... Ваш товар, наш купец!” [8, с. 168].

Адпаведна сяляне імкнуліся па магчымасці жаніць сваіх дзяцей у сваёй вёсцы, не аддаваць дзяўчат-нявест далёка ад дому: “Под тым коником мой братка лежиць, / Над им сестрица родная стоиць. / Ци я не казала, да мой браточка: / Не бери жены с чужой стороны, / Ой возми жену у своём селе, / У своём селе хоць суседочку, / Хоць суседочку сиротиночку” [11, с. 93], “Пойдзешь дзевочка, ў чужіе людзи, – / Там вулочки нивядомыя, / Молода блудзиць будзеш, / Там суседочки незнаёмыя, / Об цябе судзиць будуць, / Ни так суседочки, як суседныя дзетки” // “– Я там вулочка поразведаю, / – Блудзиць ня буду, / – А с суседками разпознаюся, / – Судзици ня будуць” [12, с. 187]. Як адзначаецца ў матэрыялах П.В. Шэйна, ужо іншая вёска, якая знаходзілася ў некалькіх вёрстах, называлася непрывабнай “чужой стороной”, пра якую спявалі: “Чужая сторона без ветру шишиць, / Чужы татулька, чужая матулька / Без вины журиць” [13, с. 190]. Гэта вынікала і з разумення каштоўнасці свайго асяродку з пункту гледжання знаёмасці, камфортнасці грамадскай сістэмы ўзаемаадносінаў. Так, дзяўчына, якая выйшла замуж у іншую грамаду, спявала: “Отдав мене батюшка на чужую сторону, на чужую далекую, где люди не гожи. / В хати сметьтя по колены, на столе рогожи, а мне молоде – молодёшаныцы глядеть непригожа. / Хожу блужу да по вулицы, ик белая овца, не с ким стати размовляти мне вернаго словца. / Хожу блужу по вулицы ик серая вутка, отбилася от родоньку – не прибьюся хутко” [4, с. 5]. Гэты матыў можна лічыць універсальным, у фальклоры ён характэрны не толькі для маладых дзяўчат, але для любога, хто развітваўся са сваім асяродкам. У фальклоры падкрэсліваецца непажаданасць змены месца жыхарства, ў сваім традыцыйным асяродку забяспечаны сацыяльны камфорт.

Міжвясковае супрацьстаянне адлюстроўваецца і ў наступных павер’ях, якія выяўляюць чужы асяродак як невядомы і небяспечны. Напрыклад, калі селянін выпраўляўся ў дарогу, ён ведаў, што “калі каняка пырхае яшчэ на месцы ці на дарозе, покуль яшчэ свая зямля, та ў дарозі пашчасціцца, а калі за ваколіцаю, дзе чужая зямля, та будзе прыгода або які-небудзь прыпадак” [14, с. 113].

Э. Яленская таксама прыводзіла прыклад узаемадачыненняў вёсак на Палессі. Так, жыхары дзвюх суседніх вёсак у гэтым рэгіёне мелі напружаныя адносіны паміж сабой, рэдка ўтваралі шлюбныя пары, калі даводзілася сустрэць жыхароў іншай вёскі, сяляне ўпарта трымаліся сваім гуртам аднавяскоўцаў і дэманстравалі ўзаемную непрыхільнасць да сялянаў суседняй вёскі, якая часта праяўлялася ў жартах і кпінах [15, с. 5]. Як бачна, сацыяльная рэальнасць вёскі-грамады магла ўяўляць сабой замкнёную прастору, за межамі якой існаваў чужы, невядомы свет.

Характар узаемаадносінаў у грамадзе і ўвесь лад сялянскага жыцця дазваляе меркаваць, што сялянская абшчына беларусаў у другой палове XIX – пачатку XX стагоддзяў з’яўлялася культурнай адзінкай са складанай структурай і сукупнасцю разнастайных функцый, а не проста сукупнасцю эканамічных і адміністрацыйна-арганізацыйных абавязкаў і прынцыпаў землеўладання. Зачынены, ізаляваны характар існавання сялянскай абшчыны ўтвараў унікальную супольнасць людзей са

спецыфічным ладам жыцця, інтэнсіўнымі грамадскімі адносінамі ва ўсіх сферах, якія характарызаваліся аргнанічнасцю, салідарнасцю. Як трапна адзначыў Я.В. Часноў, людзі ў сялянскай абшчыне аб'яднаныя “траекторыяй іх агульнага лёсу” [16, с. 143].

Такім чынам, можна казаць пра трыадзінства сялянскай абшчыны ў беларускай гісторыі, якое ўтвараецца праз вызначэнне яе як формы землекарыстання, як адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі самакіравання сялян і як культурнай адзінкі. На падставе вывучэння корпуса крыніц можна зрабіць выснову аб тым, што грамадскае жыццё беларускай вёскі ў другой палове XIX – пачатку XX стагоддзя адбывалася ў межах вясковай грамады, і культурны складнік быў вызначальным. Сялянская абшчына з'яўлялася складанай грамадскай сістэмай, у аснове якой знаходзіліся разнастайнага кшталту сувязі: сацыяльныя, прававыя, гаспадарчыя, эканамічныя і інш., і паслабленне адных з іх не прыводзіла да знішчэння абшчыны. Менавіта ў абшчыне адбывалася ўсё асноўнае грамадскае і духоўнае жыццё селяніна, яго фарміраванне як асобы. Будучыня навуковага даследавання дадзенай тэмы бачыцца як у вывучэнні сутнасных, так і нівеляванні ацэначных адрозненняў пры вызначэнні сялянскай абшчыны, а таксама ў здольнасці даследчыкаў глядзець на сялянскую абшчыну сістэмна і ўсебакова. Традыцыйная сацыяльная культура беларускіх сялян – гэта найперш культура грамадскіх узаемаадносін у межах калектыву грамады. Грамада беларускіх сялян грунтавалася на сістэме спецыфічных, дэталізаваных, унармаваных узаемаадносін сялян, якія былі замацаваныя традыцыяй. Грамада беларусаў ёсць форма сялянскай абшчыны ў шырокім культурным сэнсе.

Літаратура

1. Пяткевіч, Ч.Г. Рэчыцкае Палессе / Ч.Г. Пяткевіч; уклад.; прадм. У. Васілевіча; пер. з пол. Л. Салавей і У. Васілевіча. – Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2004. – 672 с.
2. Federowski, M. Lud białoruski na Rusi Litewskiej: materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877–1905: w 8 t. / M. Federowski. – Kraków, Warszawa, 1902 – 1981. – Т. 4: Przysłowia, żarciki, wyrażenia stałe oraz zagadki ludu, mieszczan i zagrodowców z okolic Grodna, Sokółki, Białegostoku, Bielska, Wołkowyska, Słonima, Nowogródka, Słucka, Lidy, Wilejki, Święcian i Oszmiany. – Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1935. – XVIII, 490 s.
3. Радченко, З. Гомельские народные песни (белорусские и малорусские) / З. Радченко. – Санкт-Петербург: Типография В. Безобразова и Комп., 1888. – II, XLIII, 265, III с.
4. Романов, Е.Р. Белорусский сборник / Е.Р. Романов. – Киев: типография С.В. Кульженко, 1885. – Вып. 1 – 2: Песни, пословицы, загадки. – XI, 468, [4] с.
5. Варлыга, А. Прыказкі Лагойшчыны / А. Варлыга. – Нью-Ёрк, Мюнхен: Выданне фундацыі ім. Пётры Крэчэўскага, 1966. – 112 с.
6. Suryn, F. Słów kilka o tworach fantazyi ludu na Białejrusi / F. Suryn // Tygodnik Ilustrowany. – 1873. – Т. 11. – № 266. – S. 58 – 59.
7. Булгаковский, Д.Г. Пинчуки. Этнографический сборник. Песни, загадки, пословицы, обряды, приметы, предрассудки, поверья, суеверья и местный словарь / Д.Г. Булгаковский. – Санкт-Петербург: Тип. В. Безобразова и Комп., 1890. – VI, 200 с.

8. Пшелка, А.Р. Очерки и рассказы из жизни белорусской деревни / А.Р. Пшелко. – Изд. 2-е, вновь пересмотренное и исправленное автором. – Вильна: Типография “Русский почин”, 1906. – [3], 248 с.

9. Чаквин, И.В. Избранное: теоретические и историографические статьи по этногенезу, этническим и этнокультурным процессам, конфессиональной истории белорусов / И.В. Чаквин; отв. ред.-сост. А.Вл. Гурко; Нац. акад. наук Беларуси, Центр исследований белорусской культуры, языка и лит. – Минск: Беларуская навука, 2014. – 463, [16] с.: ил.

10. Сербай, І.А. Вічынскія паляне: матэрыял. культура: этнаграфічны нарыс Беларускага Палесся / І.А. Сербай; праadm. Т.А. Наваградскі, Я.А. Пясоцкая. – Мінск: Беларускі Фонд Культуры, 2005. – 88 с.

11. Янчук, Н.А. По Минской губернии: заметки из поездки в 1886 году / Н.А. Янчук. – Москва: Типография А. Левенсон и К, 1889. – 29 с., 130 с., 5 л. нот.

12. Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края / П.В. Шейн. – Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1890. – Т. I. Ч. II.: Бытовая и семейная жизнь белоруса в обрядах и песнях. – XXXI, 708 с.

13. Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края / П.В. Шейн. – СПб.: Типография Императорской Академии наук, 1902. – Том III.: Описание жилища, одежды, пищи, занятий; препровождение времени, игры, верования, обычное право; чародейство, колдовство, знахарство, лечение болезней, средства от напастей, поверья, северья, приметы и т.д. – IV, 535 с.

14. Сержпутоўскі, А.К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў / А.К. Сержпутоўскі; навук. рэд. А.С. Фядосік; праadm. У.К. Касько; маст. В.Р. Мішчанка. – Мн.: Універсітэцкае, 1998. – 301 с.

15. Jeleńska, E. Wieś Komarówicze w powiecie mozyrskim / E. Jeleńska. – Warszawa: Józef Jeżyński, 1892 – 83 s.

16. Чеснов, Я.В. Лекции по исторической этнологии: Учебное пособие / Я.В. Чеснов. – Москва: Гардарика, 1998. – 400 с.

**“ВОРАН ДЗЯЦЕЙ КУПАЕ”: ФАЛЬКЛОРНА-НАРАТЫЎНАЯ
ТРАДЫЦЫЯ НА МАГІЛЁЎСКІМ ПАДНЯПРОЎІ
«THE RAVEN BATHES CHILDREN»: A FOLKLORE-NARRATIVE
TRADITION IN THE MOGILEV DNIEPER REGION**

Кухаронак Таццяна Іванаўна,
Мінск, Рэспубліка Беларусь

Ключевые слова: Чистый четверг, приметы, верования, ворон, локальная традиция.

Резюме. В докладе на основе фольклорных нарративов, записанных на Могилевском Поднепровье, охарактеризованы верования о том, что в Чистый четверг ворон купает своих (или человеческих) детей до восхода солнца, являющиеся одним из своеобразных проявлений локальной культурной традиции.

Keywords: Maundy Thursday, signs, beliefs, raven, local tradition.

Summary. Beliefs that on Maundy Thursday the crow bathes its (or human) children before sunrise, which is one of the peculiar manifestations of the local cultural tradition, are described in the report on the basis of folklore narratives recorded in the Mogilev Dnieper region.

Як сведчаць нашы і маіх калег экспедыцыйныя палявыя матэрыялы, на даследуемай тэрыторыі (амаль усе раёны Магілёўскай вобласці, за выключэннем трох – Асіповіцкага, Бабруйскага, Круглянскага, дзе абследаванне не праводзілася), адным з самых яркіх і адметных праяўленняў лакальнай культурнай традыцыі, звязанай з Чыстым чацвяргом, шырока распаўсюджаным ва ўсім арэальным масіве сярод вясковых жыхароў і актуалізаваным сёння ў сваім традыцыйным выглядзе, з’яўляецца вераванне аб тым, што ў гэты дзень воран (крумкач) купае сваіх (ці чалавечых) дзяцей да ўсходу сонца. Чацвер перадвелікоднага тыдня, па мясцовай тэрміналогіі: *Чысты/Чістый чацьвер(-ь)/чэцвяр*, да сённяшняга дня з’яўляецца адным з найболей значных святочных дзён для мясцовых жыхароў, хоць ён практычна не мае рытуальнага напаўнення, не суправаджаецца спецыяльна прымеркаванымі песнямі ці абрадамі. У аповедах інфармантаў пра гэты святочны дзень на першым месцы выступаюць вераванні, прыкметы і павер’і. Рытуалістыка гэтага дня абапіраецца на народнаэтымалагічнае вытлумачэнне назвы самога свята – Чысты чацвер, а г.зн. усё павінна быць вычышчана, вымыта, праветрана. Гэты дзень тыпалагічна роўны мяжы старога і новага году і таму шэраг звычайў, абрадавых дзеянняў, магічных прыёмаў утрымліваюць яскравую семантыку навалецця, рубяжа, пералому. Як ва ўсякі пераломны перыяд каляндарнага года, у Чысты чацвер, паводле вераванняў жыхароў даследуемай тэрыторыі, як і паўсюль на Беларусі, магчыма было здзейсніць “праграмаванне” на ўвесь год, у першую чаргу адносна паляпшэння здароўя, для чаго патрэбна было ўстаць як мага раней, “да сонца”, пакуль яшчэ цёмна, і памыцца ў лазні, пакупацца ў рэчцы або возеры, умывацца крынічнай вадой. Уласнае ачышчэнне спалучала ўтылітарны і рытуальны характар. Трэба памятаць, што нават у савецкі перыяд пры адсутнасці вадаправоду, гарачай вады, а ў многіх рэгіёнах Беларусі нават лазняў, мыццё ўсяго цела не было паўсядзённай практыкай. Паўнаватаснае мыццё, асабліва ў старэйшых вясковых людзей магло не адбывацца месяцамі, таму калі яно нарэшце здаралася ў Чысты чацвер, то было заўважнай і нават урачыстай падзеяй для чалавека [1. С.111].

Датычна вераванняў пра ворана, у мінулым больш шырокае распаўсюджанне мела менавіта вераванне, што воран/крумкач сваіх дзяцей купае і “хто, прыкмеціўшы гэта купанне, здабудзе сабе хаця б кроплю вады ад мокрага крумкачанняці, той усё жыццё не будзе ведаць хвароб і, акрамя таго, стане ўсё ведаць” [2. С.242]. Сёння зрэдку фіксуюцца адзінкавыя запісы на гэту тэму: *“Гаварылі, што воран сваіх дзяцей купая да сонца. Мая матка распавядала, што бачыла дажа, як воран дзяцей сваіх купая. Гавора: “Прыляцеў і так іх купая ў рэчцы, і сам купаецца і дзяцей купая” (Яўгенія Арлова, 1936 г.н., в. Хутар, Быхаўскі раён); “Воран у Чысты чацвер да сонца сваіх дзяцей купая. Тады трэба і дзетак купаць – гэта добра. Дажа і цяпер многія сваіх дзетак да сонца купаюць” (Ганна Новікава, 1920 г.н., в. Уюн, Быхаўскі раён).* Як сцвярджаюць беларускія даследчыкі, воран -- адзін з цікавых персанажаў беларускага фальклору, які стала суадносіцца з воднай стыхіяй, мае здольнасці вылечваць людзей, дапамагаць ім [3. С. 89].

Трансфармацыя веравання адбывалася ў накірунку “воран купае чалавечых дзяцей” і набывала функцыі дзейснага сродка народнай педагогікі: *“Дзетак пужалі: “Ну, падымайцеся ўжэ, падымайцеся, а то воран паляціць у другую баню”. А спаць хочацца, прыходзім у баню: “А дзе той воран?” – Дак нада ж было раньша ўстаць, вы ж спалі. Паляцеў у другую баню”. Гаварылі, як воран пакупае, здаровый будзеш,*

красівы́й будзеш, да. <Думаю> на будушчы год ня буду спаць хацець, устану рана-рана, пакупаець мяне воран” (Ніна Вепручкова, 1940 г.н., в. Вудага, Чэрыкаўскі раён). Зместы і матывы тых ці іншых дзеянняў вызначаюцца не толькі сферай рацыянальнага, але і эмоцыямі -- каб зацікавіць неяк дзяцей у раннім прабуджэнні, расказвалі ім пра таямнічае: “Казалі, што воран дзяцей купае. <Мы> параздзеліся: “А дзе ж той воран, калі ж ён будзець купаць нас?” – “А ён скоро прыляціць. – А калі ж? – Калі сонца ўсходзіць”. Тады мамка гаворіць: “Дзетачкі, эта ж такая прігаворка, адзевайцеся, ідзіця, воран вас ужо памыў” (Галіна Гапеева, 1942 г.н., в. Недзведзь, Клімавіцкі раён); “Спаць хочацца... Матка будзіць: “Уставай, -- гаворіць, -- воран будзець дзяцей купаць у бані”. У баню прыдзеш – нідзе таго й ворана няма” (Ніна Камарова, 1941 г.н., в. Кісялёва Буда, Клімавіцкі раён); “Чыстым чэцьверам баню тапілі, мыліся, дзяцей мылі, дзеці як малыя плачуць, то гаварілі, што воран дзяцей купае. Но ён жа не купае, но нада ж як-та дзяцей падбадрыць, яны скарей у баню пойдуць” (Вера Картузова, 1940 г.н., в. Горы, Краснапольскі раён); “Дзяцям гаварілі, што воран дзяцей купае, а яны ночачку не спяць, ці скоро ён прыляціць? – “Прыхадзіця, дзетачкі, воран вас будзець купаць”. А ён жа не прылятаіць” (Антаніна Белахонава, 1927 г.н., в. Наркі, Чэрыкаўскі раён); “У Чысты чацвер топяць баню. Гаварылі, што воран дзяцей купае. Да сонца баню тапілі і мама мне гаварыла: “Бягі бягом, мыйся быстрэй, а то воран дзяцей купае”. Ля бані жа ёсць вада, там ён купае. Бані былі не ў кожнага, у нас на лагу была баня, і мы туды хадзілі мыцца. Воран чалавечаскіх дзяцей купае, значыць, ён харошы. Мама нас памые і: “Бяжы, бяжы, Насценька, на вуліцы, там воран дзяцей купае”. Я выскачыла з бані, няма таго ні ворана, нічога. Я пастаяла і: “Мама, ужо мяне пакупаў воран”. Мы малыя былі адзін пад адзін, усе ўмесце мыліся: і дзевачкі, і мальчыкі. Мама нас мыла і на вуліцу выпіхвала, каб нас яшчэ і воран пакупаў” (Анастасія Мельнікава, 1933 г.н., в. Бынава, Быхаўскі раён).

Паводле традыцыйных уяўленняў, абавязковай умовай купання дзяцей у Чысты чацвер заставалася яго здзяйсненне да ўзыходу сонца: “У Чысты чацьверь нада тапіць баню ўтрам, да ўсхода сонца, штоб дзеці памытыя ўжо былі. Но сечас так ужо ня дзелаюць. А раньшэ да. У дзеда майго была баня, тапілі. Спіш жа, рана, бацька будзіць: “Уставай, Ніна, паілі ў баню, воран дзяцей купае, нада абезацельна памыцца”. Да ўсхода сонца нас абезацельна мылі” (Ніна Яцутка, 1944 г.н., в. Пачапы, Краснапольскі раён); “Гаварылі, што ў Чысты чацвер воран дзяцей купае, эта павер’е старых-старых людзей. Раньшэ і дзелалі, ночью баню тапілі і да васхода сонца дзеці далжны былі памыцца ўсе, патаму што воран рана дзяцей купае. А цяпер ужо калі хочаш мыюцца” (Любоў Мацвеева, 1935 г.н., в. Баркалабава, Быхаўскі раён); “Раньша ў Чысты чацьвер тапілі баню і рана ўтрам да ўсхода сонца мылі, купалі дзяцей. Я помню, мама нас раненька разбудзіць і вядзець у баню, штоб мы памыліся, штоб сонца не ўзашло. Гаварылі, што воран купаець дзяцей. Мы саблюдалі этат абряд” (Валянціна Паўлушкіна, 1944 г.н., в. Вусце, Чэрыкаўскі раён).

Як сведчаць аповеды інфармантаў, найбольш устойлівым заставалася павер’е аб карыснасці мыцца ў Чысты чацвер для здароўя: “Гаварілі такое, што воран дзяцей купае, штоб дзеткі здаровенькія былі, штоб хворі іх не бралі” (Зоя Бібік, 1951 г.н., в. Гатавец, Краснапольскі раён).

Такім чынам, звычайнасць і абраднасць Чыстага чацвярга ў даследуемым арэале, маючы шэраг агульнабеларускіх адпаведнікаў, заўважна вылучаецца

своеасаблівымі лакальнымі адметнасцямі, да якіх у першую чаргу адносіцца шырокая распаўсюджанасць і паўсюднае бытаванне веравання аб тым, што ў гэты дзень вораг купіць сваіх (ці чалавечых) дзяцей да ўсходу сонца.

Літаратура

1. Грунтоў, С.У., Кухаронак, Т.І. Святкаванне Вялікадня ў савецкай Беларусі (1960 – 1980 –я гг.) / С.Грунтоў, Т.Кухаронак // Беларускі фальклор : матэрыялы і даследаванні: зб. навук. пр. - Мінск : Беларус. навука, 2021. – Вып. 8.-- С. 94 – 114.
2. Никифоровский, Н. Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах / Н.Я. Никифоровский. – Витебск : Витебск: Губерн. Типо-Литограф., 1897. – 307 с.
3. Міфалогія беларусаў: Энцыкл. слоўн. / склад. І.Клімковіч, В.Аўтушка; навук.рэд. Т.Валодзіна, С.Санько. – Мн.: Беларусь, 2011. – 607 с.

МУЗЕЙ ИСТОРИИ БГУ: ВЫСТАВОЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ MUSEUM OF HISTORY BSU: EXHIBITION ACTIVITIES

Малиновская Эмма Леонидовна,
Минск, Республика Беларусь

Ключевые слова: музей, выставка, музейная коммуникация

Резюме. В статье рассматривается выставочная деятельность музея Истории БГУ. Выставки расширяют доступность и презентабельность музейных фондов. В пространстве выставки, с заданными тематическими, временными параметрами, человек приобретает концентрированный «эффект погружения» в культуру, что имеет высокий образовательный и воспитательный потенциал.

Keywords: museum, exhibition, museum communication

Summary. The article deals with the exhibition activities of the Museum of History of BSU. Exhibitions expand the availability and presentability of museum collections. In the exhibition space, with given thematic and time parameters, a person acquires a concentrated "effect of immersion" in culture, which has a high educational and educational potential.

Идеи, теории, духовный контекст эпохи общество воплощает через материальные предметы культуры, при контакте с которыми происходит потребление духовного содержания, заложенного в предмете. Музейные выставки обладают многосложностью, открывая вместе с посетителем пласт за пластом смыслы, репрезентируют, концентрируют интерес общества. Типология и направленность выставочной деятельности во многом зависят от общекультурной ситуации, изменений социального заказа общества. Тем самым выставки выступают и как «форма демонстрации произведений мировой культуры и искусства, и как форма коммуникации, благодаря которой человек может не только обогащать свой культурно-исторический и социальный опыт, но и приобретать новый (эмоционально-психологический и художественный)» [1, с. 4].

Выставка, обладая образовательными и воспитательными целями, заложенными в научной концепции, выступает формой музейной коммуникации. Это обеспечивает естественный, ненасильственный способ самоидентификации личности. Здесь пересекаются, глубоко осмысливаются идеологический, научный и

художественный дискурс. В пространстве выставки, с заданными тематическими, временными параметрами человек приобретает концентрированный «эффект погружения» в культуру и «эффект присутствия» в культурном пространстве, что позволяет выйти за его обыденное восприятие.

Современная выставка включает большое количество различных подходов к организации экспозиционных решений от «самых традиционных» до «многогранных систем концептуального дизайна», «эмоционально-образного построения экспозиции» и «театрализованного сюжетно-драматургического построения» [2].

В рамках юбилейных мероприятий, посвященных 95-летию основания БГУ в октябре 2016 г. состоялась выставка «Белорусский государственный университет: история и современность». Университет являлся и является мощным научно-образовательным центром в Беларуси, вносит неоценимый вклад в ее перспективное и инновационное развитие. Выставка была призвана осветить становление университета, его научные, культурные достижения. Основу выставки составили предметы из собраний различных музеев: Национального исторического музея Республики Беларусь, Музея истории БГУ, Музея истории медицины Беларуси и собрания редкой книги Фундаментальной библиотеки БГУ. На выставке было представлено около 300 экспонатов, воссоздавших основные летописные страницы истории БГУ двух периодов: 1920-е гг. и современности. На выставке были представлены оригинальные документы, связанные с первыми годами работы университета, что позволило ощутить «эффект приобщения» к эпохе и выдающимся личностям. Среди них Декрет об образовании БГУ, научные издания, журнал «Вестник БГУ», «Ученые записки», учебники, дипломы первых выпускников. Представлены личные вещи выдающихся ученых: В. И. Пичеты, В. М. Игнатовского, Н. М. Никольского, Г. К. Жукова и др., профессиональная деятельность которых была тесно связана с университетом.

БГУ определил основные направления движения многих национальных вузов, вышедших в 1920–1930-е гг. из состава университета. Процесс формирования на базе БГУ новых институтов был представлен документами о реорганизации университета. Согласно постановлению Наркомпроса БССР от 01.10.1926 г. на базе университетской библиотеки была образована Государственная библиотека БССР. В августе 1930 г. на базе медицинского факультета БГУ создан Минский медицинский институт. На основе принятого Постановления СНК БССР от 07.07.1931 г.: факультет права и советского строительства выделен в Институт советского строительства и права; факультет народного хозяйства реорганизован в Институт народного хозяйства; на базе химико-технологического факультета было решено сформировать Технологический институт; на базе социально-исторического и литературно-лингвистического отделений педагогического факультета был образован Высший педагогический институт. Современный период БГУ был репрезентирован через научно-техническую продукцию и разработки. Это широкий пласт научных достижений ученых вуза в различных отраслях: биотехнология, космические технологии, медицина, физика, химия, приборостроение, энергосбережение, защита окружающей среды и т. д.

Сегодня университет готовится к празднованию 100-летия. Сотрудники музея истории БГУ разработали научную концепцию городской выставки «БГУ: 100 лет в истории Беларуси». На современном этапе для оптимально объективных

интерпретаций динамики исторических событий широко востребовано изучение импульсов поведения людей, их образа мира, возрастает интерес к роли личности в истории. В пространстве выставки глобальные процессы социального развития во многом будут персонифицированы, показаны через интеллектуалов университета, которые стояли у истоков формирования науки, культуры и в целом республики.

В сентябре 2017 г. состоялось открытие выставки «Минск: от древности к современности», приуроченной к празднованию 950-летнего юбилея столицы. Организаторами мероприятия выступили Союз женщин БГУ и Музей истории БГУ. В церемонии открытия принял участие ректор БГУ академик С. Абламейко. На выставке были представлены свыше 100 тематических экспонатов, среди которых книги, артефакты, найденные на территории столицы. Предметы городского быта XVI–IX вв. погружали посетителя в атмосферу древнего города. Центральным экспонатом выставки стал клад серебряных монет XVI в., обнаруженный в г. Минске в 1960-х гг. В рамках выставки соединились два экспозиционных решения – традиционная демонстрация и театрализованная программа, которая была представлена творческим коллективом «Мастерская впечатлений», в виде постановки вручения г. Минску Магдебургского права. В программу дня была также включена пешеходная экскурсия по историческим местам г. Минска, которую провел «Лучший экскурсовод года –2017» Сергей Бусько.

23 октября 2018 г. состоялось открытие выставки, посвященной 100-летию ВЛКСМ. Она демонстрировала историю развития комсомольского движения в БГУ: 29 октября 1918 г. –1-й Всероссийский съезд союзов рабочей и крестьянской молодежи создал Российский Коммунистический Союз Молодежи (РКСМ); июль 1924 г. – РКСМ было присвоено имя В. И. Ленина –Российский Ленинский Коммунистический Союз Молодежи (РЛКСМ); март 1926 г. –комсомол был переименован во Всесоюзный Ленинский Коммунистический Союз Молодежи (ВЛКСМ). История ВЛКСМ, пролетарского юношеского движения неразрывно связана с историей революционной борьбы рабочего класса. Основной идеей выставки было желание показать через экспонаты и фото подлинную жизнь молодежи, ее стремления, надежды, мечты и достижения. На выставке были представлены редкие экспонаты из фондов Музея истории БГУ. В их число вошли эксклюзивные фотографии, рукописи, воспоминания, плакаты, грамоты, личные вещи активистов комсомола, удостоверения и нагрудные знаки, знамена, тематические книги, а также газетные материалы. На открытии выставки ветераны комсомольского движения радушно делились воспоминаниями своей юности.

Организаторами выставки «Становление республики и вклад БГУ в ее развитие» выступили Музей истории БГУ и общественная организация БГУ «Белая Русь», открытие выставки состоялось в феврале 2019 г. Проведение выставки обусловлено вкладом Белорусского государственного университета в формирование и развитие высшего образования в стране. После провозглашения 1 января 1919 г. Советской Социалистической Республики Белоруссии правительство ССРБ практически сразу поставило вопрос о создании собственного университета. Это было зафиксировано в одном из первых правительственных постановлений – Декрете Центрального исполнительного комитета рабочих, крестьянских и солдатских депутатов ССРБ от 25 февраля 1919 г. «Об открытии Белорусского государственного университета в г. Минске». На выставке было представлено более 200 экспонатов, отражающих летописные страницы истории БГУ в 1920–1930-е гг.

Посетители выставки могли через личные вещи соприкоснуться с жизнью выдающихся интеллектуалов БССР. Таких как, С. М. Рубашев – инициатор формирования в республике специализированных видов хирургической помощи; С. М. Мелких – создатель в Беларуси высшей школы профессиональной подготовки специалистов по внутренним болезням, организатор и первый руководитель Республиканского научного общества терапевтов; А. П. Бестужев – организатор белорусской фармацевтической школы в стенах БГУ; С. М. Василейский – специалист в области педагогической психологии, педологии, индустриальной психотехники; С. З. Каценбоген – государственный и партийный деятель, философ и социолог, один из разработчиков в рамках марксизма социальной генетики и др.

Музей истории БГУ в мае 2019 г. в рамках празднования 75-й годовщины освобождения Беларуси от немецко-фашистских захватчиков и международного студенческого форума «Свет Великой победы» БГУ организовал экспонирование передвижной выставки «Лагерь смерти Тростенец. История и память». Создателями выставки стали Международный образовательный центр Дортмунда, Минский международный образовательный центр имени Йоханнеса Рау, Историческая мастерская имени Леонида Левина, Фонд «Мемориал памяти убитых евреев Европы» при непосредственном участии Белорусского государственного музея истории Великой Отечественной войны.

Отражение Победы и Трагедии в исторической памяти Беларуси несет для будущих белорусских поколений и всего мирового сообщества важные уроки. Вторая Мировая война вовлекла в свою орбиту 80 процентов населения земного шара. Сегодня необходимо воспитывать в каждом гражданине чувство исторической преемственности, острое переживание принадлежности не только к конкретному этапу в жизни своего народа, но и ко всей многовековой истории Отечества и его будущего, сопричастность к Великой Победе, спасшей Беларусь и весь мир от угрозы порабощения. Данная выставка, представляющая собой пилотный белорусско-немецкий проект, призвана отдать дань памяти жертвам Тростенца и показать, каким образом и где в Беларуси, Германии, Австрии и Чехии сохраняется память о погибших.

В ноябре 2019 г. в БГУ стартовала выставка «Избирательное право: от истоков в будущее». Приурочена она была к проведению выборов в Палату представителей Национального собрания Республики Беларусь седьмого созыва. Данная выставка явилась продолжением выставочного проекта реализованного в БГУ в сентябре 2016 г.: «История избирательного права на белорусских землях. Моя страна – мое будущее. Важность осознанного выбора». Летопись национального избирательного права и современной выборной системы реконструировали более 300 экспонатов. Основу выставки составили уникальные предметы, предоставленные Национальным историческим музеем Республики Беларусь, Музеем истории БГУ и отделом редкой и ценной книги Фундаментальной библиотеки БГУ. Композиционно выставка была разделена на четыре блока, соответствующие основным эпохам становления избирательного права на белорусских землях. В первой части были представлены ранние документы, восходящие к периоду Полоцкого княжества.

Концепция выставки 2019 г. основывалась на воссоздании истории избирательного процесса нашей страны с начала XX века и до современности, а также отражении роли БГУ в его становлении и развитии. Экспозицию составили более 200 предметов из фондов Музея истории, Фундаментальной библиотеки БГУ

и личных коллекций сотрудников университета. Фотографии, агитационные плакаты, бюллетени, книги, документы, удостоверения были распределены по трем тематическим блокам с учетом хронологического принципа. Первая экспозиционная часть была посвящена событиям 1910–1920-х годов. Данный период характеризовался активной социальной позицией женщин в решении политических и государственных вопросов. Были представлены документы и фотоматериалы Софьи Шамардиной, занимавшей высокие должности в государственном аппарате БССР, белорусской поэтессы и общественного деятеля Алоизы Пашкевич (Тетки) и др.

Ключевой темой выставки стала деятельность сотрудников и выпускников БГУ в представительных органах страны. На выставке демонстрировались оригинальные экспонаты: личные вещи, зачетки, мандаты, нагрудные знаки народных депутатов БССР. Среди представленных личностей отмечена выпускница медицинского факультета БГУ 1928 г., заслуженный врач, депутат и заместитель председателя Верховного Совета БССР (1963–67 гг.) Т. Бирич; заведующий кафедрой истории СССР в БГУ и одновременно секретарь парткома вуза, депутат Верховного Совета БССР (1975–1986 гг.) И. Игнатенко и др. Современный этап избирательной системы был представлен литературой, учебными пособиями, исследованиями по нормативно-правовым основам выборов учеными БГУ. Организаторами выставки выступили Союз женщин, Музей истории БГУ.

В условиях эпидемической ситуации 2020 г. Музей истории БГУ вышел в online пространство и реализовал проект «online-Квест: популяризация истории, культурного наследия и научных достижений БГУ». К участию приглашались все желающие студенты, магистранты, а также абитуриенты 2020 года. Перед стартом игры участникам необходимо было зарегистрироваться. Согласно условиям квеста, в течение месяца, с 13 июля по 13 августа, по будням в 12.00 рассылались задания, касающиеся памятных дат, исторических событий и мест, деятельности представителей БГУ. Всего за время конкурса нужно было ответить на 24 вопроса. Ответ предоставлялся в текстовой или графической форме в зависимости от содержания задания. Основные критерии оценки – правильность, качество и оперативность ответа. Для выполнения заданий конкурсантам рекомендовалось использовать ресурсы виртуального 3D-тура по БГУ и Google-карты. Организаторы квеста – Музей истории БГУ, «Клуб экскурсоводов БГУ IN VIA», Студенческий союз, управление воспитательной работы с молодежью.

На XIX Республиканской выставке научно-методической литературы, педагогического опыта и творчества учащейся молодежи, проходившей 15 апреля 2021 г. музей Истории БГУ презентовал «Инновационные подходы в выставочной деятельности современного музея». Выступление осуществлялось в рамках семинара-практикума для руководителей музеев высших учебных заведений: «Актуальные аспекты организации деятельности музеев в учреждении образования»

Таким образом, посредством выставочного пространства в диалог вовлекается предмет, среда и посетитель. Тем самым происходит актуализация прошлого через современные коммуникативные каналы. Посетитель осмысливает реальность через предмет, обладающий временными и смысловыми параметрами, выходящими за предел опыта посетителя, тем сам, предлагая последнему осмысливать иные значения и смыслы. «Сохранность культурного наследия во многом зависит от его оценки, понимания и восприятия. Музей, связанный с двумя системами культурной

практики – прошлой и настоящей – сталкивается с задачей их соединения, но на новой методологической базе корреляции устоявшихся ценностей и появившихся новаций» [3, с. 121]. Выставки повышают доступность и общественную значимость музейных фондов, вводят в культурный оборот памятники, находящиеся в частных собраниях, способствуют отработке и совершенствованию методов экспозиционной и культурно-образовательной работы музея. Предполагается, что человек, погруженный в музейную среду, получает возможность «выключиться» из сегодняшней жизни, приобщаясь к реалиям жизни прошедшей и отыскивая в ней опору для жизни будущей.

Литература

1. Панченко, А. С. Основные тенденции современной выставочной деятельности художественного музея (на материале музеев Санкт-Петербурга рубежа XX–XI вв.): автореф. дис. ... канд. искусствовед.; 17.00.09. / А. С. Панченко. – СПб., 2012. – 21 с.
2. Майстровская, М. Т. Музейная экспозиция: тенденции развития М. Т. Майстровская // Музейная экспозиция. Теория и практика. Искусство экспозиции, новые сценарии и концепции. На пути к музею XXI века. – М., 1997. – С. 14–20.
3. Никонова, А. А. Роль музея в формировании культурной идентичности / А. А. Никонова // Вопросы музеологии. – 2010. – Вып. 2. – С. 119–233.

БЕЛОРУССКОЕ МЕСТЕЧКО КАК ПОЛИКУЛЬТУРНАЯ СРЕДА BELARUSIAN TOWN AS A MULTICULTURAL ENVIRONMENT

Маховская Ирина Станиславовна,
Минск, Беларусь

Ключевые слова: Беларусь, местечко, штетл, этнология Беларуси, устная история, полиэтничность, поликультурность, национальные меньшинства, белорусы, евреи, поляки, татары

Резюме. Местечки, известные на территории Беларуси начиная с XIV века, представляют собой особый социокультурный феномен, сыгравший важную роль в истории. Возникшие как торгово-посреднические центры, местечки сочетали черты городского и сельского поселения, основные занятия населения также включали как характерные городские, так и сельские направления деятельности. Для местечек характерна полиэтничная и поликонфессиональная среда. Самыми крупными общинами местечек были еврейские, которые во много определили типичные характеристики местечка. Кроме белорусской и еврейской общины в местечках зачастую проживали польская и татарская. Феномен местечка заключается в организации пространства взаимодействия разных этноконфессиональных групп в рамках малого социума.

Keywords: Belarus, little town, Mir, shtetl, history of Belarus, oral history, multiculturalism, national minorities, Belarusians, Jews, Poles, Tatars.

Summary. The little towns, known on the territory of Belarus since the XIV century, represent a special socio-cultural phenomenon that has played an important role in history. The characteristics of little towns is multi-ethnic and multi-confessional environment. Due to the forcible eviction of Jews from their rural settlements, the largest communities of the townships were Jewish, which mostly determined the typical characteristics of the town. In addition to the Belarusian and Jewish communities, Polish and Tatar communities often

lived in the little towns. The phenomenon of the little town consists in organizing the space of interaction between different ethno-confessional groups within the framework of a small society.

Мястэчкі як форма паселішчаў вядомыя на тэрыторыі Беларусі з XIV - XV стст. Ўзнікаюць яны часцей за ўсё непадалёк ад велікакняжацкіх ці іншых прыватнаўласніцкіх сядзібаў, выконваючы ролю гандлёва-пасрэдніцкіх цэнтраў паміж горадам і вёскай [13, с.97].

Гандаль заўсёды быў вызначальным фактарам развіцця мястэчка, але толькі гэтым роля мястэчка не абмяжоўвалася, аб'яднальная функцыя прасочваецца літаральна ва ўсіх аспектах яго жыццядзейнасці. Гэта не горад у поўнай меры, але і не вёска, у мястэчку спалучаюцца гарадскі і сельскі побыт. Праблема азначэння паняцця "мястэчка" займае значнае месца ў даследаваннях, у якасці вызначальных разглядаюцца розныя характарыстыкі. У першую чаргу адзначаюць такія адрозненні мястэчка ад горада як меншая колькасць насельніцтва, спрошчаная сацыяльная структура. Ад вёскі мястэчка адрозніваецца наяўнасцю стацыянарнага гандлю, планіроўка і забудова паселішча больш складаная і разнастайная, адміністрацыйна мястэчка мае больш высокі статус [7, с.251]. Пры тым, што значная колькасць насельніцтва занята ў сельскай гаспадарцы, у цэлым у мястэчку спектр даступных прафесійных заняткаў шырэйшы, чым у вёсцы. Тут прадстаўлены рамяство, гандаль, пасрэдніцкая дзейнасць [2, с.43]. Многія даследчыкі адносяць мястэчка да катэгорыі гарадоў, падкрэсліваючы толькі іх невялікі памер – не больш за 300 дымоў [4, с.9].

Адна з вызначальных рыс мястэчка – поліэтнічнасць і поліканфесійнасць насельніцтва. Прывязка культавых аб'ектаў да планіровачнага ядра мястэчка – гандлёвай плошчы – атрымала назву "беларускі трохкутнік": царква – касцёл – сінагога, да якіх у некаторых мястэчках дадавалася таксама мячэць. У беларускіх мястэчках склаліся як мінімум два культурныя асяроддзі – яўрэйскае і беларускае, да якіх у многіх мястэчках яшчэ дадаваліся польскае і татарскае [9, с.5; 3, с. 43; 11, с.197].

Падсумоўваючы падыходы да азначэння, вядомая даследчыца мястэчак Беларусі Іна Соркіна прапаноўвае наступнае: “Мястэчкі мэтазгодна разглядаць як асобны тып паселішчаў, нятоесных ні вёсцы, ні гораду, які выконваў функцыі эканамічнага, адміністрацыйнага, камунікацыйнага, культурнага цэнтра параўнальна невялікіх сельскіх раёнаў, якія, як правіла, не мелі гарадоў. Мястэчкі арганічна спалучалі рысы і сельскіх, і гарадскіх паселішчаў. Гэта праяўлялася ў гаспадарчых занятках, структуры насельніцтва, архітэктуры [...] Спецыфіка мястэчак у многім вызначалася гэтым скрыжаваннем горада і вёскі» [9, с.46].

У літаратуры, жывапісу, а нярэдка і гістарычных даследаваннях мястэчку адводзілася роля страчанага раю, чароўнага месца, дзе ўсе жылі ў міры і згодзе, і адкуль родам талерантнасць, разважлівасць і памяркоўнасць, якія прыпісваюцца беларусам. У пэўнай меры такая ідылічная карціна з'яўляецца вынікам міфалагізацыі вобраза мястэчка. Але ў любым выпадку мястэчкі – унікальны сацыякультурны феномен, які адыграў важную ролю ў гісторыі Беларусі.

Сярод розных нацыянальных абшчын мястэчак самымі буйнымі былі яўрэйскія. Яўрэі-ашкеназі перасяляюцца на землі Рэчы Паспалітай з XV-XVI стагоддзяў. Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай адбываецца канчатковая крышталізацыя сацыякультурнай мадэлі мястэчка. У 1791 – 1794 гг. вызначаюцца тэрыторыі «мяжы

яўрэйскай аселасці», на ўсход ад якой яўрэям забаранялася сяліцца. Усходняя мяжа тэрыторыі супадала з мяжой беларускіх губерняў. Далейшая палітыка царскага ўрада была накіравана на выцясненне яўрэйскага насельніцтва з сельскіх паселішчаў, што аказала вялікі ўплыў на развіццё мястэчак. Заканадаўча высяленне яўрэяў з вёсак было замацавана ў 1804 г. "Палажэннем аб яўрэях", у якім апошнім забаранялася арандаваць шынкі, корчмы і пастаяльныя двары ў вёсках і прадаваць там віно. Таксама забаранялася жыць у вёсках «пад якім бы то ні было выглядам, хіба праездам» [цыт. па 9, с.72]. У выніку колькасць гарадскога насельніцтва ў межах сучаснай Беларусі ўзрасла за 1786 - 1885 гг. у 7,5 разоў. У канцы XIX ст. ў 44 гарадах Беларусі яўрэі складалі 53,5% [5, с.118].

Адным з вынікаў Палажэння стаў рост колькасці мястэчак. Пераўтварэнні сёл у мястэчкі выкарыстоўваліся памешчыкамі як спосаб захаваць каля сябе яўрэйскае насельніцтва і даходы ад арэнды і пасрэдных паслуг. Статыстычныя матэрыялы па Віленскай губерні за 1861 год сведчаць, што з 189 зарэгістраваных мястэчак толькі 9 адпавядалі статусу мястэчка, астатнія былі не больш чым вёскамі, заселенымі яўрэямі [5, с. 704].

Следствам гвалтоўнага высялення яўрэяў з сельскай мясцовасці стала вялікая канцэнтрацыя іх у гарадах і мястэчках, што прыводзіла да значнай цеснаты, росту канкурэнцыі і збяднення насельніцтва. У той жа час вялікая колькасць яўрэяў у гарадах і мястэчках спрыяла кансервацыі тут яўрэйскай традыцыйнай культуры і ладу жыцця. Мястэчкі былі не проста населенымі пунктамі, характар, асаблівы стыль жыцця мястэчка вызначала яўрэйская абшчына, якая жыла замкнёна па законах Галахі. Абшчына непасрэдным чынам уплывала на жыццё кожнага свайго члена, прапаведуючы ідишкэйт (традыцыйныя яўрэйскія каштоўнасці) і меншліхкэйт (гуманнасць) [10]. Лад жыцця, звычаі і традыцыі, у цэлым яўрэйская культура асацыююцца ў першую чаргу з мястэчкам або штэтлам, які разглядаецца як натуральнае яўрэйскае асяроддзе жыцця, як тыпова яўрэйскі гарадок.

І ў навукавай, і ў мастацкай літаратуры складваецца настальгічны дыскурс у дачыненні да штэтла як нейкага запаведнага ландшафта [8, с.34], замкнёнага і самадастатковага яўрэйскага мікракосму [6], малой яўрэйскай радзімы, свайго роду «Ізраіля ў выгнанні» [9, с.51], метанімічнага хранатопа згубленага свету ашкеназскіх яўрэяў [13]. Тэрмін «штэтл» быў уведзены ў шырокі зварот працай Э. Герцага і М. Збароўскага «Жыццё з народамі», дзе малюецца карціна ідэальнага месца, выключна яўрэйскае «натуральнае асяроддзе пражывання» [1].

Паняцці «штэтл» і «мястэчка» нярэдка выкарыстоўваюцца як сінонімы, што не зусім дакладна, паколькі ў гэтым выпадку ігнаруюцца беларускія, польскія, літоўскія ці ўкраінскія складнікі мястэчак. На самой справе мястэчак з чыста яўрэйскім насельніцтвам было вельмі мала, на тэрыторыі Беларусі гэта мястэчка Захарына Мсціслаўскага павета. У той жа час былі мястэчкі, дзе зусім не было яўрэйскага насельніцтва, напрыклад, м.Грэск, тут у першай палове XIX ст. не было зафіксавана ніводнага яўрэйскага двара [9, с. 47]. У сучаснай гістарыяграфіі штэтл разглядаецца не як ізаляванае асяроддзе, а як зона, якая злучае яўрэяў з хрысціянамі і яўрэяў з яўрэямі, зона інтэнсіўных міжэтнічных і міжрэлігійных кантактаў [6]. Іна Соркіна прапануе разглядаць штэтл як «яўрэйскую фізічную і духоўную прастору ў беларускім (польскім, украінскім, літоўскім) мястэчку», а наяўнасць штэтла называе галоўнай асаблівасцю беларускага мястэчка [9, с. 48].

Феномен мястэчка праяўляецца ў арганізацыі адзінай сацыяльнай і эканамічнай прасторы досыць камфортнага суіснавання розных этнасаў, культур і рэлігій у рамках невялікай супольнасці, дзе, фактычна, усе адзін з адным былі знаёмыя. Супрацоўніцтву і мірнаму суіснаванню шмат у чым садзейнічала адсутнасць эканамічнай канкурэнцыі з прычыны падзелу сфер дзейнасці паміж рознымі этнічнымі групамі. Хрысціянскае насельніцтва – беларусы і палякі – былі занятыя ў асноўным у сельскай гаспадарцы і рамястве, у першую чаргу – ганчарным. Татары займаліся агародніцтвам і вырабам скур. Гандлёвае прадпрыемальніцтва, пасрэдніцкая дзейнасць, карчмарства, рамяство, транспарт было полем дзейнасці яўрэяў.

Такая спецыялізацыя забяспечвала не толькі адсутнасць канкурэнцыі, але і абавязковае супрацоўніцтва паміж этнічнымі групамі, паколькі прафесійная структура садзейнічала эканамічным кантактам і ўзаемадзеянню. Змітрок Бядуля пра беларусаў і яўрэяў напісаў: «Суседства гэтых двух нацый стварыла такія жыццёвыя і эканамічныя сувязі, у якіх адна нацыя без другой не магла абыйсціся» [3, с.24]. Узаемаадносіны паміж прадстаўнікамі розных этнічных груп характарызаваліся высокай ступенню талерантнасці, хоць гэта далёка не заўсёды азначала цесныя зносіны альбо блізкае сяброўства. Дыстанцыя паміж рознымі групамі была рознай, але яна заўсёды прысутнічала.

Найбольш складанай ў спалучэнні кантакту / дыстанцыявання была яўрэйская абшчына. Паколькі ў руках яўрэяў быў сканцэнтраваны гандаль, у значнай меры – рамяство, цалкам – медыцынская сфера, то фармальныя паўсядзённыя кантакты яўрэяў з іншымі групамі былі непазбежныя. Але сфера прыватнага жыцця была максімальна закрытай ад іншых груп.

Іна Соркіна, аналізуючы асаблівасці міжнацыянальных адносін у беларускіх мястэчках, адзначае важнасць такога фактара, як адсутнасць ананімнасці вялікага горада. У рамках малага соцыума прыватнае жыццё кожнага было навідавоку, што спрыяла высокай ступені талерантнасці [9, с.226].

Мястэчкі – гэта сацыяльная, эканамічная і культурная прастора ўзаемадзеяння розных народаў, культур, рэлігій, сфер дзейнасці, спосабаў жыцця і традыцый. Феномен мястэчка рэалізаваўся ў арганізацыі сацыякультурнага асяроддзя, у якім, з аднаго боку, забяспечвалася функцыянаванне і развіццё этнаканфесійных культур, а з другога – іх актыўнае ўзаемадзеянне ў знешнім асяроддзі. Фактарам, які становіцца ўплываў на ўзровень талерантнасці і цяпцінасці ў мультыкультурным грамадстве, была спецыялізацыя этнаканфесійных груп у розных галінах эканамічнай дзейнасці, што не стварала канкурэнтнага напружання паміж імі. Спецыфіка мястэчка праяўляецца ў тым, што амбівалентныя працэсы дыстанцыявання і ўзаемадзеяння адбываліся ў рамках вельмі невялікіх супольнасцяў, дзе, фактычна, усе былі адзін з адным знаёмыя. Адсутнасць ананімнасці, характэрнай для вялікіх гарадоў, таксама служыла фактарам, які ўплывае на імкненне да выбудоўвання адносін супрацоўніцтва і ўзаемадзеяння.

Літаратура

1. Zborowski M., Herzog E. Life Is with People: The Culture of the Shtetl. – New York: Schocken Books, 1995.
2. Аляксандраў Г. Праграма вывучэння мястэчка // Наш край. – 1928. – № 2 (29). – С. 45 - 53.
3. Бядуля Зм. Жыды на Беларусі // АРСНЕ. – 2000. – № 3 (8). – С. 23 - 32.

4. Грицкевич А. П. Частновладельческие города Белоруссии в XVI–XVIII вв. – Минск: “Наука и техника”, 1975. – 248 с.
5. Корево А. Материалы для географии и статистики России. Виленская губерния. – СПб., 1861. – 821 с.
6. Крутиков М. Штетл между фантазией и реальностью // НЛО. – 2010. - № 2 [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступа <https://magazines.gorky.media/nlo/2010/2/shtetl-mezhdu-fantaziej-i-realnostyu.html>. – Дата доступа: 11.12.2020.
7. Лакотка, А.І. Нацыянальныя рысы беларускай архітэктуры. – Мінск: Ураджай, 1999. – 366 с.
8. Соколова А. Еврейские местечки памяти: локализация штетла // Штетл, XXI век: Полевые исследования. — СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2008 — С. 29 – 64.
9. Соркіна, І. Мясцічкі Беларусі ў канцы XVIII -першай палове XIX ст. – Вільня: Еўрапейскі гуманітарны універсітэт, 2010. – 488 с.
10. Школьникова Э. Трансформация еврейского местечка в СССР в 1930-е гг. – Москва, 1998. [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступа http://jhist.org/lessons_09/1930.htm. – Дата доступа: 11.12.2020.
11. Шыбека З. Гарады Беларусі : (60-я гады XIX - пачатак XX стагоддзяў). – Мінск: ЭўроФорум, 1997. - 292 с.
12. Этналогія Беларусі: традыцыйная культура насельніцтва ў гістарычнай перспектыве / Т.А.Наваградскі [і інш.]. – Мінск: БДУ, 2009. – 335 с.
13. Ялен Д. "Так называемое "еврейское" местечко": штетл, большевистская идеология и советская этнография в межвоенный период // НЛО. – 2010. - № 2 [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступа <https://magazines.gorky.media/nlo/2010/2/tak-nazyvaemoe-8220-evrejskoe-8221-mestechko-shtetl-bolshevistskaya-ideologiya-i-sovetskaya-etnografiya-v-mezhvoennyj-period.html>. – Дата доступа: 11.12.2020.

КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К СОХРАНЕНИЮ НАСЛЕДИЯ НА ПРИМЕРЕ СИСТЕМ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАСЛЕДИЯ МИРОВОГО ЗНАЧЕНИЯ

AN INTEGRATED APPROACH TO THE SAFEGUARDING OF THE HERITAGE: THE CASE OF THE GLOBALLY IMPORTANT AGRICULTURAL HERITAGE SYSTEMS

Михайлец Михаил Анатольевич,
Минск, Беларусь

Ключевые слова: системы сельскохозяйственного наследия мирового значения, охрана наследия, продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций

Резюме. В статье раскрываются характерные особенности такого вида наследия как системы сельскохозяйственного наследия мирового значения.

Keywords: Globally Important Agricultural Heritage Systems, safeguarding of the heritage, Food and Agriculture Organization of the United Nations

Summary. The article reveals the characteristic features of such type of heritage as Globally Important Agricultural Heritage Systems.

Цель статьи – раскрытие характерных особенностей систем сельскохозяйственного наследия мирового значения.

Давно замеченная исследователями тенденция [1, с. 1] – неуклонное расширение понятия «наследие» – приводит не только к тому, что возникают целые новые его виды, такие, например, как нематериальное культурное наследие, но и возникают сложные, комплексные его виды, включающие и природные элементы, как в естественном, так и преобразованном человеком состоянии, и саму деятельность людей.

Самый, наверное, известный вид такого наследия – культурные ландшафты, выделяемые в рамках Конвенции об охране культурного и природного наследия 1972 г. (далее – «Конвенция всемирного наследия»). В Руководстве по выполнению Конвенции всемирного наследия говорится, что «культурные ландшафты – это объекты культурного наследия, представляющие собой «совместные творения человека и природы», обозначенные в статье 1 *Конвенции*. Они иллюстрируют эволюцию человеческого сообщества и поселений с течением времени, происходившую под влиянием физических ограничений и/или возможностей, налагаемых или предоставляемых естественной средой, а также сменяющихся друг друга социальных, экономических и культурных факторов, как внешних, так и внутренних» [2, п. 47].

Однако существует и более тонкая взаимосвязь между материальным и нематериальным компонентами наследия. Любой материальный объект становится наследием только в том случае, если он имеет для какой-либо группы людей ценностное значение. Как правило, выделяют три важнейшие ценности, присущие культурному наследию: эстетическую, историческую (научную, информационную) и экономическую [1, с. 3-7]. В тех случаях, когда материальные объекты культурного наследия не утратили своего значения для определенных связанных с ними групп людей, существуют конкретные элементы нематериального наследия, связанные с теми или иными объектами. Например, элемент нематериального наследия «Процессия Святейшей крови в г. Брюгге» (Бельгия), внесенный в Репрезентативный список нематериального культурного наследия человечества в 2009 г., ежегодно проводится в историческом центре г. Брюгге, который с 2000 г. находится в Списке всемирного наследия. Подобным образом в историческом центре г. Киото (Япония), внесенном в список всемирного наследия в 1994 г., проходит фестиваль Гион, частью которого является церемония платформ Ямахоко (в Репрезентативном списке с 2009 г.). Подобная тесная связь существует между объектом «Город Петра и охраняемая область Вади Рум» (в списке всемирного наследия с 1985 г.) и культурным пространством бедуинов в Петре и Вади Руме (в Репрезентативном списке с 2008 г.); священными лесами кайя народа миджикенда в Кении (в списке всемирного наследия с 2008 г.) и элементом «Традиции и обряды, связанные с кайя в священных лесах миджикенда» (в Списке срочной охраны с 2009 г.); мединой города Марракеш (в списке всемирного наследия с 1985 г.) и находящимся в Репрезентативном списке с 2008 г. элементом «Культурное пространство площади Джемаа-эль-фна» и др.

С другой стороны подошла к определению наследия Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций (ФАО). Основной целью этой основанной в 1945 г. организации является обеспечение продовольственной безопасности и ликвидация голода. Поэтому в центре концепции систем

сельскохозяйственного наследия мирового значения (ГИАХС, англ. GIAHS – «Globally Important Agricultural Heritage Systems») находится практическая цель – сохранение способов ведения сельскохозяйственной деятельности, наиболее успешно адаптированных к определенной природной среде и находящейся с ней в состоянии устойчивого равновесия.

Концепция ГИАСХ значительно отличается от понятия культурного ландшафта и гораздо ближе определению нематериального культурного наследия Конвенции об охране нематериального культурного наследия 2003 г. В списках конвенции нематериального наследия есть элементы, по своей сути практически идентичные ГИСХ, например, элемент «Ирригационные суды средиземноморского побережья Испании: Совет мудрецов равнины Мурсии и Водный суд равнины Валенсии» был включён в Репрезентативный список в 2009 г.

Главное отличие ГИАСХ от близких к ним элементов нематериального культурного наследия – их более сложный и комплексный характер и упор на практическую составляющую.

Разработка ГИАСХ велась ФАО с 2002 г., но лишь в 2015 г. данная инициатива приобрела статус официальной программы. Она направлена на выявление в сообществах по всему миру уникальных методов ведения сельского хозяйства, которые важны для продовольственной безопасности, обеспечения средств к существованию, агробιοразнообразия, сохранности культуры и ландшафта. По состоянию на май 2021 г. 62 объекта из 22 стран были признаны ГИАХС, а еще 15 предложений из 9 стран ждут рассмотрения. Со всеми ними можно подробно ознакомиться на веб-сайте ФАО [3].

ГИАСХ – это живая развивающаяся система сообществ людей, находящихся в сложных отношениях со своей территорией, культурным и сельскохозяйственным ландшафтом, биофизической и широко понимаемой социальной средой. Постоянный процесс приспособления людей к возможностям и ограничениям окружающей их среды ведет к накоплению опыта, передающегося из поколения в поколение и преобразению ландшафта и биологической среды.

Важной чертой объектов ГИАСХ является устойчивость. Объекты ГИАСХ являются устойчивыми с точки зрения адаптации к изменчивости и долгосрочным изменениям климата, включая стихийные бедствия, новым технологиям и изменяющейся социально-политической ситуации. Динамические стратегии адаптации позволяют ГИАСХ поддерживать биоразнообразие и экосистемы, являясь тем самым важным элементом устойчивого развития обществ. Богатство накопленных знаний и опыта в управлении и использовании ресурсов признано сегодня глобально значимым сокровищем, которое необходимо поддерживать и сохранять, позволяя ему при этом непрерывно развиваться [3].

Главный критерий, которому должен соответствовать объект, претендующий на звание ГИАСХ, заключается в том, что он должен обеспечивать продовольственную безопасность местного населения благодаря традиционной сельскохозяйственной системе. Он также должен обладать двумя основными чертами: исторической и современной значимостью.

Историческая значимость заключается в том, что каждый объект ГИАСХ обладает своей уникальной историей развития. Историческая значимость призвана продемонстрировать, как объект с течением времени адаптировался к окружающей

среде, и как крестьяне разрабатывали специальные знания и методы, сформировавшие современные пейзажи и сельскохозяйственные системы

Современная значимость заключается в том, что объект обеспечивает современную и будущую продовольственную безопасность и средства к существованию соответствующих сообществ, способствует благополучию людей, создает экологические товары и услуги, важные не только для конкретного сообщества, но и общества в целом. [4, с. 10]. Благодаря этим характеристикам ГИАСХ имеют крайне важное значение для устойчивого развития как на национальном, так и глобальном уровнях.

Было разработано пять основных критериев отбора объектов, претендующих на звание ГИАСХ. Первый критерий: это должны быть *сельскохозяйственные системы, способствующие продовольственной безопасности и обеспечивающие средства к существованию*. Крестьяне на объектах ГИАСХ постепенно развивались и создали производительные, эффективные, устойчивые и жизнеспособные системы производства, благодаря умелому управлению ресурсами, многоотраслевому производству сельскохозяйственных культур и оптимизации взаимовыгодных экологических функций растениеводства и животноводства, позволяющих преодолевать неблагоприятные условия.

Второй критерий: *богатое и уникальное агробиоразнообразие*. Объекты ГИАСХ часто отражают богатое и уникальное в глобальном плане биоразнообразие, которое проявляется в форме севооборота, диверсификации сельскохозяйственных культур, агролесоводства и др. Агробиоразнообразие – это результат долгого процесса доместикации и параллельного ему процесса отбора наиболее приспособленных и устойчивых сортов.

Третий критерий: *традиционные знания и технологии*. Коренные народы и крестьяне, проживающие на объектах ГИАСХ, часто обладают обширными знаниями о сложных местных экосистемах, включающих растения, животные, почвы. Эти знания накапливались путем долговременных наблюдений и передавались из поколения в поколение, причем часто основными хранителями таких знаний выступают женщины.

Четвертый критерий: *прочные культурные ценности и коллективные формы социальной организации, а также системы ценностей, связанные с управлением ресурсами и передачей знаний*. По мере того как определенные виды сельскохозяйственных систем развивались с течением времени, шло развитие и общественной организации, систем ценностей и культурных практик, которые стали частью систем управления ресурсами и технологий производства продуктов питания, используемых в сельскохозяйственных системах.

Пятый критерий: *выдающиеся сухопутные и морские ландшафты, обусловленные самобытными системами и технологиями управления земельными и водными ресурсами*. Многие поколения крестьян преобразовывали естественную среду для производства высококачественных сельскохозяйственных продуктов. С этой целью они изменяли леса, горы, водно-болотные угодья, горы в рисовые и садовые террасы, системы орошения, луга и пр.

В современном мире традиционные сельскохозяйственные системы сталкиваются с целым рядом серьезных угроз, включая урбанизацию, социально-экономические изменения, пренебрежительное отношение, неадекватная политика и отсутствие стимулов развития. Провозглашая объекты ГИАСЗ, программа

способствует повышению осведомленности об их ценности, тех преимуществах, которыми они обладают, и позволяет добиваться так называемого динамического сохранения, которое является центральным понятием охраны в рамках данной программы [5, с 6].

Динамичное сохранение включает в себя не только собственное сохранение, но и гибкое управление, а также устойчивое развитие ГИАСХ с участием всех заинтересованных сторон и использованием широкого спектра политических инструментов, используемых правительствами, частным сектором, добровольными организациями и научным сообществом

Таким образом, характерными особенностями ГИАСХ являются: 1) практическая направленность на обеспечение продовольственной безопасности и устойчивой занятости; 2) комплексный характер, предполагающий наличие развитых сельскохозяйственных систем; выдающихся ландшафтов; агробиоразнообразия; традиционных знаний и технологий; культурных ценностей и форм социальной организации; 3) важное значение для устойчивого развития не только на местном, но и национальном и глобальном уровнях. Надо полагать, что система ГИАСХ получит дальнейшее распространение и будет способствовать сохранению важного вида культурного наследия человечества.

Литература

1. Forrest, C. International law and the protection of cultural heritage / C. Forrest. – London; N.Y. : Routledge, 2010. – 480 p.

2. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention // World Heritage Center. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://whc.unesco.org/en/guidelines>. – Дата доступа: 06.05.2021.

3. GIAHS. Globally Important Agricultural Heritage Systems // Food and Agricultural Organization of the United Nations. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fao.org/giahs/resources/publications/en/> – Дата доступа: 06.05.2021.

4. Globally Important Agricultural Heritage Systems. Combining agricultural biodiversity, resilient ecosystems, traditional farming practices and cultural identity // Food and Agricultural Organization of the United Nations. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [fao.org./publications/en](http://fao.org/publications/en). – Дата доступа: 06.05.2021.

5. Agricultural Heritage: A Legacy for the Future // Food and Agricultural Organization of the United Nations. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [fao.org./publications/en](http://fao.org/publications/en). – Дата доступа: 06.05.2021.

АД РЫМА ДА МЯДЗЕЛА ДА МОСАРА: КОРПУС СВЯТОГА ЮСТЫНІЯНА І КУЛЬТ КАТАКОМБНЫХ РЭЛІКВІЙ У БЕЛАРУСІ, ХVІІІ-ХХІ СТАГОДДЗІ FROM ROME TO MYADZYEL TO MOSAR: THE *CORPOSANTO* OF ST. JUSTINIAN AND THE CULT OF CATACOMB RELICS IN BELARUS, 18TH-21ST CENTURIES

Нойес Рут Сарджэнт,

Капенгаген, Данія

Ключавыя словы: рэліквіі, сакральная культурная спадчына, паломніцтва, гісторыя мастацтва

Рэзюмэ. Гэты нарыс на адным узроўні акрэслівае гісторыю культу катакомбных рэліквій святога Юстыніяна з ХVІІІ стагоддзя да нашых дзён у

кантэксце беларускай этнакультурнай спадчыны. На іншым узроўні гэты даклад пераглядае асаблівую гісторыю Юстыніяна ў параўнанні з больш шырокай гісторыяй рэліктавых скульптур рымскай катакомбы *corpisanti*, каб падкрэсліць унікальнае значэнне па прычынах датавання і выжывання гэтага беларускага прыкладу сакральнай культурнай спадчыны ў больш шырокіх міжкультурных рамках.

Keywords: relics, sacral cultural heritage, pilgrimage, art history

Summary: This essay on one level outlines the history of the cult of the catacomb relics of St. Justinian from the 18th century through the present day, within the context of Belarusian ethno-cultural heritage. On another level, this report reframes Justinian's particular history against the broader history of the Roman catacomb *corpisanti* relic-sculptures, to highlight the unique significance for reasons of dating and survival of this Belarusian example of sacral cultural heritage within a broader cross-cultural framework.

In 1752 a squad of *cavatori* (quarry-men) under the Vatican's remit descended into the Roman catacombs of Praetextatus and Callixtus on the Via Appia. Guided by a Church-appointed agent charged with verifying martyrial remains, they excavated skeletal fragments to satisfy a petition for prestigious catacomb relics from Antoni Tadeusz Koszczyc (b. 1720), Starost of Zarzecze and a noble scion in the eastern lands of the Commonwealth of Poland-Lithuania.⁶ Church agents authenticated the bones and 'baptized' them with the name and identity of 4th-century adolescent soldier and Christian martyr St. Justinian (or Justin), who then was most likely transported out of Rome's port in Trastevere by ship from the Italian peninsula to the Baltic coastal seaport of Riga, and then travelled over land to Koszczyc's territorial holdings in Myadzyel (Belarusian: Мядзел; Russian: Мядель; Polish: Miadzioł).⁷

However, when Justinian was translated in 1754 to the newly-consecrated Myadzyel church of the Discalced Carmelites, what was installed beneath the altar was not the first-class relic of an intact saintly body, but rather a so-called *corposanto* (Italian: "holy body," pl. *corpisanti*) catacomb relic-sculpture.⁸ A distinct class of multimedia object produced for global export, *corpisanti* incorporated friable bones mined from the Roman catacombs within a life-size anthropomorphic assemblage imitating an integral beatific corpse. These numinous sculptures eliding relic and reliquary, and evincing a mode of re-contextualizing fragmentary originals within a spectacular montage related to the past in form, style and language, thematised the temporal passage between venerable and modern in a way that reanimated the grandeur of the past in honour of Rome, the papacy, and the Catholic Church, as well as elite patrons like Koszczyc who solicited these relics.

Today, Myadzyel is located in the center of Myadzyel District within the Minsk Region of Belarus. By the late 17th century Myadzyel had been acquired by the Koszczyc clan (from Vitebsk) and was under the aegis of the Vilnius Voivodeship; circa 1736 the Koszczyc had obtained town privileges from Polish-Lithuanian King Augustus III. Around the middle of the century Antoni Koszczyc undertook development of the town, including its religious landscape, and specifically promotion of Roman Catholicism, founding in

⁶ The precise location of this starosta remains to be identified.

⁷ For aspects of this history see Katarzyna Kolendo, "Woskowe figury z relikwiami Św. Klemensa biskupa męczennika z kościoła w Kiemliskach i Justyna męczennika z kościoła w Mosarzu," *Sztuka kresów wschodnich* 5 (2003):163-176.

⁸ For an introduction to *corpisanti* see Massimiliano Ghilardi, "Antonio Magnani and the invention of *corpisanti* in ceroplastics," in Owen Burke, Francesco Maria Galassi, eds. *Ceroplastics: The art of wax*. Rome: L'erna di Bretschneider, 2019, 59-66. For other examples of *corpisanti* imported to the Baltic region see Ruth Sargent Noyes et al., "'Baltic catacombs.' Translating *corpisanti* catacomb relic sculptures between Rome, Polish Livonia, and the Lithuanian Grand Duchy circa 1750-1800" [version 1; peer review: 5 approved]. *Open Research Europe* 1, no. 18 (2021): <https://doi.org/10.12688/openresearch.13259.1>

1754 (circa) a community of Discalced Carmelites. Koszczyc's activities should be viewed against period self-fashioning by Polish-Lithuanian magnates in this period as mediators of the geopolitical, spiritual and cultural crossroads at the interstices of Eastern and Western Europe, at a historical moment when emerging divisions of European conceptual geography gave rise to the notion of an "Eastern Europe."⁹ Koszczyc erected a monastery that included the masonry church of Our Lady of the Scapular, an exceptional example of the apogee of the Belarusian Baroque in the Grand Duchy staged as a particular renovation of *Romanitas* that inflected late baroque and rococo Italianate prototypes through central and north-eastern European iterative models, and largely propagated by architects from the Italian peninsula.¹⁰ The Myadzyel church is rare for its central cruciform plan composed as an octagon within a quadrangle, appearing from the outside as a cube framed by three porticos (on the west, south and north sides), its entrance marked by a dramatic broken pediment. Inside, the structure was organized around an octagonal nucleus, surmounted by a massive dome pierced by lunettes and arched openings, crowned with an octagonal lantern. This configuration, atypical for the region during this period, share some similarities with the central-plan domed Church of the Heart of Jesus (Vilnius) built around the mid-18th-century and attributed to members of the Fontana family of architects.¹¹ Notably, around the mid-18th century immigrant Italian architects and masons with family ties to the Fontana were moving north and eastward from Warsaw through Vilnius and into the territories of Livonia and Vitebsk.¹²

Koszczyc could himself be the source for the idea of the distinctive central plan of the church he sponsored. He journeyed to Rome in 1752-53 for the Holy See's sanction by Pope Benedict XIV for the religious foundation in Myadzyel. In the papal city he may have seen and learned about the symbolic importance of the *martyrium*, a church or shrine traditionally built over the tomb of a Christian martyr with a centuries-long history in the *urbe*. The *martyrium* was associated with a specific architectural form, centered on a central element (usually the burial site of a holy martyr or altar safeguarding their relics) and thus built on a central circular, octagonal or cruciform plan. That the pattern of the martyr church in the Western tradition was established by Constantine's foundations in Rome imbued this architectural form with distinctly Roman imperial resonances.¹³ Over the course of the late 16th and 17th centuries, Catholic Church historians researched and even restored *martyria* in Rome, enshrining this architectural form in Catholic historiography as a unique sign and proof of the veracity of the cult of saints and relics.¹⁴

During his Roman visit Koszczyc also obtained the catacomb relics of St. Justinian from Benedict XIV, a pontiff perhaps best remembered today (together with his successor Pius VI) for presiding over the dissolution of the territory of the Papal States. In the face of a centuries-long Papal dominion under threat, under his purview the Apostolic Chamber mounted an Enlightenment counter-reform campaign to renovate the papal image, reaffirm

⁹ For a comparable contemporary case in the nearby region of Polish Livonia, see my forthcoming essay, "Translatio reliquiae and translatio imperii between Italy and north-eastern Europe in the Age of Partition (c. 1750-1800): the case of the Plater in Polish Livonia," in *The Migration of Artists and Architects in Central and Northern Europe 1560-1900*, ed. Anna Ancāne. Riga: Art Academy of Latvia, forthcoming.

¹⁰ For a recent review of historiography on these artists see Rūstis Kamuntavičius and Ruth Sargent Noyes, "Lugano lake artists in the northernmost heart of eighteenth-century Catholic baroque art," *Review of Institute of the Grand Duchy of Lithuania* 1 (2021): 25-44.

¹¹ Тамара Габрусь, *Мураваныя харалы: сакральная архітэктура беларускага барока*. Мінск: Ураджай, 2001, [Tamara Gabrus, *Masonry choirs. Sacred architecture of the Belarusian Baroque*. Minsk: Harvest, 2001, 226-27 (in Belarusian)]. Other comparanda include 17th-century sacred architecture, e.g. the Chapel of St. Casimir at Vilnius Cathedral, Church of the Visitation at Pažaislis Monastery (Kaunas), and Church of the Holy Sacrament (St. Kazimierz Church) in Warsaw.

¹² See the forthcoming essay by Rūstis Kamuntavičius and Ruth Sargent Noyes, "An innovation in this territory: the Paracca family of architects in the Grand Duchy of Lithuania and Polish Livonia during the Age of Partition," in *Interpreting Italians Abroad*, ed. Sarah Lynch. Milan: Officina Libraria, forthcoming.

¹³ Glen Bowersock, Peter Brown, and Oleg Grabar. *Late Antiquity: A Guide to the Postclassical World*. Cambridge: Belknap Press, 1999, 376. See further discussion in J. B. Ward-Perkins, "Memoria, Martyrs' Tomb and Martyr's Church," *The Journal of Theological Studies* XVII, no. 1 (1966):20-37.

¹⁴ Alexandra Herz, "Cardinal Cesare Baronio's Restoration of SS. Nereo Ed Achilleo and S. Cesareo De'Appia," *The Art Bulletin* 70, no. 4 (1988): 590-620.

the illusion of integral empire, and refill depleted coffers, to this end exploiting to an unprecedented degree the fragments of ancient Roman martyrs in the catacombs.¹⁵ *Corpisanți* relic-sculptures were a part of this phenomenon, serially produced as luxury artworks under the Church's purview c. 1750-1850. They were fabricated in as-yet unidentified workshops in Rome that employed multilayered techniques, utilized many different textiles often combined with wax and glue, fitted over a "skeleton" consisting of a wire and paper or wooden armature. Within this multimedia framework were inserted fragmentary bones, teeth and other catacomb remains.¹⁶ *Corpisanți* were part of a larger period catacomb relic 'boom': from 1657-1791 cases of authentications of catacomb relics totalled over 35,000; for 1814-50 they reached 2,000. Though the precise number of *corpisanți* manufactured remains unknown, they totalled in the thousands and were globally distributed across over 20 countries on 5 continents, constituting a veritable global invasion or 'catacombization.'¹⁷

To ratify their genuineness and ensure the chain of custody, Justinian's relics were furnished with a so-called Authentic, a printed notarized certificate that baptized the sacred remnants with a name and identity, usually indicated by the supplicant (in this case Koszczyc).¹⁸ This was according to period custom stemming from the fact that cases of so-called *nomine proprio* catacomb relics, where traces of a name were found in situ in the burial *loculus*, were exceedingly rare, and in the majority of cases of unidentified remains the requesting party could christen the bones themselves.¹⁹ Thus Koszczyc might have envisioned his church as a re-imagining of an ancient paleochristian sacred structure to mark the site of his prestigious martyrial relics' new place of burial in Myadzyel, thereby re-making his homeland into a new Holy Land. Reinforcing the notion of Roman proto-archaeological inspiration are the circumstances of Justinian's installation beneath the altar *mensa*, which reflected a widespread practice throughout the Commonwealth for displaying whole-body relics within a *confessio* altar design with origins in the papal city, with the relics behind or beneath the altar table.²⁰ Catholic historians maintained the *confessio* was an ancient Christian liturgical architectural arrangement first initiated in the *urbe* to mark the site where the first saints "confessed" and died for their faith.²¹

Amongst the large numbers of *corpisanți* produced in Rome for global export, Justinian is not the only example imported to the Baltic region.²² Justinian does, however, occupy a unique place, because this relic-sculpture can be confidently dated to 1752-54.

¹⁵ Studies on the various aspects of these efforts include Hanns Gross, *Rome in the Age of Enlightenment. The Post-Tridentine Syndrome and the Ancien Regime*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990; Jeffrey Collins, *Papacy and Politics in Eighteenth-Century Rome: Pius VI and the Arts*. New York: Cambridge University Press, 2004; Rebecca Messbarger, Christopher M.S. Johns, and Philip Gavitt, eds. *Benedict XIV and the Enlightenment: Art, Science, and Spirituality*. Toronto: Toronto University Press, 2016.

¹⁶ See photos in Massimiliano Ghilardi, *Il Santo Con Due Piedi Sinistri: Appunti Sulla Genesi dei Corpisanți in Ceroplastica*. Città Di Castello: LuoghInteriori, 2019.

¹⁷ See studies in Stéphane Baciocchi and Christophe Duhamelle, eds. *Reliques Romaines: Invention et Circulation des Corps Saints des Catacombes à L'époque Moderne*. Rome: École Française De Rome, 2016.

¹⁸ On the Authentic see Landucci, "Pratica per estrarre li Corpi de' Santi Martiri da Sagri Cimiteri di Roma," in Ghilardi, *Saeculum Sanctorum: Catacombe, Reliquie E Devozione Nella Roma Del Seicento*. Città Di Castello: LuoghInteriori, 2020, 188-89. It is not known to the present author if the Authentic for Justinian survives today.

¹⁹ On this practice see Philippe Boutry, "Les saints des catacombes: Itinéraires français d'une piété ultramontaine (1880-1881)," *Mélanges de l'école française de Rome, Moyen-Âge, Temps Modernes* 91, no. 2 (1979): 875-930.

²⁰ Franz Wieland, *Mensa und Confessio: Studien über den Altar der Altchristlichen Liturgie*, 2 vols. Munich: J.J. Lentner, 1906. On the *confessio* altar type in Poland in this period, see especially studies by Ryszard Mączyński, e.g. *Nowożytnie konfesje polskie. Artystyczne formy gloryfikacji grobów świętych i błogosławionych w dawnej Rzeczypospolitej*. Toruń: Wydawnictwo UMK, 2003; Idem., "Konfesje – ziemskie groby niebiańskich orędowników," *Spotkania z Zabytkami* XXIX, no. 10 (2005):8-11.

²¹ Herz, "Cardinal Cesare Baronio's Restoration"; Steven Ostrow, "The 'Confessio' in Post-Tridentine Rome," in *Arte e committenza nel Lazio nell'età di Cesare Baronio*, ed. P. Tosini. Rome: Gangemi, 2009, 19–32.

²² For examples of *corpisanți* in the Crown territories, a topic beyond the purview of the present study, see Marek Machowski, "Bardzo krótka historia relikwiarza św. Kandyda z kościoła w Choroszczy" and Helena Hryszko, „Analiza techniki wykonania figury św. Kandyda z kościoła w Choroszczy,” both in *Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego* 10. Białystok: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku, 2004, 45-94 and 95-110, respectively.

This fact is important, because prior research on such relic-sculptures has fixed the year 1772 as a *terminus post quem* for their earliest possible date of manufacture.²³ Thus this Belarusian example importantly resets the chronology for *corpisanti* to some decades earlier. Evidence shows that after Justinian's translation to the new church in Myadzyel, under Koszczyc the saint's cult grew over the decades: in April 1773 Pius VI issued a papal brief establishing a brotherhood of St. Justinian.²⁴ In 1780 the hagiographic devotional booklet *Nabozenstwo Do S. Justyna Męczennika (Devotion to St. Justin Martyr)* published in Vilnius sets a brief *vita* of the relatively obscure martyr, an adolescent killed under Emperor Diocletian, against an account of the heroic and saintly Koszczyc's pilgrimage to procure the relics.²⁵

The survival of this exceptional example of sacral cultural heritage is due in large part to its 'afterlife' in Belarusian history over the course of the centuries since Justinian's transfer from Italy to the Grand Duchy through the present day. Following the late-18th-century Partitions of Poland-Lithuania that resulted in the annexation of Myadzyel by the Russian Empire, and in the wake of the failure of the November Uprising in the early 19th century, Catholic monasteries were closed and the Discalced Carmelites expelled from Myadzyel in 1834. In these circumstances the granddaughter of the original noble patron, Countess Barbara Brzostowska née Hrebnicka, had the Justinian relics transferred to the church built in the late 18th century on her husband's family's estate in the private town of Mosar (Bel. & Rus. Мосар; Pol. Mosarz), today in the Hlybokaje district of the Vitebsk region of north-western Belarus.²⁶ To this day, Justinian in Mosar remains a center of pilgrimage activity in the region.²⁷ That Justinian may also be the oldest surviving specimen of *corpisanti* relic-sculptures in the world today, makes further research and analysis of this particular relic-sculpture of particular importance.

«КЛУБ ЭКСКУРСОВОДОВ БГУ «IN VIA»» (2009-2021):

ИТОГИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

"BSU GUIDES CLUB «IN VIA»" (2009-2021):

RESULTS AND PERSPECTIVES

Олюнина Ирина Владимировна,

Минск, Беларусь

Ключевые слова: экскурсовод, туризм Беларуси, подготовка кадров

Резюме. В статье рассматриваются итоги работы и перспективы развития студенческого научного объединения «Клуб экскурсоводов БГУ «IN VIA».

Keywords: guide, Belarus tourism, staff training

²³ Massimiliano Ghilardi, "Le Simulacre Du Martyre: Fabrication, diffusion et dévotion des corps saints en céroplastie," *Archives De Sciences Sociales Des Religions* 183 (2018): 167-87.

²⁴ Kolendo, "Woskowe figury z relikwiami," 167.

²⁵ *Nabozenstwo Do S. Justyna Męczennika Chrystusowego Codziennemi Łaskami Y Cudami Słynacego Od W. Jmć Pana Antoniego De Kosein Koszczycza Starosty Zarzyckiego Do Kosciola Staro-Miadziolskiego Ww. Oo. Karmelitow Bosych Dla Rady Y Pomocy Wiernych Chrystusowych Panską Hoynoscią Wprowadzonego Ku Większej Czci Y Chwale S. Cudotworce Y Naboznego Ludu Wygody Wydane.* Vilnius: w Typografii J. K. M. przy Akademij, 1780. Consultable online at https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/islandora/object/kolekcijos:VUB01_000501479#00001 (accessed 23 June 2021).

²⁶ Documents related to Old Myadzyel and Mosar can be found in Vilnius, Cultural Heritage Center Archives of the Cultural Heritage Department of the Ministry of Culture of Lithuania (Lietuvos Kultūros Paveldo Mosklinio Centro Archyvas), F. 22, "Vilniaus vaivadijos valdyba," Ap. 1, B. 86. On this archive see Д.В. Морозов, "Материалы по охране памятников в Западной Беларуси (1921–1939 гг.) в архивах Литвы и Польши," *Вестн. Брэсцкага ўн-та. Сер. 2, Гісторыя. Эканоміка. Права* № 2. (2017): 5–15 [Dzmitry Marozau, "Materials about Cultural Objects Protection in Western Belarus (1921–1939) in the Collections of Archives of Lithuania and Poland," *Journal of Brest University. Ser. 2, History. Economy. Law* 2 (2017): 5-15 (in Russian)].

²⁷ On the tradition of catholic pilgrimages in the territory of current-day Belarus, with an emphasis on the north-western region, see Dzianis Filipchuk, "Асноўныя сацыялагічныя характарыстыкі ўдзельнікаў каталіцкіх пешых пілігрымак на Беларусі на прыкладзе пілігрымкі Барысаў-Росіца 2011," *Романовские чтения-9: сб. статей Международной науч. конференции.* Могилёв: УО «МГУ им. А.А. Кулешова», 2013, 180-181 ["The main sociological characteristics of the participants of Catholic walking pilgrimages in Belarus on the example of the pilgrimage Borisov-Rositsa 2011," *Romanov readings-9: Sat. articles of the International scientific. conference.* Mogilev: UO "MSU. A.A. Kuleshova", 2013, 180-181 (in Belarusian)].

Summary. The article discusses the work results and development perspectives of the student's scientific association BSU GUIDES CLUB «IN VIA».

Студенческое научное объединение «Клуб экскурсоводов БГУ IN VIA» существует с февраля 2009 года. Клуб был создан по инициативе заведующего кафедрой этнологии, музеологии и истории искусств исторического факультета БГУ, доктора исторических наук, профессора Тадеуша Антоновича Новогородского с целью приобретения практических навыков проведения экскурсий членами клуба, разработки и реализации авторских экскурсионных маршрутов, создания базы данных экскурсий, приобщения студенческой молодежи к национальной культуре и истории, знакомства иностранных гостей и студентов БГУ с историей, культурой и национальными традициями Беларуси [1]. Его членами на добровольной основе являются студенты исторического факультета БГУ, клуб открыт для сотрудничества с другими подразделениями БГУ и туристическими организациями Республики Беларусь. Руководителем клуба с момента основания и по настоящее время является кандидат исторических наук, доцент кафедры этнологии, музеологии и истории искусств исторического факультета БГУ Ирина Олюнина.

Основными направлениями деятельности объединения являются:

- ❖ организация и проведение экскурсий для различных групп населения (прежде всего – для студентов, сотрудников и гостей Белорусского государственного университета);
- ❖ организация и совершенствование практики экскурсионной работы (в дополнение к курсу «Экскурсионное дело в туризме»);
- ❖ разработка авторских экскурсионных маршрутов и создание базы данных экскурсий;
- ❖ сотрудничество с различными организациями туристической сферы Республики Беларусь;
- ❖ проведение мастер-классов с приглашенными экскурсоводами и профессионалами туристической индустрии;
- ❖ организация научных семинаров и тренингов по развитию сферы туризма в Беларуси;
- ❖ приобщение школьной и студенческой молодежи к изучению и сохранению этнокультурного наследия Республики Беларусь;
- ❖ волонтерская работа, направленная на сохранение и популяризацию этнокультурного наследия Беларуси;
- ❖ знакомство иностранных гостей и студентов Белорусского государственного университета с историей, культурой и национальными традициями Беларуси;
- ❖ изучение зарубежного опыта, внедрение инновационных элементов в экскурсии;
- ❖ поиск информации о малоизученных объектах этнокультурного наследия Республики Беларусь.

В задачи объединения входит работа по передаче студентам системных знаний об основных характеристиках обзорных и тематических экскурсий и специфике их проведения для различных групп населения в системе социально-культурного сервиса и туризма. Студентам необходимо дать знания теоретических основ и специфики практики экскурсионной работы, познакомить их с историей экскурсионного дела в Беларуси, а также способствовать формированию интереса у

студентов к изучению истории БГУ. В процессе работы студенты знакомятся с методологическими подходами к подготовке и проведению различных типов экскурсий по территории университетского городка, в Музее истории БГУ. Таким образом, уже на этапе обучения у студентов формируются навыки проведения экскурсий, что способствует подготовке широко образованных, творческих и критически мыслящих специалистов, способных к анализу и прогнозированию процессов в экскурсионной сфере обслуживания туристов.

Следует отметить, что члены клуба имеют возможность приобрести опыт и знания, достаточные для прохождения аттестации экскурсоводов и гидов-переводчиков после 3 года обучения, при условии успешного освоения курса «Экскурсионное дело в туризме». Для достижения данной цели студенты посещают тренинги, семинары и мастер-классы на предприятиях туристической Беларуси и за рубежом (в том числе выездные), консультируются у ведущих практиков отрасли, имеют возможность попробовать свои силы в разных сегментах индустрии гостеприимства. Студенты активно разрабатывают новые экскурсионные и туристические маршруты с элементами инновационных технологий анимации, квестинга, сторителлинга, а также проводят экскурсии для гостей БГУ – как индивидуальных, так и групповых посетителей (делегации, конференции и т.д.)

Члены клуба ежегодно принимают участие в качестве волонтеров в работе туристических выставок «ОТДЫХ» и «ТУРБИЗНЕС», а также Фесте экскурсоводов, многочисленных событийных мероприятиях и т.д., проводят научные исследования для курсовых и дипломных проектов в тесном взаимодействии с предприятиями (гостиницами, агроусадьбами, турфирмами, нацпарками, музеями и т.д.), а также представляют результаты своих исследований на международных конференциях – как в Беларуси, так и за ее пределами. Прохождение производственных практик осуществляется в туристических компаниях, экскурсионных бюро, музеях и других организациях сферы туризма с последующей перспективой трудоустройства. Кроме этого, студенты имеют возможность продолжить обучение в магистратуре с присвоением степени магистра по культурному наследию и туризму.

Руководителем клуба на регулярной основе осуществляется взаимодействие с Министерством спорта и туризма Республики Беларусь, ГУ «Национальное агентство по туризму»: представители этих организаций входят в состав ГЭК, участвуют в научно-практических семинарах «Клуба экскурсоводов БГУ IN VIA». Экспертами на семинарах выступают представители туристических компаний (ТЭУП «БеларусТурист», ООО «БелАгроТрэвел», ООО «Колесо путешествий», ГУ «Центркурорт» и др.), предприятий сферы гостеприимства (гостиницы, агроусадьбы) музеев и др.

По итогам 12 лет работы СНО «Клуб экскурсоводов БГУ IN VIA» подготовлено более 300 специалистов, которые успешно работают в туристической Республике Беларусь (заместитель генерального директора «ОЦ Алесь» ОАО «Газпром трансгаз Беларусь» Елена Хацкевич, заместитель генерального директора ТЭУП «Беларустурист» Елена Паршутто исполнительный директор ОАО «БелАгроТрэвел» Дмитрий Морозов) неоднократно становились победителями республиканских и международных конкурсов (Кристина Гришкевич, Дмитрий Морозов), стипендиатами Фонда Президента Республики Беларусь (Валерия Казакова). Выпускники клуба неоднократно становились лауреатами Республиканского конкурса «Познай Беларусь» и получали звание «Лучший

экскурсовод года» (Евгений Апанасевич, Денис Филипчик). Успешно защитили кандидатские диссертации и получили ученую степень кандидата исторических наук Дмитрий Морозов и Денис Филипчик.

При содействии членов аттестационной комиссии по организации и проведению профессиональной аттестации, подтверждающей квалификацию экскурсоводов и гидов-переводчиков, аттестованных экскурсоводов, лауреатов премии Республиканского конкурса «Познай Беларусь» Евгения Апанасевича и Сергея Бусько, а также председателя РСТ Филиппа Гулого подготовлены и успешно прошли аттестацию более 50 экскурсоводов и гидов-переводчиков. Проведено более 100 мастер-классов и тренингов отечественных и зарубежных экспертов сферы туризма. Постоянным гостем клуба является медиа-эксперт, трэвел-журналист с 45-летним опытом работы в сфере туризма, обозреватель интернет-порталов «Дикая природа» и «Планета Беларусь» Надежда Суслова. Были созданы более 10 авторских маршрутов, один из которых – «Студенческий Бродвей Страны Советов» несколько лет был представлен на Фэсте экскурсоводов.

СНО «Клуб экскурсоводов БГУ IN VIA» является победителем конкурса БГУ на лучший молодежный проект БГУ 2010 года и лауреатом этого же конкурса 2020 года. Совместно с ОО «Союз женщин БГУ» в 2016 году был реализован проект для сотрудников БГУ «Изучение историко-культурного наследия Беларуси». Клуб является обладателем значительного количества грамот, дипломов и благодарностей различных организаций Республики Беларусь.

По результатам совместной работы с Музеем истории БГУ и при содействии директора Музея Эммы Малиновской были разработаны методические рекомендации для проведения экскурсий по территории университетского двора, а также ведется разработка серии экскурсий к 100-летию БГУ. 28 апреля 2021 года члены клуба стали участниками проекта «Shadow day BSU» и провели день с членом аттестационной комиссии по организации и проведению профессиональной аттестации, подтверждающей квалификацию экскурсоводов и гидов-переводчиков, аттестованным экскурсоводом, лауреатом премии Республиканского конкурса «Познай Беларусь» Сергеем Бусько. На экскурсии в университетском дворе студенты имели возможность освоить методические приемы показа и рассказа, сформировать навыки работы с объектом. На круглом столе в Музее истории БГУ студенты задали интересующие их вопросы о получении профессии и специфике работы экскурсовода, а также о процедуре профессиональной аттестации.

В перспективе работы СНО «Клуб экскурсоводов БГУ IN VIA» первоочередной задачей является усиление эффективности подготовки кадров. В рамках работы по этому направлению совместно с сотрудниками Музея истории БГУ разработана программа, основными функциями которой являются интегрирование различных культурных практик и видов деятельности, формирование коллективных и индивидуальных навыков исследования, расширение представлений об истории университета, города, региона, страны, актуализация экскурсионной деятельности и творческого потенциала студентов.

Литература

1. «Клуб экскурсоводов БГУ «IN VIA» [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://hist.bsu.by/kafedry/kafedra-etnologii-muzeologii-i-istorii-iskusstv/kruzhki/klub-ekskursovodov-bgu-in-via.html> Дата доступа: 12.02.2021

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МУЗЕЕВ
ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ БССР В 1920-1930-е гг.
ACTIVITY OF MUSEUMS
OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE BSSR IN THE 1920-1930.**

Пригодич Дарья Игоревна,
Минск, Беларусь

Ключевые слова: БССР, высшие учебные заведения, учебно-вспомогательные кабинеты, музеи, коллекции, научно-исследовательская деятельность, образовательно-просветительская деятельность.

Резюме. В статье автор рассматривает учебные музеи высшей школы БССР в межвоенный период, которые являлись учебно-вспомогательными подразделениями вуза. Ведущими направлениями деятельности вузовских музеев являлась научно-исследовательская и образовательно-просветительская работа. Деятельность данных музеев отличалась высоким научным уровнем, стремлением к системности и полноте коллекций, поискам оптимальных форм и методов фондовой и экспозиционной работы.

Keywords: BSSR, higher educational institutions, research and support offices, museums, collections, research activities, educational and educational activities.

Summary. In the article, the author examines the educational museums of the BSSR higher school in the interwar period, which were educational auxiliary units of the university. Research and educational work was the leading activity of the university museums. The activities of these museums were distinguished by a high scientific level, a desire for consistency and completeness of collections, the search for optimal forms and methods of fund and exposition work.

Глобальные изменения, произошедшие после Октябрьской революции непосредственным образом коснулись системы образования БССР. В 1920-1930-е гг. происходило формирование новой системы высшей школы БССР, создавались учреждения образования нового типа, как центры национального значения. Для осуществления научной, учебной и просветительской деятельности создавались музеи различного профиля, с целью обеспечения учебного процесса наглядным материалом.

В большинстве своем учебные музеи называли «кабинетами» и «лабораториями». Такая особенность в названии связана с тем, что изначально большинство учебно-вспомогательных кабинетов помимо решения научных и учебных задач занималось сбором коллекций для демонстрации при проведении лекций и практических занятий. В дальнейшем при увеличении коллекций и выполнении музейных функций (сбор, изучение, научное описание, хранение и популяризация памятников истории, природы и культуры) для обозначения данного учебно-вспомогательного подразделения вместо названия «кабинет» было введено название «музей».

В рассматриваемый период в ряде учебных заведений Советской Белоруссии сформировался целый ряд музеев естественного, технического, гуманитарного направления [1]. При Белорусском государственном университете – Зоологический,

Минералогии и Кристаллографии, Историко-археологический музей и др.[2]; при Минском медицинском институте – Анатомический музей и др.; при Белорусском институте сельского и лесного хозяйства им. Октябрьской революции в Минске – Музей сельскохозяйственных машин и орудий современных конструкций и др.; при Горецком сельскохозяйственном институте – Зоологический, Машинный музей и др.; при Витебском ветеринарном институте – Энтомологический и Зоологический, Анатомический, Орнитологический музей и др.; при Витебском медицинском институте – Анатомический и Музей патанатомии и др.; при Институте физической культуры БССР – Музей лыж и др. [3]. Таким образом, для высших учебных заведений, характерны все профильные группы музеев, а отраслевые вузы создавали музеи в соответствии со своими основными учебными и научными направлениями.

Особенностью вузовских музеев и кабинетов являлась их научно-исследовательская и учебно-просветительская направленность. Эффективность работы музеев напрямую зависела от качественных и количественных характеристик фонда, которые определяли уровень развития музея и возможности его деятельности.

Научному содержанию фондового материала в музеях высшей школы придавалось большое значение. Сбор коллекций университетских музеев происходил несколькими путями: официальные приобретения/покупки, пожертвования/дары от частных лиц и учреждений, обмен коллекциями с другими высшими учебными заведениями и музеями, целенаправленные научные экспедиции, создание экспонатов силами преподавателей и студентов и др. [4]. Например, летом 1939 г. Керченским, Херсонским и Феодосийским археологическими музеями в дар БГУ были переданы различные экспонаты, ставшие основой созданного в 1940 г. Историко-археологического музея, которому в год открытия Государственный Эрмитаж подарил коллекцию древнегреческих, византийских и римских монет [5, с. 4].

В учебные вузовские музеи поступали как отдельные предметы, так и целые коллекции. В музеях были собраны уникальные минералогические, этнографические, зоологические, ботанические, археологические, нумизматические, антропологические и др. коллекции. Примером частной коллекции переданной в дар университету явилось минералогическое собрание профессора Н.Ф. Блюдоху. В 1922 г. данная коллекция стала основой Минералогического музея БГУ [6].

Преподаватели и студенты серьезное значение придавали тщательному изучению и научному описанию поступивших в музей отдельных предметов и целых коллекций; выявлению дополнительных материалов по отдельным разделам или темам, связанным с профилем музея; установлению новых научных фактов; организации правильного хранения музейных коллекций; введению в научный оборот новых открытий через экспонирование музейных объектов, публикацию научных трудов и организацию конференций и др.

Следствием научной обработки собранных материалов и наблюдений, сделанных на основе коллекции шкурки птиц Зоологического музея БГУ, которая на 1928 г. составляла свыше 800 экземпляров, и коллекций местных птиц Зоологического музея Горецкой сельскохозяйственной академии было издание статьи А.В. Федюшина «Материалы к изучению птиц восточной Белоруссии» [7]. Благодаря данной деятельности происходил обмен опытом между различными научными учреждениями, формировалась теоретическая и методическая научная

база в области сбора, изучения и обработки, правильного хранения и использования музейного фонда.

Музеи высших учебных заведений БССР становились центрами научных исследований студентов, где начинался путь будущих ученых. Например, студентом Горы-Горецкого института А. В. Ивановым был составлен «Список дневных и сумеречных бабочек» на основании его личной коллекции, собранной в Гомеле и его окрестностях в период с 1918 по 1924 гг. и коллекции Н. М. Арнольда, хранившейся в Зоологическом кабинете института [8]. Занимаясь разборкой коллекций, составлением каталогов, студенты приобщались и к музейной профессии. Учебная деятельность строилась на изучении и использовании научных результатов. Например, профессор С. М. Рубашов, обращал внимание на улучшение качества обучения студентов именно через музей, отделы которого: «должны помочь студенту при просмотре, после лекции и хорошо запомнить целый ряд самых элементарных положений [...] студент может получить задание – изучить тот или иной отдел самостоятельно по музейным предметам» [9, с. 7]. Особенностью учебных музеев являлось и то, что они никогда не замыкались на сборе и показе материалов только своего региона. Вузовские музеи БССР имели в своем составе предметы, отражающие историю мирового развития определенной отрасли науки, и именно учебный процесс влиял на характер их коллекций.

Музеи не только составляли материальную базу образовательной и научной деятельности, но и превратили университеты в важные просветительские центры регионов БССР. Музеи высших учебных заведений являлись местом распространения знаний, культуры, и пользовались огромной популярностью среди населения. При музеях велась просветительская деятельность, заключающаяся в чтении лекций экскурсантам и предоставлении объяснений индивидуальным посетителям музея. Из книги отзывов посетителей Ветеринарно-зоологического музея Ветеринарного института г. Витебска известно, что музей пользовался популярностью как культурно-просветительское учреждение, имеющее большое значение для БССР. В 1923 г. делегаты съезда кооперативных работников Невельского уезда писали: «С большим интересом осмотрели дом ветеринарного просвещения, где подробно отображены все необходимые знания по ветеринарии. Находим, что показанный дом есть светоч для просвещения крестьян, которые имеют необходимость в знаниях» [10, с. 60] и др.

Вход в музеи разрешался самым различным слоям общества. Ряд музеев учебных заведений опубликовал в периодической печати специальные правила посещения экспозиций. Посещение музея разрешалось, как правило, бесплатно. Например, «для университетских экскурсий музей атеизма и истории первобытной культуры при БГУ открыт в следующие дни: по воскресениям с 11-ти до 3-х час., вторникам от 12-ти до 4-х и пятницам от 6-ти до 10-ти часов вечера. Экскурсии проводятся по предварительной записи у хранителя музея в часы его открытия. Плата взимается в размере 5-ти копеек с каждого участника» [11].

Наряду с обучением студентов и широкой просветительской работой с массовой аудиторией, уже в 1920-е гг. делались попытки по использованию музейных коллекций в политико-пропагандистских целях. Например, вскоре после открытия Музея атеизма и истории первобытной культуры БГУ, правление университета информировало партийное руководство республики о возможности проведения на его базе антирелигиозной пропаганды [12]. На протяжении 1930-х гг. все музеи

Высшей школы БССР должны были тем или иным образом включиться в работу по идеологическому обеспечению форсированного построения социалистического общества.

Таким образом, в рассматриваемый период в высших учебных заведениях БССР создавались учебно-вспомогательные подразделения, выполняющие музейные функции: сбор, хранение, изучение, научное описание и популяризацию памятников природы, истории и культуры, которые обеспечивали наглядность в процессе постижения основ профильных наук. Фонды учебных музеев комплектовались различными способами и являлись демонстрационным материалом в образовательном и просветительском процессе, использовались для выработки профессиональных умений и навыков у студентов, а также являлись лабораториями для проведения различных научно-исследовательских работ. Музеи стремились к доступности для публики, привлекая к своим экспозициям широкие слои населения, давая им возможность осваивать научный материал в системе. Вузовские музеи в рассматриваемый период оказали влияние на формирование научной мысли и интеллектуальное развитие студентов, просвещение масс, развитие музейного дела в БССР.

Литература

1. Пригодич, Д. И. Музеи в системе высшей школы БССР в 1920-1930-е гг. / Д. И. Пригодич // Научные труды РИВШ. Исторические и психолого-педагогические науки: сб. науч. статей / ГУО "РИВШ"; редкол.: В. А. Гайсёнок (пред.) [и др.]. – Минск : РИВШ. – 2020. – Ч. 2. – С. 164-172.
2. Прыгодзіч, Д. І. Музеі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў сістэме вышэйшай адукацыі ў БССР у 1920–1930-я гг. / Д. І. Прыгодзіч // Роль университетского образования и науки в современном обществе: к 100-летию Белорусского государственного университета: Сб. матер. Междунар. науч.-практ. Софий. 2020. №1 Музейное дело конф., г. Минск, 26–27 февр. 2019 г. / Белорус. гос. ун-т; редкол.: А. Д. Король (пред.) [и др.]. – Минск: БГУ, 2019. – С. 117–121.
3. Прыгодзіч, Д. І. Фарміраванне музейнай сеткі вышэйшай школы БССР у міжваенны перыяд / Д. І. Прыгодзіч // Женщины-ученые Беларуси и Китая: Сб. матер. Междунар. заоч. науч.-практич. конф., г. Минск, 15 марта 2019 г. / БГУ; редкол.: И. В. Казакова, И. В. Олюнина, А. В. Бутина [и др.]. – Минск: БГУ, 2019. – С. 49–52.
4. Прыгодзіч, Д. І. Фарміраванне фондаў музеяў вышэйшых навучальных устаноў БССР у 1920–1930-я гг. (на прыкладзе навучальных калекцый Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта) / Д. І. Прыгодзіч // Журнал Белорусского государственного университета. История = Journal of the Belarusian State University. Historical sciences. – 2020. – № 1. – С. 78–84.
5. За ленинскія кадры. – 1941. – 12 чэрвеня – 4 с.
6. Национальный архив Республики Беларусь (НАРБ). – Фонд 205. – Оп. 1. – Д. 10. – Л. 14.
7. Федюшин, А. В. Материалы к изучению орнитофауны Мурмана / А. В. Федюшин // Труды Белорусского государственного университета. – Минск : БГУ, 1922-1932. – № 8/10. – 1925. – С. 1-44.
8. Иванов, А. В. Список дневных и сумеречных бабочек / А. В. Иванов. – Горы-Горки [Горки : б. и.], 1925. – 7 с.

9. Рубашоў, С. М. Аб вучэбных клінічных музеях / С. М. Рубашоў. – Менск: [б. в.], 1925. – 8 с.
10. Алонаў, А. П. Да гісторыі Беларускага Дзяржаўнага Ветэрынарнага інстытуту імя Кастрычнікай рэвалюцыі (1924–1927 гг.) / А. П. Алонаў. – Віцебск: Выд-ва Бел. дзярж. ветэрынар. ін-та, 1928. – 80 с
11. НАРБ. – Фонд. 4п. – Оп. 1. – Д. 1168. – Л. 17.
12. НАРБ. – Фонд. 4п. – Оп. 1. – Д. 1168. – Л. 17.

**АТРИБУЦИЯ ФРАНЦУЗСКОГО ОГНЕСТРЕЛЬНОГО ОРУЖИЯ
ПЕРИОДА ВОЙНЫ 1812 Г. ИЗ СОБРАНИЯ КОБРИНСКОГО ВОЕННО-
ИСТОРИЧЕСКОГО МУЗЕЯ ИМ. А.В. СУВОРОВА
ATTRIBUTION OF OBJECTS OF FIREARM OF THE GRANDE ARMÉE
FROM THE COLLECTION OF THE MILITARY-HISTORICAL MUSEUM IN
VOLKOVYSK**

Раков Дмитрий Константинович,
Минск, Беларусь

Ключевые слова: атрибуция, оружие, Великая армия, ружье, пистолет.

Резюме. Статья посвящена атрибуции предметов огнестрельного оружия, принадлежавшего Великой армии Наполеона. Установлены датировка, область бытования, аспекты изготовления и сохранности французских ружей, мушкетонов и пистолетов. Данные результатов исследования необходимо отразить в фондовой документации музея и использовать при подготовке выставок и каталогов, где будут представлены изученные предметы.

Keywords: attribution, firearm, Grande armée, gun, pistol.

Summary. The article is devoted to the attribution of firearms belonging to Napoleon's Grande Armée. The dating, area of existence, aspects of manufacturing and preservation of French guns and pistols have been established. The data of the research results should be reflected in the museum's documentation and used in the preparation of exhibitions and catalogues where the studied objects will be presented.

Огнестрельное оружие – один из ведущих элементов фондовых собраний военно-исторических музеев. Среди предметов огнестрельного оружия Кобринского военно-исторического музея особое место занимает французское огнестрельное оружие периода войны 1812 г. Большая его часть вошла в состав собрания музея путем передачи из Артиллерийского исторического музея в конце 1940-х – начале 1950-х гг. Однако атрибуция данных предметов требует исправлений. Мы разделим рассматриваемое огнестрельное оружие на следующие типы: ружья, мушкетоны и пистолеты.

Самым распространенным образцом огнестрельного оружия армии Наполеона было пехотное ружье образца 1777 г., модифицированное в IX г. Республики (1801 г.). Данным ружьем вооружались солдаты и унтер-офицеры полков линейной и легкой пехоты Великой армии, а также полков Средней и Молодой Императорской Гвардии (рис. 1).

Рис. 1 Мартине П. (1781-1845). «Капрал легкой пехоты». Нач. 1810-х гг.

Система модификации, известная под общим названием «An IX» («9-й год» по французскому революционному календарю) была призвана не только унифицировать вооружение французской армии, использовавшей во время революционных войн разнообразные варианты огнестрельного оружия, но и повысить качество самого оружия. Дело в том, что во Франции в условиях нехватки вооружения для стремительно увеличивающейся армии было налажено массовое производство, что отразилось на качестве оружия [1, р. 396, 398]. С приходом к власти Наполеона на предприятиях устанавливался строгий контроль за производством оружия, которое должно было соответствовать принятым стандартам [1, р. 390; 2, с. 42; 3, с. 141-142]. Нужно отметить, что скорострельность такого ружья в боевых условиях была примерно 3-4 выстрела в минуту, а эффективная дальность стрельбы – до 150 м. Скорострельность и дальность стрельбы зависела от обученности войск, исправности ружей, правильного заряжания и др. [1, р. 386; 3, с. 147; 4, с. 23-24]. Параметры скорострельности и дальности стрельбы диктовали тактику армиям той эпохи: стрельба велась залпами сомкнутым строем пехоты против аналогичного построения, т.к. это наиболее эффективно для нанесения урона противнику. Необходимо отметить, что французское ружье данной модели стало прототипом для создания нового пехотного ружья в российской армии в 1808 г.

В собрании кобринского музея имеется пехотное ружье модели An IX (КП 1095), произведенное на императорской оружейной мануфактуре в Мобеже, о чем свидетельствует надпись на замочной доске «Maubeuge Manuf. Imp^{le}». Данная мануфактура наряду с подобными ей в Версале, Шарлевилле, Сент-Этьенне, Туле, Мютциге и Роане была основным центром для производства огнестрельного оружия для наполеоновской армии во Франции [2, с. 42]. На замочной доске присутствуют метки в виде литер DV в овале (контролер Д. Буйссави в 1806-1816 гг.) и L, на полке D (контролер Н. Даркантель в 1808-1818 гг. или Ф.-Ж. Дельмонтт в 1807-1816 гг.), D под четырехлепестковой розеткой на капучине и змейке (уже упоминавшийся контроллер Деркантель), L на змейке, V на капучине. На стволе ближе к винту выбито №107(?). Исходя из меток на ружье и сравнивая их с метками пистолета из Государственного Эрмитажа (ГЭ) (инв. номер ЗО 944/ 1, 2), изготовленном также в Мобеже, можно предположить, что ружье изготовлено около 1812 г. [5, с. 179, 437]. Всего мануфактура в Мобеже за период 1801-1815 гг. изготовила свыше 170 тыс. ружей модели An IX [6, р. 18]. В собрании музея хранится еще одно ружье (КП

7537), но с надписью на замочной доске «M^{RE}. imp^{LE} de Turin», означающей, что она была произведена на Императорской оружейной мануфактуре в Турине. Мануфактура в Турине, а также в Льеже и Кулембурге относилась к группе тех мест производства оружия, которые были открыты на аннексированных Наполеоном землях [2, s. 42, 44]. Из-за неудовлетворительной сохранности замочной доски (мы предполагаем, что это археологическая находка, подвергшаяся чистке) метки на ней не обнаружены. Особенности конструкции, в частности, общая длина 143,5 см, и деталей ружья указывают на то, что это новодел.

Рассмотрим следующую группу огнестрельного оружия – мушкетоны. Ими вооружались солдаты и унтер-офицеры полков легкой кавалерии и использовались для службы на аванпостах и патрулировании, а также в рассыпном строю (в цепи застрельщиков) на поле боя [4, с. 111, 114; 3, с. 159]. Более того, Наполеон подчеркивал, что «вся кавалерия должна быть снабжена огнестрельным оружием и быть в состоянии действовать спешившись» [7, с. 594]. Действия застрельщиков демонстрирует работа М.Ж. де Шоанбюра (1784-1838) (автор картины, будучи капитаном данного полка и получив в 1807 г. крест кавалера Ордена Почетного легиона, предположительно изображен слева, с саблей в руке) (рис. 2) [8].

Рис. 2 Шоанбюр М.Ж. де (1784-1838). «Атака 5-го полка конных егерей против казаков». Около 1807 г. Фрагмент.

В Великой армии гусарские и конно-егерские полки были вооружены мушкетонами. Более того, в 1812 г. мушкетоны были положены кирасирским, карабинерским и уланским полкам [2, s. 17; 3, с. 159-160]. Эффективная дальность стрельбы из мушкетона была значительно ниже, чем у ружей, и составляла примерно 50 м. Группу мушкетонов представляет французский мушкетон (КП 1104), общая длина которого составляет 116 см. На замке отсутствует верхняя часть курка. Шомпол не сохранился, но есть коричневый кожаный ремень. На замочной доске почти не сохранилось название места производства, однако присутствует метка на замке в виде литеры В в овале и такая же на стволе, метка IT на змейке и еще одна там же Т в короне. Первая метка указывает на Э. Брёя – контролера мануфактуры в Шарлевилле в 1806-1821 гг., а последняя на Ф. Тиссерона, контролера той же мануфактуры в 1796-1815 гг. Неясные метки присутствуют на полке, а на стволе выбит год изготовления – 1808. По нашему мнению, данный мушкетон изготовлен на мануфактуре в Шарлевилле и принадлежит к числу тех, которые были созданы в революционное время, т.к. он не соответствует по параметрам известным регламентированным мушкетонам, и составлен позднее из

элементов разных лет производства. Мушкетон (КП 1105) в музее ошибочно атрибутирован как «французский карабин». Карабином во французской армии называлось нарезное, а не гладкоствольное оружие. Общая длина мушкетона составляет 95 см. Он имеет скобу, за которую кавалеристы с помощью рамки и карабинчика цепляли мушкетон к панталере [9, с. 36]. По замку, конструкции ложа и ствола, а также элементам гарнитуры можно утверждать, что это русский гусарский мушкетон образца 1798 г., укороченный аналог которого хранится в ГЭ (инв. номер ЗО 735) [5, с. 436, 167].

Последняя группа огнестрельного оружия представлена пистолетами. Ими в Великой армии вооружались все чины кавалерийских полков, высшие офицеры, а также саперы-сержанты и знаменосцы. Дальность эффективной стрельбы из пистолета была совсем невысокой – не более 20 м [3, с. 60]. В отличие от метода использования кавалерией пистолетов в XVII-XVIII вв., в наполеоновскую эпоху использование пистолета кавалеристом было крайним случаем, чаще всего для самозащиты [4, с. 76, 113]. Знаменитый французский генерал швейцарского происхождения и военный теоретик А.-А. Жомини (1779-1869), отмечал, что «стрельба из пистолета применяется очень редко, разве что у сторожевых охранений или когда легкая кавалерия хочет раздражить пехоту и вызвать ее огонь до атаки» [10, с. 321]. К французским пистолетам относится кавалерийский пистолет образца 1777 г (КП 208), получивший за свой внешний вид название «шкатулочный» (рис. 3). На замочной доске выбито «St Etienne», т.е. пистолет произведен на Сент-Этьеннской мануфактуре.

Рис. 3 Пистолет образца 1777 г. (КП 208)

На замочной доске имеется метка в виде литеры L под короной, которая указывает на контролера 1-го класса Э. Ламбера, работавшего на мануфактуре в 1777-1784 гг. [11, р. 44]. Время изготовления данного экземпляра можно уточнить детальнее: отсутствие на нем планки для фиксации в ольстрах говорит о том, что пистолет принадлежит ко второму типу, производившемуся в период 1784-1792 гг. [2, с. 50]. На ложе выбит номер 172, а на стволе выбит номер 18, а над ним присутствует метка В под лилией и короной, указывающая на Ж. Бертеаса, контролера мануфактуры в 1775-1785 гг. Номер «18» для 2-го типа пистолета, а также время работы контролеров говорит о том, что пистолет изготовлен в 1784 г. Обращает внимание своеобразная конструкция пистолета, имеющего длину 34 см: монтаж замка выполнен не на стальной пластине, прикрепляемой к ложу, а на «коробку», в которую ввинчивался ствол. Это повлияло на то, что количество деталей было сведено до минимума. Однако при использовании данного пистолета отмечались его ненадежность и неудобство при ремонте, что стало причиной непопулярности этого пистолета среди военных, поэтому вместо него кавалеристы предпочитали использовать другие модели [2, с. 50; 1, с. 399]. Еще один интересный

пистолет (КП 2472) длиной 24,5 см на замочной пластине имеет надпись «Maubeuge Manuf. Imp», а также выбитый № 276 у скобы. На тыльнике и верхней скобе расположена метка в виде литеры D под короной (контролер Н. Деркатель). На стволе у замка нанесены литеры EF, что расшифровывается как Empire Française (Французская империя), а также метки S (инспектор?) и B 1812 на стволе сверху (контролер Д. Буйссави и год изготовления) и надпись «M. An 9» (Модель 9-го года) у винта. На замочной доске выбита литера B под короной, означающая уже упоминавшегося контролера Д. Буйссави. У змейки на ложе в круге выбито EF 1812 D(?) и вензель DB (контролер Д. Буйссави). Данный пистолет модели An IX изготовлен около 1812 г. и предназначался для жандармерии. Аналогичные метки находятся на пистолете, произведенном в Мобеже и хранящимся в ГЭ (инв. номер ЗО 944 / 1, 2) [5, с. 437].

Таким образом, собрание огнестрельного оружия кобринского музея не отличается коллекционной полнотой, однако в нем представлены все группы огнестрельного оружия, использовавшегося Великой армией в период войны 1812 г. Количество предметов огнестрельного оружия наполеоновской армии составляет пять единиц. Собрание фрагментарно демонстрирует эволюцию моделей и особенности оружия данного периода. Высокой ценностью обладает кавалерийский пистолет образца 1777 г., являющийся доминантой собрания оружия кобринского музея по этой эпохе. Атрибуция многих предметов была уточнена: расшифрованы метки, определены модели и степень сохранности, даты производства и область бытования, а также был переатрибутирован мушкетон, который ранее относился к французским мушкетонам.

Литература

1. Larrivière, C. Ces fusils qui ont bâti l'Empire // Napoléon et les Invalides. Collections du musée de l'Armée. – Paris: Éditions de la Revue Napoléon, 2010. – P. 384-403.
2. Tonelli, T. Uzbrojenie kawalerii napoleońskiej z uwzględnieniem Królestwa Włoch i Królestwa Neapolu / T. Tonelli. – Oświęcim: NapoleonV, 2011. – 159 s.
3. Соколов, О.В. Армия Наполеона / О.В. Соколов. – СПб: Империя, 1999. – 587 с.
4. Жмодиков, А.Л. «Наука побеждать». Тактика русской армии в эпоху наполеоновских войн / А.Л. Жмодиков. – СПб.: Евразия, 2017. – 864 с.
5. «Гроза двенадцатого года...»: Отечественная война 1812 г. в материалах Государственного Эрмитажа: каталог выставки. – СПб.: Изд-во Гос. Эрмитажа, 2013. – 476 с.
6. Vullemin, H. Les derniers An IX de l'Empire // Gazette des armes. – №366. – 2005. – P. 12-19.
7. Наполеон. Воспоминания и военно-исторические произведения / Наполеон. – СПб.: СБА, 1994. – 703 с.
8. Etat des services et campagnes du sieur Maximilien de Schauenburg, chef d'escadron, officier de l'ordre Royal de Legion d'honneur // Archives Nationales [Electronic resource]. – Mode of access: http://www2.culture.gouv.fr/LH/LH260/PG/FRDAFAN83_OL2476017V007.htm. – Date of access: 11.05.2021.
9. Алехин, П.Г. Наполеоновские войны. Униформа европейских армий. – М.: Яуза, Эксмо, 2007. – 160 с.

10. Жомини, Г. Стратегия и тактика в военном искусстве / Г. Жомини. – М.: Центрполиграф, 2009. – 414 с.

11. Courrier des lectures // Gazette des armes. – №100. – 1981. – P. 44-45.

ОТКРЫВАЯ ДВЕРИ ВЕТКОВСКОГО РАЙОНА ГОМЕЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ

OPENING THE DOOR ON VETKA DISTRICT, GOMEL OBLAST

Робертс Найджел,
Бромстроув, Великобритания.

Ключевые слова: туризм, Великобритания, Беларусь, Ветка, этнокультурное наследие, Ковид19.

Резюме. Рассматриваются ключевые факторы туристической привлекательности для иностранных туристов Ветковского района, Гомельской области. Дан обзор текущего образа Республики Беларусь в странах Западной Европы, а также влияние пандемии COVID19 на туристическую индустрию.

Keywords: tourism, ethnocultural heritage, Great Britain, Belarus, Vetka, COVID19.

Summary. Consideration is given to the key factors of tourist attraction of Vetka region, Gomel oblast for foreign tourists. An overview of the current image of the Republic of Belarus in Western Europe is given, as well as the impact of the COVID19 pandemic on the tourism industry.

Introduction

The main topics and problems to be explored by the conference are these:

- The history and current problems of the development of ethnology in Belarus
- The preservation and updating of ethnocultural heritage in the Republic of Belarus by museum institutions and tourism organisations
- Peculiarities of teaching ethnology, museums, art history and tourism disciplines at the present stage

Scope

Searching for a definition of the term *ethnocultural* produces broad consensus on its meaning in concise terms; for example ‘relating to a person’s ethnicity (= the particular group of people they come from) and culture’ (*Cambridge English Dictionary*), or ‘relating to or denoting a particular ethnic group’ (*Google’s English Dictionary* provided by *Oxford Languages*). This seems simple enough. However, searching and seeking to discover the characteristics of *the ethnocultural heritage of Belarus* in this or any other century is a singularly more complex task.

The profile of the ethnic and cultural identity of Belarus and its people is a study all of its own, and many scholarly treatises have been written on the subject. Many more have yet to be written. The debate is a long and complex one, and I venture to suggest that it falls largely outside the remit of this conference. Against that background, I shall confine my report to consideration of Belarusian culture and heritage in its broadest sense, by specific reference to a case study of the district of Vetka, Gomel oblast, a district that has made a huge contribution to my own personal development.

This report will consider specific and focused examples of culture, folk traditions and history to be accessed and experienced within the district, the tourism infrastructure there,

the likely target market within the United Kingdom, and finally the challenges of access, both generally and specifically in the post-pandemic world that is to come.

I have chosen to focus my attentions on this small district, first because the larger, more well-known sites across the country (*Mir, Njasvizh, Dudutki, Slavyansky Bazaar* are but four such examples) already receive a great deal of publicity and feature extensively in existing commercial tours; but secondly (and with equal importance) to shine a light on the wealth of the cultural experience to be had in a small, unknown district, far from Minsk, about which the travel market in the UK knows virtually nothing, other than as featured in the pages of my work. The time has come for this to change.

My Experience & Expertise

I first visited Belarus in 2001 and since then I have travelled extensively throughout the country. For 15 years I worked on sustainable development projects with rural communities blighted by the Chernobyl catastrophe in Vetka district, Gomel oblast. A lawyer in a former life, the first edition of my *Travel Guide to Belarus* was published by Bradt Travel Guides in May 2008. There have been three subsequent editions, the last of them published in October 2018 [1]. A contract was signed with Bradt in March 2020 for the research and writing of a fifth edition, but everything is now on hold as a result of the coronavirus pandemic. I have written about my experiences and adventures around Belarus for a broad range of online and print periodicals, particularly on the subject of the close relationship I have developed with communities and families in the district of Vetka, and my work has been featured extensively on Belarusian broadcast media [2]. I have close contacts with the tourism industry in Belarus, with which I have worked extensively for many years on the promotion of incoming tourism to the country. In that time, I have also developed close relationships within a significant number of Government ministries, embassies, departments and agencies at national and local level. I am regarded as a Belarus specialist.

Vetka

Situated on the banks of the river Sozh 22 kilometres north-east of the country's second city Gomel, Vetka was founded in 1685 by *Old Believers* who had fled persecution in Russia. A mix of the provincial Mother Russia of Tolstoy and Turgenev and the revolutionary USSR of the 1950s, Lenin continues to gaze with steely resolve from his *faux* granite plinth in Red Square. And ever since my very first visit in 2001, I have always stayed with the same family on Karl Marx Street, who welcome me back each time as a returning son of the soil. In spiritual terms, the town and district hold a very special in my heart. For a variety of reasons, Vetka and I simply fit.

Reasons to Put Vetka on the Tourist Map

- the **Folk Arts Museum** located in a former merchant's house, with its stunning collection of ancient artefacts, books, manuscripts, traditional costumes, woven *rushniki*, and icons, many of them crafted by *Old Believers* in the 17th century. This museum has a national reputation as an artistic educational centre, and research is undertaken here into the study of traditional Belarusian culture. I have meandered the rooms of exhibits many, many times. On every occasion I have enjoyed the treasures of this wonderful museum on my own, with no other visitors present. Staff are always eager to offer fully guided tours free of charge.
- The **school** in the nearby village of **Nyeglubka**, where students who are the descendants of traditional weavers are taught the skills and crafts of their forbears

on intricate wooden looms unchanged in design for centuries, and where the headteacher is pleased to welcome visitors to showcase the skills of the children.

- **Jewish Vetka**, with a selection of sites that include a **memorial** to the Jewish dead of the district in the Great Patriotic War, **the old cemetery**, and the **display** of materials and documents relating to the Jewish Community in **School Number One**, which also houses a splendid **museum** of items and information relating to local history, including hand-drawn Red Army maps from local engagements in the Great Patriotic War, Soviet Union memorabilia, and rare religious treasures. Again, as at the weaving school in Nyeglubka, the head teacher and staff are delighted to welcome visitors.
- **The city of Gomel**, with its museums, palaces, parks, hotels, restaurants and infrastructure as befit its status as the second city of the republic.
- Slightly further afield but within easy reach, **Pripyatsky National Park**, deep within the mystical region of **Polyesye**, the unique historical land of ‘fogs and bogs’.

Profile & Demographic of the Likely UK Incoming Market

For many in the West and in the UK, Belarus remains an unknown, mysterious destination. I have been writing about the country for 13 years now, and I regard this lack of understanding as a failing on my part, and a matter of the greatest frustration. Very little is known about the country other than the stories appearing in mainstream media, which are almost exclusively negative in tone. The key characteristic of this significant demographic of the likely market, therefore, will be a desire to experience something new, ‘off the beaten track’, authentic and without the ‘makeover’ often associated with pre-planned groups that can sometimes be viewed by independent travellers as ‘sanitising’ real life for the purpose of presenting an image of a destination that the destination itself and the tourism industry there would like to display. Families with children are unlikely to be interested. For the most part, they will look elsewhere (for example to the beaches and resorts of the Mediterranean) for rest, recuperation and quality time as a family unit. Thus the likely age bracket with curiosity and an open mind, on a quest for knowledge and new experiences, will be 25-50 (singles, couples or small groups), whose key preference will be to travel independently, without the constraints of a set itinerary, and without the need to be chaperoned, or guided around.

Against that background, there will be challenges, and formidable ones.

The Challenges

- I know many individuals and organisations within the tourism industry in Belarus, all of them highly professional, and all of them bright, enthusiastic, knowledgeable and committed to ceaseless, imaginative hard work on behalf of their country. Over a number of years, I have witnessed the emergence of a cadre of young professionals with enviable pride in their country, and unconditional enthusiasm for showcasing its wonders to incoming visitors. Yet whilst the tourism infrastructure within Belarus for travellers from abroad has taken great strides forward in the last few years, institutionally the country still has some way to go in facilitating the visitor experience for independent travellers

- Whilst the availability of information in English has become much more wide-ranging in that time, it remains difficult for independent travellers to gain a truly authentic experience without the benefit of some knowledge of the Russian and/or Belarusian languages, particularly on public transport, and when travelling in the regions and districts further from Minsk, such as Vetka.
- In both of the above instances, the challenge for the tourism industry is to facilitate opportunities for independent travel, without removing the sense of adventure that is so important to independently minded visitors.
- The coronavirus pandemic has decimated the travel and tourism industries across the world. In keeping with every other destination, Belarus will need to re-build these infrastructures (and demonstrate that it has done so) before incoming visitors can feel confident about returning.
- There can be no place for politics in the promotion of culture, ethnocultural affairs, history, the arts, the great outdoors, ecology and the showcasing of communities and the lives of peoples in foreign lands. But equally, political realities cannot be ignored. At the present time, tensions between the governments of Belarus and Western democracies are acute. I make no comment whatsoever on the reasons for these tensions. It is not my place to do so, and I have no interest in politics. But it is an indisputable fact that media coverage in the West of all and everything concerning Belarus is less than positive. Even assuming the current travel restrictions arising first from the pandemic and secondly from political tensions are removed, there is a huge, overwhelming amount of public relations work to be undertaken to address the negativity of media stories. Put bluntly, the reality of travel restrictions and the image of the country in the minds of potential incoming visitors combine to make Belarus a country to which few from abroad will currently have any inclination to travel, to discover for themselves all the wonderful things to be experienced here. There is a broad consensus that travel to Belarus is unsafe. For this travel writer and Belarus specialist with over twenty years' experience of travelling all around the country, with a firm and longstanding commitment and passion for showcasing the riches the country has to offer, and with many years' experience of working closely with the Belarus tourism industry to promote incoming tourism from abroad, this is a thoroughly depressing state of affairs.

Conclusion

The challenges are many and there is much to be done. No matter how passionate and committed personnel in the travel and tourism industry may be, they cannot solve problems that arise as a result of political tensions between nation states. Only politicians and diplomats can do this. But with firm resolve and resilience, both inside and outside Belarus, the tourism industry and those with a professional interest in promoting the country as a destination of positive choice *can* give a lead that will demonstrate a commitment and intention to see that these challenges are overcome. The ultimate prize is one of harmony and mutual respect through the media of curiosity and an unquenchable

thirst for knowledge and understanding between the peoples of different cultures and national identities. In the name of humanity, it is one to which all must aspire.

References

1. Roberts, N. Belarus / N. Roberts. – Bradt Travel Guides, 2018. – 252 p.
2. Roberts, N. Articles about Belarus [Электронны рэсурс] / N. Roberts // hidden europe – Рэжым доступу: <https://www.hiddeneurope.eu>. – Дата доступу: 19.05.2021.

ФАРМІРАВАННЕ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ САМАСВЯДОМАСЦІ СРОДКАМІ МУЗЫЧНАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСАЎ FORMATION OF NATIONAL IDENTITY THROUGH THE MUSICAL CULTURE OF BELARUSIANS

Снапкоўская Святлана Валянцінаўна,
Лойка Яўгенія Андрэеўна
Мінск, Беларусь

Ключавыя словы: музычная культура Беларусі, нацыянальная самасвядомасць, этнічны маркер.

Рэзюмэ. Музычная культура Беларусі з’яўляецца сапраўднай крыніцай самаідэнтыфікацыі беларускага народа, што вынікае з яе сімвалічнай структуры і характару. Сярод усяго багацця мыслення вылучаецца народная музычная думка, што з’яўляецца падмуркам усяго музычнага мастацтва і ўсей культуры Беларусі.

Keywords: musical culture of Belarus, national consciousness, ethnic marker.

Summary. The musical culture of Belarus is a real source self-identification feature of the Belarusian people. The reason for this is its symbolic structure and character. Folk musical think stands out among all elements of thinking, which is the basis of all musical art and culture in Belarus.

Важным чыннікам фарміравання музычнага мастацтва на тэрыторыі Беларусі з’яўляецца станаўленне беларускай дзяржаўнасці. Гэты фактар, па меркаванні беларускіх гісторыкаў, адыгрывае вялікую ролю ў фарміраванні ўсяго нацыянальнага – культуры, самасвядомасці. Асноўным стрыжнем гэтага працэсу з’яўляецца камунікацыя паміж людзьмі, што жывуць доўгі час на адной тэрыторыі і маюць сувязі ў розных сферах быцця. У нашай гісторыі гэты працэс ішоў з перашкодамі, што адлюстроўваецца, у сваю чаргу, ў рысах і асаблівасцях нацыянальнага музычнага мастацтва. Падчас гэтай агульнай народнай камунікацыі выпрацоўваецца часова - прасторавы хранатып «як пэўная норма эмацыйнай рэакцыі, што з’яўляецца базіснай ці падставовай семантычнай структурай этнасу (калі мы кажам аб пачатку гісторыі беларускай нацыі). На гэтай структуры пазней узнікае Нацыянальны Тэкст» [1].

Тэкст у першую чаргу звычайна літаратурны, адзначае даследчык А. І. Анціпенка, таму бацькамі нацыі з’яўляюцца паэты, якія вельмі добра адчуваюць навакольны свет, прастору і рытмізаваным словам вызначаюць, дакладна фармулююць змест і сутнасць унікальнага хранатыпу, можна сказаць, дэкларуюць свету аб існаванні сваёй нацыі. Але потым дабаўляе: у шырокім сэнсе Нацыянальны Тэкст – гэта «любая семантычная структура, у якой адбіваецца светапогляд, менталітэт і характар дадзенага народа (нацыі)» (гл [1]). З гэтага вынікае, што

музыка – гэта таксама Нацыянальны Тэкст, які можна прачытаць. Тым больш, што музычная тэма чырвонай ніткаю праходзіць праз творчасць нацыянальных пісьменнікаў – ад М. Гусоўскага да Ф. Багушэвіча, Цёткі, Я. Купалы, Я. Коласа – гэты спіс бясконцы. І ўвогуле беларуская паэзія, асабліва перыяду беларускага нацыянальна-культурнага адраджэння ў пачатку ХХ ст. вылучаецца выразнай музычнасцю. Гэта тычыцца і мовы, і рытму. Напрыклад, кажучы пра вершы Я. Купалы, мы выразна адчуваем рытмы жнівеньскіх песень.

Калі разглядаць непасрэдна музычнае мастацтва Беларусі, то патрэбна вылучаць прафесійную і народную творчасць. Прафесійнае мастацтва пачынае фарміравацца аkurat у момант фарміравання першых княстваў на тэрыторыі Беларусі (Полацкае, Тураўскае княства), а не ў пачатку ХХ ст., як было прынята лічыць. Справа ў тым, што музыка становіцца, па словах М. Шчаглова-Куліковіча, «выдатным дзейнікам палітычнага і культурнага парадку» [2]. Свецкія ўрачыстасці, афіцыйныя дыпламатычныя прыёмы, паляванні, ваенныя паходы – усё здзяйсняецца пад акампанемент музыкаў. Гэты феномен патрабаваў сур’ёзнага падыходу да функцыянавання музычнага мастацтва. Ужо з ранніх часоў пры дварах меліся асабістыя ансамблі, што потым развілася ў арыгінальную з’яву – прыдворныя капэлы і тэатры.

Некаторыя даслечыкі кажуць, што прыяд XVII - XVIII стст. нельга назваць этапам фарміравання нацыянальнага прафесійнага музычнага мастацтва. Аднак, нельга ігнараваць і той факт, што глебай і матэрыялам для творчасці была народная музычная думка, якая, у сваю чаргу, з’яўляецца сапраўдным ethnic marker. Нават цэрквы розных канфесіяў з мэтай прываблення выкарыстоўвалі мясцовую народную творчасць. У значнай ступені адчуваўся уплыў і заходняй музычнай культуры, што адлюстравалася ў выбары жанраў і інструментаў. Але ўжо на гэтым этапе народны матэрыял пераасэнсоўваўся такім чынам, што гэта спрыяла станаўленню і замацаванню нацыянальнага прафесійнага мастацтва і яго стылю. Яскравай вяршыняй гэтага перыяду можна назваць творы: «Зменены філосаф», «Сілы свету», «Становішча саслоўяў», «Елісейскія палі» М. Каз. Агінскага (Слонім, 1771 – 1788), «Агатка» і «Чужое багацце» Я. Голанда (Нясвіж, 1782 – 1786), «Войт альбанскага паселішча» М. Радзівіла (Нясвіж, 1786) і інш.

Усе гэтыя працэсы не маглі не ўплываць на фарміраванне агульнай нацыянальнай самасвядомасці. Нават пры моцнай паланізацыі беларускай шляхты і магнатэрыі ў перыяд існавання Рэчы Паспалітай, а потым абрусення падчас знаходжання беларускіх зямель у складзе Расійскай Імперыі.

У эпоху рамантызму на тэрыторыі Беларусі, як і ў іншых краінах свету, пачынаецца працэс сапраўднага даследвання народнага багацця і яго пераасэнсоўвання на новым ўзроўні. Адным з першых, хто выкарыстоўваў фальклорны матэрыял, даслечыкі справядліва лічаць дзейнасць скрыпача і кампазітара М. Ельскага. Ён сабіраў, апрацоўваў фальклорныя марэрыялы, выдаў нават зборнікі (захавалася праца «Народныя танцы Мінскай губерні»), сачыняў варыяцыі і фантазіі на тэмы народных мелодыяў. Беларуская даслеччыца В. У. Дадзіёмава адзначае, што С. Ельскі «захоплена піша пра беларускую прыроду, якая «абуджала здольнасці да паэзіі і музыкі, пра што сведчыць сёння сялянскі люд, у якога ёсць свае меладычныя песні і кранальная музыка, здаўна пакінутая яму ў спадчыну ад продкаў» [3].

Найбольш яскравым у нацыянальна-культурным сэнсе кампазітарам-рамантыкам з'яўляўся Станіслаў Манюшка. Даследчыкі падкрэсліваюць, што ён адмаўляўся выкарыстоўваць польскія народныя мелодыі, ці якія іншыя, акрамя сваіх беларускіх. Гэта сцвярджаецца выданнем шырока вядомых зборнікаў «Лірнік вясковы» і дванаццаць «Хатніх спеўнікаў» на вершы А. Міцкевіча, Т. Зана, А. Адынца, Я. Чачота. Сталі знакамітымі і яго оперы «Сялянка», «Страшны двор» - яшчэ адзін прыклад усведамлення сваіх каранёў, паколькі пры іх стварэнні выкарыстоўвалася мноства беларускіх народных мелодыяў. Народны артыст Беларусі, оперны спявак В. І. Скарабагатаў прыводзіць уласныя словы кампазітара: «У мелодыі нацыянальнае, краёвае, мясцовае, што як рэха нашых дзіцячых успамінаў, ніколі насельнікамі зямлі, на якой нарадзіліся і ўзраслі, падабацца не перастане...» [4].

Дадзеныя выказванні дэманструюць этап сфарміраванасці нацыянальнай самасвядомасці, што выяўляецца ў моцы народных спеваў як носбіта нацыянальнага хранатопу. Гэта ўплывае на прафесійную музычную творчасць і замацоўвае, такім чынам, на больш высокім ўзроўні нацыянальную самаідэнтыфікацыю. Увогуле гэты працэс можна назваць творчым даследваннем народнай культуры.

Фальклорны бум параджае беларускае нацыянальна-культурнае адраджэнне, дзе што не твор, то маніфістацыя нацыянальнай ідэі, што потым паўплывае на духоўнае аблічча кампазітараў сучаснай Беларусі, а таксама дзеячаў культуры замежжа.

Народнае мастацтва прынята падзяляць на спеўную традыцыю і інструментальную. Народная песенная творчасць беларусаў, па меркаванні навукоўцаў, з'яўляецца сапраўднай жыватворнай крыніцай беларускай культуры. Яна мае свае асаблівасці, што выразна вылучаюць яе з шэрагу іншых нацыянальных культур, што актуальна пры вырашэнні культурных пытанняў з суседзямі - Польшчай і Расіяй. Так, мы мелі агульную гісторыю з суседнімі народамі, але сёння мы вылучаем адметнасці нашай музычнай спадчыны, што леглі ў аснову беларускага характару, менталітэту і, як вынік, нацыянальнай самасвядомасці. У айчыннай фалькларыстыцы і этнамузыкалогіі прынятая наступная перыядазыхітная песеннага пласта культуры: раннетрадыцыйны перыяд, што адлічваецца ад фарміравання плямён дрыгавічоў, крывічоў, радзімічоў, потым - перыяд паяўлення першых княстваў і да XIV ст.; другі - познетрадыцыйны - XIV - XVIII стст. - фарміраванне беларускай народнасці; трэці - XIX - XX стст. - этап усведамлення нацыянальнага багацця, яго пераасэнсавання. У выніку атрымліваецца тысячагадовая гісторыя песеннай традыцыі на Беларусі.

Гістарычна так склалася, што паганства пасля прыходу хрысціянства не сыйшло зусім, а гарманічна ўплялося ў агульную канву беларускага мыслення. Пры гэтым нехрысціянская "пража" на працягу тысячагоддзя захавалася ў добрым стане, у адрозненні ад іншых культур, што надае беларускай культуры асаблівую прывабнасць. Важна адзначыць хрысціянскі элемент, які можна параўнаць з святочным адзеннем, што выказвае кансалідацыйнасць і аргументаванасць лепшых духоўных інтэнцый беларуса. З гэтай прычыны этнолаг М. Ф. Піліпенка называе беларускую традыцыйную культуру феноменам еўрапейскай цывілізацыі. Таксама «своеасаблівай рысай беларускай культуры як феномена еўрапейскай цывілізацыі з'яўляецца і надзвычай багатае развіццё непрафесійнай культуры, у прыватнасці,

фальклору. Гэтым багаццем вуснай народнай творчасці беларуская культура значна вылучаецца сярод іншых» [5].

Істотная асаблівасць традыцыйнай музычнай культуры - добрая захаванасць раннетрадыцыйнага пласта песеннага фальклору, што ў сваю чаргу тлумачыцца некалькімі пунктамі. Па-першае, вялікая роля адводзіцца інстытуту пераемнасці. Купалаўскія радкі «Ад прадзядаў спакон вякоў / Мне засталася спадчына» вельмі дакладна перадаюць сутнасць беларускай традыцыі пераемнасці. Па-другое, існуе неўсвядомленая прага да самаізаляцыі як прэзэнтуючая характэрная рыса «зямельнай нацыі». Празмерная самаізаляванасць дазваляла прымацаваць ярлык «адсталасці», але, як піша этнамузыкалаг З. Я. Мажэйка, менавіта гэты «адсталы», земляны народ захаваў «генетычнае ядро самабытнай народнай культуры. Беларусы захавалі яе ў жыццяздольным стане дзякуючы “выключнасці” вясковага народа з сістэмы пануючых іншанацыянальных (польскай і расійскай) культур» [6].

Асабліва ўважліва навукоўцы ставяцца да каляндарна-абрадавага цыклу. Безумоўна, музыка выступае ў кантэксце ўсёй абраднасці фактарам аб’яднання дзеяння і вербальнай магічнасці. Між іншым, даследчык В. В. Калацэй настойліва прапаноўвае звярнуць нашу ўвагу ў першую чаргу на эмацыйны аспект музыкі, і ў кантэксце ўзмацнення міжчалавечых адносін і працэса фарміравання самасвядомасці. В. В. Калацэй ўзгадвае здабыткі псіханеўралагічнай навукі, у якіх ідзе гаворка аб чацвёртым тыпу актыўнасці мозгу, так званага «малітоўнага стану», пры якім кара галаўнога мозгу адключана, а інфармацыя прымаецца мінуючы працэсы мыслення. «Эмацыяльная еднасць выканаўцаў рытуалу пашырае іх свядомасць, мацнее адчуванне псіхафізічнага задавальнення і абароненасці асобы, здзяйсняецца энергетычны абмен з супольнасцю і прыродай; і тады мы разумеем тое, што не здольны запісаць, бо не маем словаў для абазначэння гэтага» [7]. І тут музыка выступае лепшым сябрам, асабліва яе інтанацыйная прырода, якая дапамагае выказаць акурат тое, што словамі немагчыма.

З гэтай прычыны ў айчынай этнамузыкалогіі мы можам ўбачыць зацікаўленасць у даследваннях беларускай народнай творчасці праз аналіз яе інтанацыйнага складу. Па меркаванні З. Я. Мажэйкі, дадзеная метадалогія можа найбольш падрабязней раскрыць сутнасць беларускага мыслення. Г. В. Таўлай дадае, што асабліва традыцыйная музыка становіцца сімвалічнай сістэмай, кожная інтанацыя – гэта знак, сімвал, які можна адчуць пры ўзнаўленні фальклорнага матэрыялу. У гэтым кантэксце актуальнымі застаюцца словы расейскага музыказнаўцы Б. В. Асафьева аб тым, што фальклор – гэта «живое интонирование», або «осмысленное в воспроизведении» сутнасці народнай мовы і народнага мыслення (гл. [8]). І сапраўды, калі мы чытаем працы этнамузыкалагаў і музыказнаўцаў, то бачым на колькі дакладна ў музычных формулах або ў шырокім сэнсе ў інтанацыях адлюстроўваецца светапогляд беларусаў.

З даўніх часоў інструментальная народная музыка таксама як і спеўны пласт захоўваліся з усімі шматвекавымі напрацоўкамі. Даследчыкі сцвярджаюць, што нават у канцы 1980-х гадоў можна было пачуць жывы традыцыйны фальклор.

У беларускай літаратуры вобраз музыкі вельмі добра распрацаваны, пачынаючы ад народных казак да мастацкіх твораў пісьменнікаў, дзе інструменталізму надавалі філасофска - драматычны характар. Але ў большасці інструментальная музыка ў штодзённым жыцці народа выконвала функцыю

забаўляльнасці. Безумоўна, як і песня, інструментальная музыка выконвалася практычна ва ўсіх сферах жыцця (абрады, праца, адпачынак, пабытовае жыццё).

У сучаснай этнамузыкалогіі прынята падзяляць інструментальную спадчыну на два перыяды: сігнальны гукаінструменталізм з гукаперайманнямі (непасрэдная сувязь з прыродай), дзе найбольш павышаецца роля гука як камунікатыўнага знака, асабліва ў побыце і працы пастухоў, паляўнічых, і класічны пласт, які звязаны з песенна - танцавальнай творчасцю. Патрэбна сказаць, што песенная творчасць мела вялікі ўплыў на інструментальную народную творчасць. Аб гэтым сведчаць рэпертуарныя спісы розных нацыянальных інструментаў –вельмі часта можна сустрэць супадзенне назваў песні і інструментальнага твору.

Абранне і выкарыстанне нацыянальных інструментаў таксама нам кажа аб светапоглядзе беларуса. Напрыклад, пацвярджаецца старажытная сувязь інструментальнай музыкі і каляндарна-абрадавага цыкла песень. «Падобна да таго, як выкарыстанне слова ў абрадзе абумоўлівалася верай у яго здольнасць «адным сваім паяўленнем робіць тое, што ім азначана, так і выкарыстанне ў абрадзе інструментальнай музыкі грунтавалася на магіі музычнага гуку» [9].

Сярод інструментаў набылі папулярнасць у беларусаў: дуда, гуслі, колавая ліра, цымбалы і г. д. Найбольшай цікавасцю вылучаецца «беларуская валынка», якая, па меркаванні даследчыкаў, была вынікам творчай думкі беларуса. Хаця вядома, што першыя ўпаміны валынкі ў свеце адносяцца да 400 г. да нашай эры ў Арыстафана. Але даследчык упэўнены, што на Беларусі яна з'явілася ў самыя старажытныя часы, магчыма, адначасова са з'яўленнем жывёлагадоўлі. Бо менавіта з рытуальнай, абрадавай, каляднай казы вырабляецца мех для дуды. І гэта ўжо намёк на да хрысціянскія часы.

Таксама светапогляд беларусаў адлюстроўваецца ў тым, што дуда служыла толькі год – як сімбаль колы часу. Так, безумоўна, скура казы магла захоўвацца не так доўга, але тое, што новая каза-дуда выраблялася на новыя Каляды, надае характэрную сімвалічнасць у дачыненні адносін да часовай прасторы. Увогуле гэта і адрознівае беларускую дуду ад іншых. Моцная ўпісанасць дуды ў абрадавую традыцыю, што пераўтварае гэты музычны інструмент ў носьбіт касмічных уяўленняў беларусаў, - асноўная яе рыса.

Колавая ліра таксама мае свае асаблівасці. У Заходняй Еўропе разнавіднасць гэтага інструменту выкарыстоўвалі ў танцавальнай музыцы. А вось на Беларусі гэта быў больш духоўны прадмет, што насіў з сабой старац. Старац на Беларусі – гэта паслядоўнік тых жрацоў, што былі яшчэ да хрысціянства. З гэтай прычыны старца - лірніка ўспрымалі як духа, што прыйшоў з неба (хрысціянскі ўплыў), і які можа сваім магічным гукам ад ліры і сваім спевам паўалываць на што-небудзь. Звычайна лірнікі-старцы былі вандроўнікамі, хадзілі па вёсках, дзе кожную хату абыходзілі з малітоўнымі спевамі аб памерлых і здароўі жывых. Таксама яны ўдзельнічалі ў разнастайных абрадах. Свецкая музычная культура таксама выкарыстоўвала колавую ліру.

Сёння колавая ліра зноў набірае сваю папулярнасць. Патрэбна адзначыць, што першы выхад гэтага інструменту на шырокую сцэну здзейснілі «Песняры», што заклікала людзей цікавіцца беларускай народнай культурай. Увогуле, як дуда, так і колавая ліра, з'яўляюцца матэрыялізаванымі прадметамі духоўнага быцця беларускага народу. І няхай колавая ліра з'явілася пазней, у перыяд сфарміраванасці

беларускага народа, але яна ўвабрала самыя характэрныя рысы традыцыйнай дахрысціянскай і хрысціянскай культуры Беларусі.

Даследаванне дэманструе істотнае месца і значнасць інструментальнай творчасці разам з песеннай традыцыяй у культуры Беларусі. Пачынаючы з этапа фармавання, беларуская свядомасць у значнай ступені спрыяла развіццю музычнай вытворчасці. Разам з тым, творчыя здабыткі беларусаў узмацнялі нацыянальны элемент самасвядомасці на працягу наступных пакаленняў. Музычная культура, а дакладней, музычнае мастацтва, можна вызначыць як глыбокі куфар, які змайстравалі нашыя продкі. Кожнае пакаленне клапатліва збірала і прымнажала музычную спадчыну, з павагай ахоўваючы ў ім нашы духоўныя каштоўнасці.

Літаратура

1. Анціпенка, А. І. Этас, нацыя, нацыянальная самасвядомасць. Да вызначэння падставовых паняццяў / А. І. Анціпенка // Нацыянальныя і рэгіянальныя культуры, іх узаемадзеянне: зб. матэрыялаў канферэнцый. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994 г. – с. 406 – 411.
2. Шчаглоў-Куліковіч, М. Беларуская музыка. Кароткія нарысы беларускага музычнага мастацтва / М. Шчаглоў-Куліковіч. – Нью-Ёрк: Беларускі інстытут навукі і мастацтва, 1953. – 64 с.
3. Дадзіёмава, В. У. Гісторыя музычнай культуры Беларусі да XX стагоддзя / В. У. Дадзіёмава. – Мінск: БДАМ, 2012 г. – 231с.
4. Скарабагатаў, В. І. Зайгралі спадчыныя куранты: цыкл нарысаў з гісторыі прафесійнай музычнай культуры Беларусі / В. І. Скарабагатаў. – Мінск: Тэхналогія, 1998 г. – 154 с.
5. Піліпенка, М. Ф. Беларуская традыцыйная культура як феномен еўрапейскай цывілізацыі / М. Ф. Пилипенка // Беларусь паміж Усходам і Захадам: праблемы міжнацыянальнага, міжрэлігійнага і міжкультурнага ўзаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу: матэрыялы II Міжнароднага кангрэса беларусістаў (Мінск, май 1995 г.), ч. 2. – Мінск : ННАЦ, 1997 – с. 4 – 7.
6. Мажэйка, З. Я. Беларускае этнамузыказнаўства ў агульнаславянскім кантэксте / З. Я. Мажэйка // Беларусь паміж Усходам і Захадам: праблемы міжнацыянальнага, міжрэлігійнага і міжкультурнага ўзаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу: матэрыялы II Міжнароднага кангрэса беларусістаў (Мінск, май 1995 г.) ч. 1. – Мінск : ННАЦ, 1997 – с. 232 – 238.
7. Калацей, В. В. Акцэнтацыя і ахова этнаэкалогіі і духоўнасці ў каляндарных абрадах і святах / В. В. Калацей // Фалькларыстычныя даследаванні: Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі: зб. артыкулаў. — Мінск – 2014. — Вып. 11. – с.. 101 – 105.
8. Асафьев, Б. С. О народной музыке / Б. С. Асафьев. – Л: Музыка, 1987 г. – 248 с.
9. Беларуская народная інструментальная музыка / В. К. Бандарчык і інш. – Мінск: Навука і Тэхніка, 1989. – 654 с.

ЛЕМКІ Ў ПОЛЬШЧЫ: ГІСТОРЫЯ, КУЛЬТУРА, ТРАДЫЦЫІ, ЗВЫЧАІ
LEMKOWIE W POLSCE:
HISTORIA, KULTURA, TRADYCJE, ZWYCZAJE
Стаховяк Лілія, Стаховяк Зянон,

Варшава, Польшча

Ключавыя словы: Лемкі; Лемкаўшчына; гісторыя існавання лемкаў у перадгор'ях Паўночных Карпат; культурная спадчына лемкаў.

Рэзюмэ. Артыкул прысвечаны важным пытанням адной з чатырох польскіх этнічных меншасцей – якой з'яўляюцца лемкі. Разважанні сканцэнтраваны на выяўленні асноўных фактараў існавання гэтай этнічнай меншасці на паўночных схілах Нізкіх Бяскід у Карпатах у гістарычным плане; паказе матэрыяльнай спадчыны лемкаў праз прызму іх традыцыйных заняткаў, жыллё і адзенне; на традыцыйнай духоўнай культуры лемкаў.

Keywords: Lemki; Lemki region; the history of Lemki existence in the foothills of the Northern Carpathians; Lemki cultural heritage.

The article focuses on important issues of one of the four Polish ethnic minorities - Lemki. The reflections focus on identifying the main factors of the existence of this ethnic minority on the northern slopes of the Low Beskids in the Carpathians in historical terms; showing Lemki material heritage through the prism of their traditional occupations, housing and clothing; on the traditional Lemki spiritual culture.

Wstęp

Spółczesność Polski uznawane za jednorodną narodowościowo, swoją zbiorowością obejmuje jeszcze kilka mniejszości narodowych i etnicznych. Zgodnie z prawem międzynarodowym i krajowym mniejszości narodowe i etniczne tworzy ludność która jest mniej liczna od pozostałej części ludności kraju; w sposób istotny odróżnia się kulturą lub tradycją; dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji; ma świadomość własnej historycznej wspólnoty, wyraża i ją chroni; a jej przodkowie zamieszkiwali na terytorium Rzeczypospolitej od co najmniej 100 lat. Cechą różnicującą obie te mniejszości jest to, że pierwsza utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie, a druga nie utożsamia się [9; s.Nr.17, poz.141].

Jedną z czterech grup etnicznych (Karaimi, Tatarzy, Romowie) w Polsce są Łemkowie [7]. Etnonim „Łemko” rozpowszechnił się wśród Wołochów i Rusinów i z czasem zastąpił starą nazwę. Etymologia tego terminu nie jest dostatecznie rozpoznana, ma jednak kilka wyjaśnień naukowych. Pochodzi ono z języka słowackiego. Większość badaczy skłonna jest sądzić, że Łemkowie zawdzięczają swoją nazwę słowu „lem”, które jest zbyt często używane w mowie łemkowskiej i oznacza „tylko” [7]. Ponieważ raz było ono Rusinów nadali oni tym którzy je potocznie używali przezwisko Łemko. Oznaczało ono Rusina mówiącego nieczysto po rusku [5].

Historia Łemków – przybycie i trwanie

Historia pojawienia się Łemków na ziemiach północnych stoków Karpat okryta jest tajemnicą przeszłości, której poznaniu nie służy brak dokumentów kultury piśmienniczej ani też badania archeologiczne. Fakt ich bytu potwierdza jednak odmiennosc językowa, kulturowa oraz tradycje i zwyczaje. Historycy badający historię tej mniejszości etnicznej nie są zgodni w kwestii odpowiedzi skąd oni przybyli [1]. Oznacza to jednocześnie, że kwestia etnogenezy Łemków jest szeroko dyskutowana wśród polskich i ukraińskich badaczy, a w konsekwencji istnieje kilka hipotez dotyczących ich pochodzenia. Najczęściej, w zależności od ich narodowej przynależności, wskazuje się na trzy główne możliwe drogi ich przybycia na dzisiejsze ziemie polskie.

Pierwsza teoria – za którą opowiadają się polscy naukowcy – to efekt migracji wołosko-ruskiej, która odbyła się dwoma falami: na początku XV wieku Wołochów

(którymi byli przede wszystkim Arumunii, południowi Słowianie, Albańczycy). Argumentem na rzecz tej teorii są badania kulturowe i językowe. Drugą falę lokowaną na II połowie XV wieku stanowili przede wszystkim Rusini.

Druga z teorii przybycia Łemków na ziemie północnych stoków Karpat wiąże ich z starożytnymi Trakami (Dakami) którzy zamieszkiwali tereny dzisiejszej Słowacji, Rumuni i Siedmiogrodu już w wiekach przed naszą erą. Jej idei doszukuje się w kulturze pasterzy trackich, którą przejęła ludność tubylcza. Na niekorzyść tej teorii przemawia brak artefaktów archeologicznych. Stąd też nie ma ona wielu zwolenników

Z kolei trzecia teoria odwołuje się do plemienia Białochorwatów. Za nią opowiadają się zdecydowanie badawcze ukraińscy. Część tego plemienia – po wielkiej migracji narodów zapoczątkowanej w VII wieku – zasiedlające wschodnią część Karpat pozostała na terenach które zajmowała. Z czasem została ona zrusyfikowana zachowując swoją odrębność kulturową. Czynione od XIV wieku próby ich polonizacji poprzez osadnictwo polskie i niemieckie nie powiodły się. Łemkowie utrzymali swoją odrębność kulturową. Przedstawiciele nauki ukraińskiej twierdzą przy tym, że Łemkowie zamieszkiwali Karpaty Zachodnie co najmniej od wczesnego średniowiecza i są pozostałością zniszczonej przez Mongołów Rusi Kijowskiej. Twierdzą również, że kolonizacja ruska rozprzestrzeniła się daleko dalej na zachód i północ niż granica etniczna XX wieku. Tereny zamieszkiwane przez Mongołów były później zamieszkiwane przez przybyłych z północy Polaków. Łemkowie przetrwali, ponieważ mieszkali w niedostępnych górach.

Analiza przywołanych hipotez etnogenezy Łemków, upoważnia do stwierdzenia, że dzisiejsza ludność Łemków jest wynikiem mieszania się kilku różnych elementów etnicznych. Oprócz Polaków, którzy osiedlili się na Łemkowszczyźnie w XII, XIV i XVIII w., słaby jest wkład niemiecki z XIV w., a także rumuński (wołoski), południowo-słowiański, a przede wszystkim ruski z XV- XVII wieku [6; s.35-37].

Historia Łemków jest bogata w wydarzenia militarne i niepokoje. Przygraniczne położenie regionu uczyniło z niego arenę działań wojennych w XV wieku podczas wojen polsko-węgierskich. W XVII wieku pod wpływem demonstracji kozackich pod przewodnictwem B. Chmielnickiego rozwinął się tu ruch „wyrzutków”. Bardzo ważnym wydarzeniem historycznym było zawarcie w 1596 r. unii brzeskiej, do której pod koniec XVII w. dołączyła diecezja przemyska, w tym łemkowska. Łemkowszczyzna była również świadkiem walk w latach 1769-1771 między konfederatami barskimi a wojskami rosyjskimi.

W czasie rozbiorów Rzeczypospolitej Łemkowski znalazł się w granicach Austro-Węgier. Wiek XIX był okresem budzenia się nastrojów narodowych i etnicznych, Łemkowie próbowali też określić swoją tożsamość narodową, w 1911 roku ukazało się pierwsze pismo „Łemkowie”. Sympatie prorosyjskie wzbudziły poczucie braterstwa z narodem rosyjskim, rozszerzenie przypadków nawrócenia na prawosławie. Trudności gospodarcze końca XIX i początku XX wieku wywołały falę migracji dużej liczby Łemków z wsi do Ameryki (głównie do Stanów Zjednoczonych i Kanady), gdzie powstało wiele zorganizowanych ośrodków.

Lata I wojny światowej były dla Łemków bardzo ciężkie. Do maja 1915 r. linia frontu przechodziła przez te tereny i w wyniku walk pozycyjnych doszło do wielu ofiar wśród ludności cywilnej i zniszczenia wsi. Ponadto początkowe niepowodzenia na froncie Austriaków tłumaczono rzekomą zdradą staroruskich i zwolenników Moskwy, więc uciekali się oni do brutalnych akcji represyjnych wobec Łemków.

Po I wojnie światowej, zgodnie z warunkami traktatu pokojowego wersalskiego, Polska uzyskała niepodległość. Obejmował Beskid Niski, ziemie łemkowskie. W pierwszych powojennych miesiącach jej społeczeństwo próbowało decydować o własnym losie. W listopadzie 1918 r. w części wschodniej proklamowano Wschodnią Republikę Łemkowską, ale kilka miesięcy później zlikwidowały ją wojska polskie. Na zachodzie Łemkowszczyzny w listopadzie-grudniu 1918 r. zorganizowano sejmiki powiatowe, delegaci 130 wsi proklamowali Republikę Łemkowsko-Ruską z jej rządem, administracją i policją, które istniały do 6 stycznia 1921 r. Władze polskie nie uznawały samodzielności. proklamowanej republiki, wszyscy działacze zostali aresztowani. W regionie wprowadzono polskie prawo, każde wystąpienie było surowo karane [6; s.47-48].

Do 1939 roku na Łemkowszczyźnie żyło około 140 tysięcy Łemków, ale po II wojnie światowej był to czas radykalnych zmian. W latach 1944–1947 Łemkowie doświadczyli dwóch fal wysiedleń ze swojej „małej ojczyzny”. W wyniku pierwszej (1944–1946), przeprowadzonej w ramach dwustronnego porozumienia między Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego a rządem Ukraińskiej SRR o ewakuacji ludności polskiej do Polski, obywatele polscy ukraińskiego, białoruskiego, narodowości rosyjskiej, ruskiej na Ukrainę ogółu Łemków, co dokonało się przy ich wielkim oporze. Mimo przynależności do świata wschodniosłowiańskiego Łemkowie nie identyfikowali się z Ukraińcami, a od okresu międzywojennego byli głęboko przekonani, że są obywatelami polskimi, dlatego czuli się w Polsce jak u siebie. Raporty lokalnej administracji o przesiedleniach podkreślają przywiązanie Łemków do swojej ziemi i do państwa polskiego. W pierwszej połowie 1945 roku tysiące ludzi zaczęło wracać do Polski, pomimo zakazu opuszczania osady. Zdarzało się, że wracali z ZSRR nielegalnie, najczęściej z transportem polskich wysiedleńców. Wstępne dobrowolne przesiedlenia przekształciły się w przymusowe. We wrześniu 1945 r. utworzono specjalną grupę operacyjną „Rzeszów”, której zadaniem była przymusowa deportacja ludności wschodniosłowiańskiej na Ukrainę [6; s.55-56].

W kwietniu 1947 r. rząd polski opracował plan przesiedlenia Ukraińców, Łemków i Bojków na tzw. W tym celu zorganizowano operację Wisła, która miała zgrupować ludność podejrzaną o wspieranie ukraińskiej powstańczej armii, która toczyła wojnę partyzancką z komunistyczną Polską i nie uznawała powojennych granic. Chociaż Łemkowie mieli niewiele wspólnego z UPA i nigdy oficjalnie nie sprzeciwiali się komunistycznemu rządowi, 35 tys. Łemków zostało przesiedlonych do zachodniej i północnej Polski. Gęsto zaludnione wsie łemkowskie były wyludniane, dochodziło do dewastacji i grabieży zabytków kultury materialnej Łemków: kościołów, folwarków, kapliczek, cmentarzy i budynków gospodarczych [4; s.63; 6; s.60-61]. Deportacja Łemków okazała się nieodwracalna: większość Łemków nie wróciła na Łemków, a wielu z nich zasymilowało się tam, gdzie rzucił ich los. Tylko nieliczni deportowani powrócili do domu w latach 1957-1958. i starali się przywrócić normalne życie.

Ze względu na przemiany społeczno-polityczne końca lat 1980-tych. było wyjście z izolacji etnicznej mniejszości narodowych, zmieniło się ich stanowisko. Stała się możliwa zmiana statusu społeczności łemkowskiej [2]. W 1989 r. Sejm RP uchwalił ustawę o stowarzyszeniach, która dała mniejszościom narodowym i etnicznym możliwość organizowania się. Po raz pierwszy od II wojny światowej zarejestrowane zostały najważniejsze organizacje łemkowskie: Związek Łemkowski (1989) i Związek Łemkowski (1990). Od 1991 r. język łemkowski jest oficjalnie nauczany w polskich szkołach, a od 2000 r. studenci filologii rosyjskiej Instytutu Pedagogicznego w Krakowie

mają możliwość wyboru języka łemkowskiego jako języka specjalizacji. Liderzy i członkowie organizacji łemkowskich wnieśli znaczący wkład w rozwój i utrzymanie własnej kultury poprzez niezwykle dynamiczne działania. Dzięki licznym i różnorodnym inicjatywom ludzie otwarcie mówili o swojej łemkowskiej tożsamości, sięgali do swoich tradycji, co daje podstawy do scharakteryzowania nowożytnej epoki historycznej jako renesansu kultury łemkowskiej [4; s.65].

Łemkowszczyzna – terytorium historycznego osadnictwa Łemków znajduje się na północnych stokach Beskidu Niskiego i częściowo Beskidu Sądeckiego w Karpatach (w Karpatach Zachodnich między rzekami Poprad i Danaets na zachodzie i Sen, Tirokha, Už na wschodzie) zajmuje powierzchnię około 10 tys. km², rozciąga się wzdłuż linii wschód-zachód o długości 150 km i 60 km z południa na północ. Terytorium etniczne Łemków jest częścią trzech państw - Polski (48%), Słowacji (41%) i Ukrainy (11%). Według pierwszego ogólnoukraińskiego spisu powszechnego z 2001 r. liczba Łemków na Ukrainie wynosi 672 osoby, w Polsce według spisu z 2011 r. 10,5 tys., na Słowacji w spisie z 2001 r. odnotowano 24201 osób, które identyfikują się jako Rusini [3]. W Polsce region łemkowski zajmuje jego południowo-wschodnią część. Obszar ten do 1944-1947 zajmowali w większości Łemkowie. Dziś w tym regionie stanowią mniejszość, a większość Łemków mieszka daleko od tych miejsc, rozrzuconych po zachodniej i północnej Polsce oraz w wielu innych krajach świata.

Pomimo bardzo dużej diaspory Łemkowie zachowali i zachowują język, kulturę, zwyczaje i tradycje. Sprzyjają temu możliwości organizowania się zgodnie z prawem o stowarzyszeniach [8; Nr 20, poz.104]. Stworzyli oni kilka organizacji w tym: Związek Łemków (Objednania Łemkiw) z siedzibą w Gorlicach; Rusiński Demokratyczny Krąg Łemków „Hospodar”; Stowarzyszenie „Ruska Bursa: z siedzibą w Gorlicach; Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Kultury łemkowskiej z siedzibą w Zyndranowej.

Osobliwością historycznego losu Łemków jest ich kultura materialna i niematerialna (duchowa) [10; s.39-108]. Była i jest ona pochodną warunków naturalnych i kultury życia, a także stosunków społecznych i ekonomicznych z sąsiadami oraz różnic w tradycji. Byli i są oni postrzegani jako pracowici i uczciwi ludzie gór.

Dorobek kultury materialnej

Kulturę materialną Łemków najpełniej opisać można poprzez ich zajęcia, budownictwo, stroje czy też przetwórstwo drewna [10; s.39-64].

Zajmowali się oni przede wszystkim uprawą roli, hodowlą bydła oraz rzemiosłem domowym (tkactwo, garncarstwo, rzeźba w drewnie). Wiązały się one z wysoko położonymi pasami pól uprawnych, pastwisk, nieużytków i lasów. Mimo pracowitości żyli bardzo ubogo. Ich posiłki były bardzo skromne i niezróżnicowane, bazowały na przetwórstwie mąki pyłowej, żytniej i pszennej, przetworach mleka o raz warzywach (ziemniaki, Kapusta, fasola, buraki). Ich używki stanowiło palenie tytoniu oraz picie denaturatu z cukrem lub sokiem buraczanym. Jadano z jednej miski, przy czym dzieci jady na podłodze lub progu domu.

Budownictwo wsi łemkowskich bazowało z reguły na osiedlach skupionych. Przeważały zagrody jednobudynkowe (chyże) mieszczące pomieszczenia mieszkalne, inwentarskie i gospodarcze. Lokowano je w pobliżu potoku lub rzeki. Były one w większości zwrócone ścianą dłuższą do drogi. Ustawiano je w miarę możliwości pod kątem prostym do kierunku wiatru. Przy budowie wykorzystywano konstrukcje zrębowe z belek sosnowych lub świerkowych. Izby mieszkalne miały podłogę glinianą, mieścił się w niej piec, stół i ławy. Naczynia trzymano na półkach ściennych.

Stroje Łemków były doskonale przystosowane do surowych warunków przyrodniczych. Były proste w swym wyglądzie na co dzień, ale upiększane na okazje obrzędowe (święta, śluby). Sporządzane były z lnu, konopi, wełny owczej oraz z skór. Mężczyźni nosili krótkie koszule lniane wpuszczane do spodni które były prostego kroju z lnianego płótna na lato, a z wełny na zimę. Z kolei stroje kobiece różniły się lokalnie. Koszule miały krój bezprzyramkowy marszczony lub przyramkowy z rozcięciem z przodu. Natomiast spódnice szyto długie, szerokie i marszczone w pasie lub plisowane. Na uroczyste okazje były upiększane. Ubiory przechowywano w skrzyniach.

Ciężkie warunki naturalne zmuszały Łemków oprócz hodowli bydła i owiec do zajęcia się obróbką drewna. Wyrabiano z niego różne przedmioty codziennego użytku, środki transportowe (wozy, sanie), budowano budynki religijne (cerkwie, kaplice), mieszkalne, gospodarce i przemysłowe. W niewielkim zakresie zajmowano się rzeźbiarstwem artystycznym.

Kultura materialna Łemków znajduje udokumentowanie w licznych artefaktach zgromadzonych w kilku polskich muzeach. Wskazać wśród nich trzeba Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku mającego charakter parku etnograficznego położonego na świeżym powietrzu na obszarze 38ha. Podobnym w charakterze, lecz zdecydowanie mniejszym, jest Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndramowej. Tematykę łemkowską można również odnaleźć w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu, które to oprócz własnych zbiorów organizuje wystawy o tematyce łemkowskiej w oparciu o zbiory wypożyczone z innych krajowych i zagranicznych muzeów. Zbiory dokumentujące kulturę łemkowską znajdują się także w innych muzeach, a mianowicie w: Muzeum Etnograficznym w im S.Udzieli w Krakowie; państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie; Muzeum Regionalnym w Jaśle; Muzeum łemkowskim Pawła Stefanowskiego w Bielance; Ośrodka Budownictwa Ludowego w Szymbarku oraz w Muzeum Pienińskim im, J.Szalaya w Szczawnicy.

Dorobek kultury niematerialnej Łemków

Istotną dla tradycji Łemków jest ich kultura niematerialna (nazywana także duchową) [10; s.65-108] znajdująca odzwierciedlenie w języku, muzyce, architektura budowlana, ikonografia, imprezy folklorystyczne, pisma i publikacje, efekty twórczości artystyczne, pisarskiej i artystycznej, a także obrzędy (narodziny, wesele, pogrzeb).

Język którym posługują się Łemkowie jest efektem krzyżowani się wielu fal migracyjnych, z których każda wzmacniała go nowymi zapożyczeniami. Jest on gwarą i dialektem języka ukraińskiego który ukształtował się do końca XVI wieku.. Oprócz jego naturalnych elementów zawiera wiele zapożyczeń z języka polskiego, słowackiego, rumuńskiego, węgierskiego a także niemieckiego. Pisany jest cyrylicą i zawiera 34 litery. Niekiedy spotkać można się z jego transkrypcją łacińską. Jest on nauczany na poziomie podstawowym w kilku szkołach oraz w jednej na poziomie średnim.

Muzyka łemkowska jest efektem zderzenia się folkloru polskiego, węgierskiego, słowackiego, zakarpackiego oraz ukraińskiego. Dominuje w niej śpiew jednogłosowy. Mamy jednak także do czynienia z śpiewem wielogłosowym za sprawą muzyki cerkiewnej i muzyki ludowej. W pieśniach dominują treści o życiu Łemków, miłości, niewierności i zdradzie. Często odnoszą się one również do przyrody i folkloru. Liczne są też pieśni cerkiewne mające charakter modlitw o opiekę, a także wojackie wskazujące na trud żołnierskiego bytu i tęsknoty za domem. Charakteryzuje je dobitność w wyrazie, staranność w doborze słów, łączący realizm z liryzmem. W swej istocie powstała ona pod wpływem tradycji polskiej, słowackiej i ukraińskiej.

Wyraźnym przejawem kultury niematerialnej jest konstrukcja i architektura cerki – świątyni do której schodzą się wierni na liturgię. Musi ona zawierać właściwy przekaz, wnoszona jest więc ona na miejscu godnym. Na Łemkowszczyźnie budowana je z reguły na planie podłużnym, trójdzielnym (sanktuarium, nawa, babiniec). Sanktuarium od nawy oddzielone jest ścianą ikonostasu, która to wypełniona jest ikonami. Kanon budowy ikonostasu na Łemkowszczyźnie odwołuje się do trzech głównych rzędów ikon. W ścianie ikon znajdują się trzy pary drzwi, z których środkowe to cesarskie wrota. Po stronach pozostałych dwóch drzwi znajdują się ikony namiestne. Nad drzwiami na ścianie ikonostasu znajduje się rząd prazdników – 12 małych ikon. Nad carskimi wrotami jest z reguły obraz Ostatniej Wieczery. Pod nim, albo zamiast niego jest umieszczony obraz Oblicza Chrystusowego. Ponad prazdnikami są umiejscowione ikony błagalne z wizerunkami świętych do których mają być kierowane modlitwy. Wiele z cerkiew łemkowskich stanowią perełki sakralnej architektury drewnianej (Kwiaton, Tylicz, Świątkowa, Binczarowa, Czarna, Wysowa, Krempna, Hyrowa, Uście Gorlickie, Komańcza, Rzepedź, Berest, Zydranowa).

Ważnym symbolem ikonograficznym łączących Łemków jest ich herb oraz miejsce kultu etnicznego. Herbem jest czerwony niedźwiedź w prawej części tarczy zwrócony ku złoto-niebieskim pasom w lewej części tarczy. Natomiast miejscem kultu etnicznego Łemków jest góra jawor w Wysowej Zdroju. Jest to miejsce domniemanego objawienia Matki Boskiej. Corocznie na niej odbywają się odpusty.

Najbardziej rozpoznawalnym obecnie dorobkiem kultury niematerialnej Łemków jest „Łemkowska Watra”: Postrzega się ją jako najbardziej znany i spektakularny przejaw zachowań kulturowych Łemków. Jest ona z jednej strony związana z imprezą folklorystyczną jako wydarzenie kulturowe; z drugiej strony jako próba wydobycia etnicznych wartości tego festiwalu. Coraz częściej traktowana jest ona jako spotkanie Łemków, którzy mają okazję do zwiedzenia kraju swoich ojców. Stwarza ona szansę przeciwstawienia się konsekwencją życia w diasporze wyrażającego się procesami wynaradawiają się. Jest organizowana od przeszło trzydziestu lat jako cykliczne spotkanie integracyjne – w trzecim lub czwartym tygodniu miesiąca lipca w miejscowości Zdynia. Tegoroczne już 39 spotkanie z kulturą łemkowską, podobnie jak w latach ubiegłych, zgromadzi kilka tysięcy osób, którzy demonstrować będą jedność etniczną na wszystkich możliwych płaszczyznach – przede wszystkim tańca, śpiewu, rękodzieła, kulinarnym, spotkań literackich, a przede wszystkim Łemków z całego świata. Watra rozpoczyna się od uroczystego rozpalenia dużego ogniska, które płonie do niedzieli wieczorem i jest również uroczyście wygaszane. Przy obu tych czynnościach zespół „Łemkowyna: śpiewa pieśń „Na Łemkowyni, w naszym kraju” – nieoficjalnym hymnem Łemków.

Uczestnikami tego festiwalu są liczni Polacy i Ukraińcy. Uczestniczą w nim także przedstawiciele władz polskich i ukraińskich (od Prezydenta, do ministrów, ambasadorów i konsulów). Niż zabraknie na nim również – podobnie jak w latach ubiegłych – demonstracji nacjonalizmu ukraińskiego ze strony przyjezdnych gości ze Wschodu. Watra jest również okazją do zaprezentowania dorobku artystycznego wielu zespołów łemkowskich. Spośród nich najbardziej znanymi są „Łemkowina”, „Serencza” i „Osławianie”, którzy koncentrują nie tylko w Polsce, ale również poza granicami kraju.

Przykładem kultury niematerialnych Łemków są liczne publikacje w języku łemkowskim zamieszczone na łamach pism łemkowskich, takich jak: „Zahoroda” wydawanego w Zydranowej (wcześniej w Krynicy) a prezentującego dorobek kultury Łemków przez wyniki badań historyczno-etnograficznych; „Besida” – dwumiesięcznik

wydawany w Krynicy na łamach którego przedstawiane są informacje o regionie, świętach, twórcach oraz sposobie życia Łemków. Współcześnie źródłem informacji i Łemkach stał się Internet. Strony „www” pozwalają na dotarcie do dużej ilości informacji historycznych, etnograficznych, kultury materialnej i niematerialnej dotyczącej tej mniejszości etnicznej w formie wielu artykułów) i prac naukowych.

W galerii sław twórców kultury znalazło się kilku Łemków. Do najbardziej znanych należą: malarz prymitywista Nikifor Krynicki pokazujące piękno krajobrazów krynickich i abstrakcji architektonicznych; Stefan Telep – artysta plastyk (malarz, rzeźbiarz, fotograf) ukazujący piękno ziemi gorlickiej; Teodor Kuziak – określany jako malarz naiwny i pisarz humorysta piszący w języku łemkowskim; Grzegorz Pecuch – rzeźbiarz, „wykształcony Nikifor” przedstawiający związki z przyrodą oraz łączący elementy mityczne ze współczesnością; Władysław Chylak – pisarz naturalista piszący w języku rosyjskim i dążący do zbliżenia z łemkowską inteligencją i wyeliminowania z twórczości o Łemkach polskich autorów; Piotr Trochanowski – pisarz, poeta, reportarzysta którego twórczość dotyczyła Łemków i łemkowszczyzny; tłumacz na język łemkowski poezji z języków słowiańskich.

Wiele odmienności w zachowaniach Łemków odnosi się do obrzędów wiążących się z narodzinami, weselem i pogrzebem [10; s.18-21] Narodziny dziecka nakładały na kobietę wiele zachowań wobec siebie i nowonarodzonego dziecka. Również duża odmienność wobec innych społeczności miała miejsce w odniesieniu do wesela. Było ono poprzedzone wieloma procedurami wynikającymi z tradycji. Dotyczyło to także samego aktu zaślubin – w odniesieniu do młodej pary, rodziców, gości, a także służby jeśli taka była. Również pogrzeb osoby zmarłej podporządkowany był tradycyjnemu rytuałowi. Wyrażał się on przygotowaniem do pochówki, jak i samego pochówku, który w zależności od osoby która chowano mógł być mały (mieć charakter świecki) lub duży (z liturgią religijną). Obrzędy te wchodziły także w obszar życia towarzyskiego, były bowiem okazją do spotkania się. Pretekstem do realizacji życia towarzyskiego były także święta oraz zakończenie prac gospodarskich na wsi.

Zakończenie

Podjęte rozważania dotyczące historii, kultury i tradycji mniejszości etnicznej pozwalają wysnuć kilka wniosków.

1. Łemkowie w Polsce, wspólnie z Łemkami żyjącymi w diasporze, działają na rzecz wzmocnienia swojej tożsamości etnicznej, poprzez przywracanie pamięci historycznej, wzmacniania kultury, tradycji i sposób życia odwołującego się do pamięci o swoich przodkach oraz o krzywdach których doznali. Przy swej różności kiedy jedni czują się grupą etniczną o orientacji propolskiej, a inni proukraińskiej; gdy jedni czują się góralami z pogranicza polsko-ukraińskiego a drudzy obcymi jako konsekwencje szerokiej diaspory; gdy jedni są grekokatolikami a drudzy prawosławnymi czy też katolikami, łączyć musi ich miłość do miejsca życia przodków.
2. Łemkowie jako mniejszość etniczna legitymują się znaczącym dorobkiem kultury materialnej i niematerialnej (duchowej), charakteryzującej się niepowtarzalnym stylem w budownictwie (cywilnym jak i sakralnym); wykształcili swój styl w stroju ludowym, malarstwie, rzeźbie, prozie i poezji. Pomocnym w wzmacnianiu tych działań jest kultywowanie obrządku wschodniego – prawosławnego jak i grekokatolickiego –który to wyznacza przestrzeń wspólnych wartości.

3. Przyszłość mniejszości etnicznej jaką są Łemkowie zależy przede wszystkim od umacniania dorobku kultury niematerialnej. W pierwszej kolejności wydaje się nim być kultywowanie w żywej mowie języka łemkowskiego, a w ślad za tym poszerzanie kręgu uczonych i twórców. Ważną rolę w tym procesie należy wiązać z działaniami stowarzyszeń łemkowskich oraz kontynuowaniu prac folklorystycznych, także w ramach „Łemkowskiej Watry”.

Літаратура

1. Czajkowski J., Łemkowie w historii i kulturze Karpat, Rzeszów 1992, cz. I. I cz.II
2. Filipiak L., Społeczno-polityczna sytuacja Łemków w III RP, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.
3. Лемки: історична доля та походження українського субетносу // Спадщина предківю Культурно-історичний портал. <https://spadok.org.ua/lemkivshchyna/lemky-istorychna-dolya-pokhodzhennya>.
4. Misiak M., Łemkowie – tylko „inni” czy aż „obcy”? , w: Kształcenie Językowe (Acta Universitatis Wratislaviensis) / Kordian Bakula (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2018. – T. 16 (26), № 3854. – S. 57-69.
5. Olszański T.A., Kim są Łemkowie i co to właściwie znaczy? // Zakorzenien, nr 5 (7), 1999. <http://lemko.org/polish/zakorzenien>.
6. Pecuch M., Tożsamość kulturowa łemków w Zachodniej Polsce i na Ukrainie. Studium porównawcze. – Gorzów Wielkopolski, 2009. – 224 s.
7. Reinfuss R., Łemkowie jako grupa etnograficzna, Sanok. – 1998.
8. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989r., Prawo o stowarzyszeniach, w: „Dz.U.” 1989, Nr 20, poz.104/ tekst ujednoczony w: „Dz.U.” 2020, poz.2261
9. Ustawa z dnia 6 stycznia 2005r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, w: „Dz.U.” 2005, Nr 17, Poz.141 / tekst ujednoczony w; „Dz.U.” 2017, poz.823/
10. Szumielewicz M., Przejawy kultury łemkowskiej w Polsce południowo-wschodniej, WSzS-G, Tyczyn, 2003[w:]. <http://www.lemko.org/polish/szum.html>.

КУЛЬТУРА ЖЫЦЦЕЗАБЕПЯЧЭННЯ ПАСЛЯВАЕННАЙ БЕЛАРУСКАЙ ВЁСКІ ЯК ПРАДМЕТ АЙЧЫННАЙ ЭТНАЛОГІІ²⁸ THE CULTURE OF LIFE SUPPORT OF THE POST-WAR BELARUSIAN VILLAGE AS A SUBJECT OF NATIONAL ETHNOLOGY

Сумко Алена Вячаславаўна,
Полацк, Беларусь

Ключавыя словы: культура жыццезабеспячэння, беларуская вёска, вусная гісторыя.

Рэзюмэ. Вылучэнне і даследаванне праблематыкі жыццезабеспячэння беларускай пасляваеннай вёскі прадстаўляецца перспектыўным ракурсам этнічнай культуры ў цэлым і можа выступаць як асобны прадмет этналагічнага даследаванняў

²⁸ Артыкул падрыхтаваны ў рамках праекта БРФФД-РФФД “Субкультура дэтства в дискурсе устной истории, языке и фольклоре Витебско-Псковского пограничья XX - начала XXI века”, дамова № Г20Р-095/

Keywords: life support culture, Belarusian village, life strategies, oral history.

Summary. The identification and study of the problems of life support of the Belarusian post-war village is a promising perspective of ethnic culture as a whole and can act as a separate subject of ethnological research.

У апошнія гады ў айчыннай этналогіі побач з класічнымі народазнаўчымі тэмамі развіваюцца новыя напрамкі даследаванняў. У выніку інтэнсіфікацыі навуковай працы ў галіне вуснай гісторыі, адным з перспектыўных ракурсаў этнічнай культуры паўстае даследаванне культуры жыццезабеспячэння беларускай вёскі ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны і пасляваеннага аднаўлення.

Культура жыццезабеспячэння (КЖ) з'яўляецца важнейшым аспектам этнічнай культуры, яна акумулюе жыццёвы вопыт і стратэгіі ўзаемадзеяння этнаса з этнічнай (прыроднай) тэрыторыяй, неад'емна звязана са спецыфікай гаспадарчай дзейнасці, сацыяльнай арганізацыяй і карцінай свету ў цэлым. Аналіз КЖ дазваляе больш поўна ахарактарызаваць матэрыяльную, сацыяльную і духоўную культуру этнаса і асаблівасці яго гістарычнага развіцця. У класічным разуменні культура жыццезабеспячэння ўключае такія кампаненты, як жыллёва-пасяленчы комплекс, адзенне, сістэму харчавання – тое, што непасрэдна накіравана на падтрыманне жыццядзейнасці людзей [1, с.8]. Нягледзячы на тое, што пералічаныя кампаненты адносяцца да матэрыяльнай культуры, іх нельга разглядаць у кантэксце толькі ўтылітарнай прагматыкі, бо само разуменне “культура” мае больш шырокі кантэкст. Калі браць вызначэнне тэрміна, то пад культурай жыццезабеспячэння разумеецца “ўзаемазвязаны комплекс асаблівасцяў вытворчай дзейнасці, дэмаграфічнай структуры і рассялення, працоўнай кааперацыі, традыцый спажывання і размеркавання, г.зн. экалагічна абумоўленых формаў сацыяльных паводзін, якія забяспечваюць чалавечаму калектыву існаванне за кошт рэсурсаў канкрэтнага асяроддзя пражывання” [2].

Ракурс даследавання КЖ паступова абнаўляецца і змест дадзенага тэрміна пашыраецца. Прадметнае поле КЖ ўключае ў сябе праблематыку жыццёвых каштоўнасцей у сялянскіх калектывах, выпрацаваныя сялянствам механізмы пераадолення цяжкасцей ва ўмовах трансфармацыі сацыяльна-эканамічнага і палітычнага ладу. Такім чынам, стае магчымым вылучыць асобны напрамак даследаванняў – вывучэнне культуры жыццезабеспячэння беларускай вёскі ў перыяд пасляваеннага аднаўлення, бо нягледзячы на адносна невялікія храналагічныя межы, гэта быў пераломны і шмат у чым вырашальны перыяд у этнічнай гісторыі беларусаў, звязаны з радыкальнымі зменамі сацыяльна-эканамічнага, палітычнага і культурнага характару. Гэта перыяд пасляваеннага аднаўлення сельскай гаспадаркі і калгаснай сістэмы ва ўсходніх раёнах Беларусі, паступовая ліквідацыя аднаасобных гаспадарак і пераход да прымусовай калектывізацыі ў заходніх раёнах, што суправаджалася разбурэннем традыцыйнага сялянскага ладу жыцця. У цэнтры гэтых падзей быў чалавек, які спрабаваў адаптавацца да складаных, а іншы раз экстрэмальных абставінаў, рэалізаваў увесь свой патэнцыял дзеля выжывання і стварэння прымальных жыццёвых умоў для ўласнай сям'і. Менавіта антрапалагічны падыход да вывучэння гаспадарча-эканамічных аспектаў этнічнай культуры ўяўляецца перспектыўным пры комплексным аналізе практык жыццезабеспячэння беларускай вёскі. Пры гэтым гаворка ідзе не толькі аб матэрыяльнай базе жыццезабеспячэння, гаспадарчай вытворчасці, промыслах, рамёствах, але і пэўнай

сістэме анталагічных каштоўнасцяў, якія праецыраваліся на сферу народнай педагогікі, медыцыны, абрадавыя практыкі і фальклор.

Комплекснае даследаванне такой складанай даследчай праблемы як культура жыццезабеспячэння пасляваеннай беларускай вёскі вымагае полідысцыплінарнага падыходу і выкарыстанне шырокага кола крыніц: архіўных дакументаў, матэрыялаў вуснай гісторыі, фотаматэрыялаў, этнаграфічных крыніц, якія дапаўняюць адзін аднаго. Архіўныя дакументы дазваляюць зразумець кантэкст падзей, утрымліваюць каштоўную інфармацыю аб некаторых аспектах паўсядзённага жыцця: матэрыяльная незабяспечанасць, узаемаадносіны з уладнай вертыкаллю, матывацыя парушэнняў Статута сельскагаспадарчай арцелі і нават магчымыя варыянты вырашэння праблем пасляваеннай вёскі з пункту гледжання звычайнага вяскоўца. Аднак, калі размова ідзе пра жыццезабеспячэнне беларускай паваяеннай вёскі, то ў цэнтры даследчай увагі знаходзіцца чалавек, таму, менавіта сведчанні рэспандэнтаў дазваляюць рэканструяваць з дастатковай доляй верагоднасці асобныя элементы штодзённасці: сістэму харчавання, аднаўленне жыллёвага комплексу, асаблівасці задавальнення матэрыяльных і духоўных патрэбаў, вызначыць стратэгіі і адаптыўныя практыкі будзённага жыцця ў складаных эканамічных умовах. Успаміны даюць магчымасць зразумець, як этнічны вопыт гаспадарчых практык быў рэалізаваны ў пасляваенны час, якія рэсурсы выкарыстоўвалі для аднаўлення сваёй гаспадаркі, як успрымалася сельскім насельніцтвам сацыяльна-эканамічныя трансфармацыі (асабліва гэта было актуальна для насельніцтва Заходняй Беларусі), як мяняліся ментальныя ўстаноўкі, каштоўнасці арыенціры і як гэта ўплывала на культуру жыццезабеспячэння вясковага насельніцтва ў цэлым.

Неабходна адзначыць, што на сённяшні момант большасць рэспандэнтаў – гэта пераважна жанчыны 1930-40-х гг., якія былі ў разглядаемы перыяд дзецьмі або падлеткамі. Пэўная частка даследчыкаў ставіць пад сумнеў дакладнасць падобных успамінаў і саму магчымасць рэканструкцыі пасляваеннай рэальнасці на аснове дзіцячых успамінаў. Аднак, па сцвярджэнні псіхалагаў, сацыяльная памяць пачынае фармавацца ўжо з 4-гадовага ўзросту і ўключае ў сябе фрагментарныя, найбольш эмацыйна афарбаваныя эпізоды, больш асэнсаванымі, суадноснымі з гістарычным кантэкстам дзіцячыя ўспаміны становяцца ў 9-гадовым узросце і затым трансфармуюцца ў памяці дарослага пад уздзеяннем сацыякультурных фактараў [3, с.282]. Да таго ж надзвычай складаныя жыццёвыя перыпетыі прымусілі пасталець раней часу цэлае пакаленне. Будучы дзецьмі, яны перажылі жахі Вялікай Айчыннай вайны, страту блізкіх, а потым на роўні з дарослымі, ва ўмовах разрухі і голада, уключаліся ў вытворчыя працэсы.

Наступствы ВАВ былі катастрафічнымі для Беларусі. Чалавечыя і матэрыяльныя страты, знішчэнне тысячы паселішчаў, скарачэнне пасяўных плошчаў, ураджайнасці – адмоўна адбілася на стане пасляваеннай вёскі. У вельмі складаных умовах апынуліся жыхары раёнаў, тэрыторыя якіх стала эпіцэнтрам карных экспедыцый акупантаў. Успаміны вяскоўцаў фіксуюць, што вельмі актуальнай была праблема фізічнага выжывання на спустошанай тэрыторыі, калі пагроза гвалтоўнай смерці знікла, а на першае месца выйшла пагроза смерці ад голаду. Пры прадметным разглядзе наступстваў акупацыі і ваенных дзеянняў выяўляюцца рэальныя “зоны бедства” і “зоны адноснай стабільнасці”, у межах якіх практыкі культуры жыццезабеспячэння у паваяенны час адрозніваліся. Істотным фактарам, які адбіваўся на ўзроўні жыцця, з’яўляліся пасляваенныя няўроды, якія

былі вынікаам неспрыяльных умоў надвор'я ў 1945 і 1946 гадах, а таксама дзяржаўная палітыка, накіраваная на максімальнае выкачванне рэсурсаў з вёскі. Складаная пасляваенная рэчаіснасць выклікае пытанні, звязаныя з тым, як людзі забяспечвалі прымальныя жыццёвыя ўмовы ў межах даступнай рэсурснай базы і геаграфіі пражывання. У прадметным поле культуры жыццезабеспячэння пасляваеннай беларускай вёскі найбольш рэльефна выдзяляюцца наступныя кампаненты: матэрыяльнае становішча вёскі заходніх і ўсходніх абласцей Беларусі, яе этнадэмаграфічная і сацыякультурная характарыстыка; жыццёвыя стратэгіі і адаптыўныя практыкі сялян-калгаснікаў і сялян-аднаасобнікаў; сялянскія легальныя і нелегальныя промыслы і іх роля ў павышэнні дабрабыту вясковага насельніцтва; сістэма харчавання і вясковая гастранамія; народная медыцына паваеннага часу. Неабходна адзначыць, што наратывы пра жыццё пасля вызвалення ад нацыстаў і перыяд пасляваеннага аднаўлення сведчаць пра ўзнаўленне традыцый этнічнага вопыту выжывання ў неспрыяльных умовах, а менавіта пераемнасць адмысловых мадэлей паводзін і практык, якія пастаянна рэалізуюцца этнасам, як толькі падыходзіць крызісны час. Асабліва яскрава гэта праяўляецца ў сферы жыццёвых стратэгіяў і адаптыўных практык вясковага насельніцтва. Напрыклад, палявыя матэрыялы пра пасляваеннае жабрацтва сведчаць пра пераемнасць мадэляў паводзін, прынятых у субкультуры дарэвалюцыйных жабракоў і ўзнаўленне традыцый этнічнага вопыту выжывання ў неспрыяльных умовах [4]. Паваенная КЖ шмат у чым працягвала і развівала экстрэмальны досвед перыяду вайны і акупацыі.

Ключавымі кампанентамі КЖ пасляваеннай беларускай вёскі выступае аднаўленне матэрыяльнай базы жыццядзейнасці. Адным з наступстваў вайны было зруйнаванне жыллага і гаспадарчага фонду, недахоп элементарных рэчаў штодзённага ўжытку. Людзі былі вымушаны прыстасоўвацца да экстрэмальных умоў і шукаць варыянты часовага жылля, забяспечваць сябе адзеннем і абуткам, выкарыстоўваючы ўсе наяўныя рэсурсы. Вясковая грамада вярталася да традыцыйных спосабаў вытворчасці, да даматканай вопраткі і самаробнага абутку. У першыя гады пасля вызвалення зямлянкі, як часовае жыллё, былі рэаліяй найбольш пацярпелых раёнаў. Матэрыялы вуснай гісторыі сведчаць пра існаванне пераходнага тыпу жылля. Першыя хаты, якія будаваліся ў пасляваенны перыяд, былі невялікіх памераў і практычна былі пазбаўлены дэкаратыўна-мастацкага аздаблення. Акрамя гэтага адсутнічалі некаторыя элементы традыцыйнай вясковай сядзібы, якія ва ўмовах калгаснай сістэмы страцілі сваю актуальнасць (напрыклад, гумно). Цікавым прадстаўляецца вывучэнне тэхналогій будаўніцтва часовага жылля, яго тэхнічныя параметры, прынцыпы ацяплення, асвятлення, санітарна-гегіенічных умоў, а таксама наколькі паваеннае вясковае дойлідства пераняло ўзоры і традыцыі даваеннага часу, і ў якой ступені было дапоўнена канструктыўнымі і тэхналагічнымі навацямі.

Архіўныя дакументы і матэрыялы вуснай гісторыі сведчаць пра тое, што ў разглядаемы перыяд асноўную ролю ў жыццезабеспячэнні, як сялян-калгаснікаў, так і сялян-аднаасобнікаў, адыгрывала асабістая гаспадарка. Разам з тым, неабходна адзначыць, што ў першыя паваенныя гады назіраўся рэгрэс у развіцці агратэхнікі, адкат да ручной формы апрацоўкі зямлі. Пасляваенная вёска характарызавалася практычна поўнай адсутнасцю грашовых сродкаў, бо афіцыйная зароботная плата калгаснікаў з большага насіла натуральны характар. У гэтай сітуацыі пераважаў тавараабмен, а неабходныя для аднаўлення гаспадаркі і выплаты падаткаў грошы

здабываліся розным, нават крымінальным спосабам. Прычым пошук грошай на свае патрэбы насіў сегментаваны характар: дзеці рэалізоўвалі прадукцыю ад промыслаў, даходы ад якой пакрывалі выдаткі, напрыклад, на адукацыю; дарослыя былі задзейнічаны пераважна ў нефармальных стратэгіях. Наратывы фіксуюць, што неспрыяльныя ўмовы пасляваеннай рэчаіснасці выклікалі да жыцця альбо актуалізавалі нетыповыя формы эканамічнай актыўнасці сялян, дзе сярод традыцыйных заняткаў паўсталі і нелегальныя формы гандлёвага прадпрымальніцтва (для атрымання матэрыяльных рэсурсаў) і ў першую чаргу – выраб і збыт самагону, бо гэта быў эфектыўны спосаб “канвертацыі” сельскагаспадарчай прадукцыі ў “жывыя грошы”. Пры гэтым сяляне ўсведамлялі, што гэта незаконны від дзейнасці, які караўся з боку дзяржавы, аднак страх перад пакараннем саступаў прагматычным меркаванням. Грошы ад продажу самагону інвеставаліся, перш за ўсё, на набыццё прадметаў першай неабходнасці і для аднаўлення ўласнай гаспадаркі.

Рэспандэнты адзначаюць, што ў першыя гады пасля вызвалення адчуваўся недахоп базавых прадуктаў харчавання (хлеб, мяса, малако, соль), а ў раёнах найбольш пацярпелых ад нацыстаў пагроза смерці ад голаду стала часткай рэчаіснасці. Ва ўмовах аднаўленчых працэсаў у паваяенны час актуалізуецца роля і месца збіральніцтва ў сістэме жыццезабеспячэння, функцыянальнасць і эфектыўнасць якога былі абумоўлены канкрэтнымі прыроднымі ўмовамі мікрарэгіёну [5]. Матэрыялы вуснай гісторыі сведчаць, што менавіта дзікарослыя расліны, ва ўмовах недахопу базавых прадуктаў, з’яўляліся ў пасляваенны час вырашэннем праблемы харчавання. Прычым рэестр спажывання быў значна пашыраны за кошт тых зёлак і раслін, якія ва ўмовах адноснага дабрабыту практычна не выкарыстоўваліся ў ежу. Пасля таго, як знікла праблема галоднай смерці, збіральніцтва захоўвала актуальнасць, але вярталася да сваёй класічнай формы, калі прадметам промысла выступалі грыбы, ягады, некаторыя расліны (шчаўе, крапіва і інш.). Збіральніцтва давала не толькі неабходныя харчовыя рэсурсы, але і рознага рода сыравіну для аднаўлення ўласнай гаспадаркі. У першыя пасляваенныя гады прадукты збіральніцтва з’яўляліся крыніцай дадатковых паступленняў у бюджэт сялянскай сям’і (продаж на рынку ці здача ў нарыхтоўчыя канторы). Увогуле, ва ўмовах складанай эканамічнай сітуацыі, адбывалася актуалізацыя разнастайных промыслаў, якія з’яўляліся важнымі дадатковымі крыніцамі жыццезабеспячэння і набылі ў вызначаны перыяд выразны камерцыйны характар.

Вельмі важным пытаннем у межах культуры жыццезабеспячэння беларускай паваяеннай вёскі з’яўляецца яе этнадэмаграфічная характарыстыка. Падчас вайны загінула значная частка мужчын, якія былі асноўнай вытворчай сілай у мірны час. Гэта, у сваю чаргу, прывяло да пераразмяркавання ролі жанчын, дзяцей і падлеткаў у пасляваеннай сістэме жыццезабеспячэння. Перспектыўным напрамкам даследавання з’яўляецца “этнаграфія дзяцінства”, якая ў экстрэмальны паваяенны час мае сваю выразную спецыфіку.

Такім чынам, культуру жыццезабеспячэння пасляваеннай беларускай вёскі можна вызначыць як сукупнасць гаспадарчых практык, навыкаў і ведаў, якія дазволілі забяспечыць жыццяздольнасць калектыву, былі абумоўлены і знаходзіліся ў цеснай ўзаемасувязі з геакліматычнымі асаблівасцямі этнічнай тэрыторыі, сацыяльнай арганізацыяй і ўзроўнем гістарычнага развіцця народа і яе асобных

частак. Вылучэнне і даследаванне праблематыкі жыццезабеспячэння беларускай пасляваеннай вёскі ўяўляецца перспектыўным ракурсам этнічнай культуры ў цэлым і можа выступаць як асобны прадмет этналагічнага даследаванняў, бо культура жыццезабеспячэння з'яўляецца важнейшым аспектам этнічнай культуры і без яе аналізу немагчыма характарыстыка матэрыяльнай, сацыяльнай і духоўнай культуры этнаса.

Літаратура

1. Культура жизнеобеспечения и этнос / Э. С. Маркарян, С. А. Артюнов. – Ереван : Изд-во АН АрмССР, 1983. – С. 319.
2. Лурье, С. В. Историческая этнология : Учеб. пособие для вузов / С.В. Лурье. – М., 2004. – С. 153.
3. Фурсина, Н. О. Практика устной истории : детские воспоминания о Великой Отечественной войне / Н. О. Фурсина // Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова. – 2016. – №1. – С. 280 – 286.
4. Сумко, А. В. Пасляваеннае жабрацтва ў дыскурсе вуснай гісторыі Віцебшчыны / А. В. Сумко // Вестник Полоцкого государственного университета. Сер. А. Гуманитарные науки. – 2020. – № 9. – С. 142–147.
5. Сумко, А. В. Збіральніцтва ў сістэме жыццезабеспячэння пасляваеннай беларускай вёскі / А. В. Сумко // Вестник Полоцкого государственного университета. Сер. А. Гуманитарные науки. – 2021. – № 1. – С.178 – 184.

МІФАЛАГІЧНЫЯ АСПЕКТЫ ФАЎСЦІЯНЫ Ў БЕЛАРУСКІХ РАМАНТЫКАЎ MYTHOLOGICAL ASPECTS OF THE FAUST-CONCEPT AMONG BELARUSIAN ROMANTICS

Супранкова Таццяна Сяргееўна,

Мінск, Беларусь

Ключавыя словы: фаўсціяна, рамантызм, беларуская літаратура, А. Міцкевіч, Я. Баршчэўскі.

Рэзюмэ. У артыкуле разглядаецца роля міфалагічнай топікі у фарміраванні сюжэтаў у творах беларускіх рамантыкаў. У першую чаргу праводзіцца паралель з фаўсціянай Ё.В. Гётэ, які для раскрыцця найбольш важных канцэптаў выкарытоўвае міфалагічную аснову.

Keywords: Faust-concept, romanticism, Belarusian literature, A. Mickiewicz, J. Barszczewski.

Summary. The article considers the role of mythological topics in the formation of plots in the works of Belarusian romantics. First of all a parallel is drawn with the Faust-concept J.W. Goethe, who uses a mythological basis to reveal the most important concepts.

Заходнееўрапейская літаратура першай траціны XIX стагоддзя – перыяду панавання ў ёй эстэтыкі рамантычнага накірунку – не ўяўляецца без палілогу з папярэднімі эпохамі (антычнай, сярэднявечнай, рэнэсанснай, Новага часу, у тым ліку і асветніцкай). Топас фаўсціяны афармляецца ў нямецкай літаратуры ў часы Адраджэння ў народнай легендзе аб доктары Фаўсце, хоць некаторыя яго састаўляючыя варта шукаць у антычныя (у шырокім сэнсе гэтага слова) часы:

біблейскай прыповесці аб грэхападзенні, апакрыфічным бунце анёлаў (Першая Кніга Еноха), міфе аб Праметэі.

«Фаўст» Ё. В. Гётэ, першая частка якога пабачыла свет у 1808 годзе (да гэтага ў 1790 г. выйшаў «Фаўст. Фрагмент» і ў юнацкія гады быў напісаны і знішчаны аўтарам рукапіс «Прафаўста»), стаў вяршыняй мастацкай апрацоўкі фаўсціянскага топасу, пераўзыйшоўшы версіі народнай легенды, англійскага драматурга К. Марла, нямецкіх шцюрмераў. Нямецкія ж рамантыкі вельмі актыўна ўступілі ў творчы дыялог з вялікім мэтрам Асветніцтва. Йенцаў больш цікавіла дыялогія аб Вільгельме Мейстэры і жанравая канцэпцыя рамана-выхавання, а калі другая стадыя нямецкага рамантызму (гейдэльбержскага, больш засяроджанага на нацыянальных каштоўнасцях) пачынала набіраць сілы, некаторыя рамантыкі паспрабавалі стварыць сваю інтэрпрэтацыю слыннага нямецкага сюжэта аб доктары Фаўсце. Рамантычны «Фаўст» (драматычны ўрывац) з'яўляецца ў А. фон Шамісса, фаўсціянскія алюзіі ёсць у «Цудоўнай гісторыі Петэра Шлеміля». Верш «Доктар Фаўст» збіральнікамі фальклору А. фон Арнімам і К. Брэнтана быў размешчаны ў «Чарадзейным рогу хлопчыка», а казначнік В. Гаўф у год сваёй смерці (1827) скончыў працу над «Мемуарамі сатаны», якія вытрыманыя ў лепшых традыцыях «Фаўста» Гётэ. У шэрагу рамантычнай фаўсціяны варта адзначыць драму Х. Д. Грабе «Дон Жуан і Фаўст», лірыка-эпічны твор «Фаўст» Н. Ленаў. Гэты сюжэт цікавіў і Г. Гейнэ. Музычны «Фаўст» (1808–1833), опера кампазітара А. Г. Радзівіла, лібрэта да якой стварае сам Ё. В. Гётэ (цудоўны прыклад дыялогу нямецкай і беларускай культур), таксама ў першую чаргу адчувае на сабе эстэтыку рамантызма.

У культуры тагачаснай Беларусі фаўсціяна таксама не магла не знайсці пэўны водгук. Беларускія рамантыкі, пісалі яны па-польску ці спрабавалі пісаць на мужыцкай тады беларускай мове, таксама ўпітвалі імпульсы сусветнай літаратуры. Асабліва адкрытымі на такога роду міжкультурны дыялог аказаліся Адам Міцкевіч і Ян Баршчэўскі.

Зборнік вершаў А. Міцкевіча «Паэзія» (1822 г.), а дакладней аўтарская прадмова да яго, становіцца маніфэстам польскага і беларускага рамантызму. Паэт лічыў, што рамантычная паэзія (гэты тэрмін у прымяненні да ўсёй літаратуры ўжывалі і нямецкія рамантыкі) бярэ свой пачатак у гісторыі, у народнай культуры. Беручы на ўзбраенне захапленне фальклорам філаматаў і філарэтаў (гейдэльбержскія рамантыкі таксама крыніцай натхнення лічылі народную літаратуру), у цыкле «Балад і рамансаў» аўтар узбагачае літаратурную мову дыялектызмамі і прастамоўнымі словамі, матывамі з народнай творчасці. Рамантычная канцэпцыя двухсвецця праяўляецца ўжо тут у суіснаванні поруч з светам людзей света духаў і фантастыкі, які карае тых, хто парушае маральныя законы.

Зборнік «Паэзія» дэманструе незадаволенасць Адама Міцкевіча эмпірычным пазнаннем свету, адыход паэта ад пазіцый асветніцкай эстэтыкі. Аўтар зборніку цалкам аддае перавагу «пачуццю», «веры» і «сэрцу» перад «розумам». Сувет і месца чалавека ў ім цяпер разглядаецца Адамам Міцкевічам з пазіцый народнага досвету, знайшоўшага адлюстраванне ў фальклорных легендах, паданнях, песнях і забабонах. Гэтая тэндэнцыя яскрава прасочваецца і ў драматычнай паэме «Дзяды».

Калі разглядзець працэс стварэння паэмы, то як для класіка нямецкай літаратуры Ё. В. Гётэ, так і для класіка польскай і беларускай літаратуры А. Міцкевіча напісанне «Дзядоў» стала справаю ўсяго жыцця. Паэма «Дзяды» не была

завершана. Кожная яе частка можа лічыцца асобным творам, хоць сюжэтная сувязь між часткамі існуе. Такое падабенства прасочваецца і ў гісторыі напісання і кампазіцыі «Фаўста». Як і Гётэ, класік польскай і беларускай літаратуры Адам Міцкевіч прадстаўляе ў паэме сінтэз розных жанраў і стыляў, што робіць роднасным «Дзяды» мастацкаму ўніверсалізму «Фаўста». Найлепш жа слушна вызначыць жанр абодвух твораў як драматычная паэма.

Сам абрад Дзядоў, апісаны ў II частцы, тыпалагічна блізкі Вальпургіевай ночы ў «Фаўсце», дзе Гётэ таксама выкарыстоўвае народныя паданні і міфалагічныя вобразы з фальклорных павер'яў. Польская даследчыца Зоф'я Стэфаноўска лічыць: «Невядома, ці быў калі-небудзь малады Міцкевіч на Дзядых, ці назіраў народны абрад ушанавання памерлых. Магчыма, ягоная веда пра гэты абрад паходзіла з апісання пасрэднікаў, напрыклад, сябра Яна Чачота, які добра знаў беларускі фальклор. Так ці інакш, тое, што паэт прадставіў у II частцы «Дзядоў» як абрад, ня ёсць дакладным этнаграфічным пераказам, а толькі літаратурнай пераапрацоўкай урачыстасці Задушак» [1, с. 469]. Гётэ таксама не ставіць перад сабою мэту перадаць нейкі абрад. І той, і другі паэты верылі ва ўплыў свету нябачнага на свет людзей, на іх думкі і дзеянні. Каб надаць аўтэнтычнасць гэтым міфічным персанажам, прыдуманым народнай свядомасцю, паэты ўжываюць простамоўі, правінцыяналізмы, жаргон, метрыку і строфіку народных вершаў.

У творы мы сустракаем герояў, якія маюць звышчалавечыя здольнасці, – могуць выклікаць духаў, бачаць нябачнае. Звычайна яны, як і Фаўст, не простыя людзі. Такім з першых старонак нам з'яўляецца Гусяр, валхвец і паэт, без якога немагчымы абрад на Дзяды; пасля мастак, даследчык Бібліі і Кабалы Аляшкевіч. Гэтыя героі надзеленыя і асаблівым прарочым дарам.

Драматычная паэма «Дзяды» – выдатны самабытны твор, у якім Адам Міцкевіч спалучыў лепшыя дасягненні еўрапейскай рамантычнай традыцыі з народнымі традыцыямі свайго краю. Паэт уступае ў творчае спаборніцтва з геніям нямецкай літаратуры Гётэ і адчувае ўплыў розных ідэй і матываў, у тым ліку і фаўсціянскіх.

Беларускі пісьменнік Ян Баршчэўскі, які пісаў на польскай мове (тады літаратурнай), выбірае нялёгка лёс песняра Бацькаўшчыны. Зборнік «Шляхціц Завальня, альбо Беларусь у фантастычных апавяданнях» выходзіць менавіта тады, калі ў Расійскай імперыі шавіністычная царская палітыка русіфікацыі не дазваляла нават ужываць слова «Беларусь». «Пісьменнік змяшчае на тытульнай старонцы свае кнігі назву роднага краю, каб давесці, што Беларусь, хоць пакуль яшчэ адно толькі ў марах, уяўленнях, «фантастычных апавяданнях», але ўжо існуе», – адзначае перакладчык і каментатар твораў Я. Баршчэўскага Мікола Хаўстовіч [2, с. 202].

Я. Баршчэўскаму ўдаецца з дапамогаю сістэмы мастацкіх вобразаў апець самабытнасць, прыгажосць роднага краю, нагадаць пра яго слаўнае мінулае. Многія пытанні, якія звязаныя з самавызначэннем беларускага народа, маюць і нацыянальны, і ўніверсальны характар. Тыпалагічна яны блізкія духоўным пошукам прадстаўнікоў рамантызма польскага, рускага, нямецкага, еўрапейскага ўвогуле. Але шмат якія тыпалагічныя аналогіі можна правесці і з творчасцю Ё. В. Гётэ, у першую чаргу з яго драматычнай паэмай «Фаўст», тым больш што ў народных паданнях папулярны быў вобраз пана Твардоўскага (ці яго беларускі аналаг Брусаў), да якога ў сваёй творчасці звяртаюцца слынным сучаснікі Я. Баршчэўскага Адам Міцкевіч і Томаш Зан.

Самым запамінальным і яскравым у зборніку апавяданняў з'яўляецца вобраз Плачкі, які сімвалічна звязвае ўсе творы. Калі звярнуцца да марфалогіі народных пахавальных абрадаў у беларусаў (і ў іншых культурах таксама), плакальшчыца-плачка была важным персанажам пахавальнага працэсу. Вядомы этнограф Яўхім Карскі ў сваім грунтоўным даследаванні «Беларусы» адзначае, што сам абрад аплаквання вельмі даўні і існаваў на нашых землях яшчэ з паганскіх часоў. Далей фалькларыст узгадвае матыў плачу па памерлых мужах Вольгі і Яраслаўны як неабходны абавязак жонак. Але далей даследчык адзначае, што былі і прафесійныя плачкі, не з ліку сваякоў, якіх спецыяльна запрашалі блізкія нябожчыка: «Благодаря своим природным дарованиям, вопленицы эти живо сохраняют старинные приемы плачей и отчасти содержание древней погребальной причеты и передают свои знания другим плакальщицам» [3, с. 310]. Я. Карскі аналізуе яе сакральную ролю ў абрадзе пахавання наступным чынам: яна ўваходзіць у становішча асірацелых і з'яўляецца тлумачальніцай сямейнага гора, прафесійная плачка ўстойлівымі фразамі і абаротамі выказвае тое, што адчуваюць сваякі памерлага, перажывае іх пачуцці, абвясчае тое, што свае не могуць сказаць.

У Яна Баршчэўскага вобраз Плачкі, якая выглядае беднай сіратою (падкрэсліваецца матыў яе асабістай страты), з'яўляецца лейтматывам «Шляхціца Завальні, альбо Беларусі у фантастычных апавяданнях». Гэта вобраз пакутніцы-Беларусі, якая плача аб сваіх неразумных дзецях і імкнецца данесці праўду Сынам Шчасця і Сынам Цярпення пра іх зямлю і іх лёс, але яны не маюць вачэй, не хочуць бачыць і чуць яе. Толькі Сыну Буры і Пакутнаму Духу, якія самі блукаюць па свеце ў пошуках шчасця і лепшай долі для людзей, адкрываецца гэты таямнічы вобраз: «Кабета тая незвычайна прыгожая. Вопратка яе – белая, як снег, на галаве – чорны ўбор, і чорная хустка накінутая на плечы. Твар хоць і смуглы ад сонца і ветру, але гошы і паглядны, вочы жывыя, і заўсёды блішчаць на іх слёзы. Яна з'яўляецца найчасцей у пакінутых дамах, у пустых касцёлах і на руінах. Бачылі яе таксама пад дрэвамі або пасярод поля. Пасля захаду сонца яна сядзе на камені, наракае на лёс жаласным голасам і заліваецца слязьмі. Кажуць, тыя, хто набліжаўся да яе, чулі такія словы: “Няма каму даверыць таямніцу сэрца майго!”» [2, с. 68].

Топас Плачкі роднасны гётэўскаму Вечна Жаночаму (Ewige Weiblichkeit), што бярэ свой пачатак у яўрэйскай і хрысціянскай містыцы. Як і Фаўст апраўданы за свае пошукі ісціны і імкненнем да шчасця людзей заступніцтвамі былой грэшніцы Маргарыты, так і Плачка дае накірунак тым адзінкам, якія не закрываюць вочы на няшчасці роднага краю.

Важным матывам у «Шляхціцы Завальні» з'яўляецца здрада, якая расцэнчваецца як сувязь з Чарнакніжнікамі, Белай Сарокай, як дамова з д'яблам. Асабліва востра гэтае пытанне стаіць у апавяданнях «Вогненныя духі» і «Пра чарнакніжніка і пра цмока, што вылупіўся з яйка, знесенага пеўнем». Няверныя сыны Беларусі заключаюць дамову з нячыстай сілай і такім чынам прыносяць зло на нашу зямлю: «Меў ён лёкая Карпу, злога чалавека; і яны абодва, спачатку пан, а пасля пахолак, прадалі свае душы д'яблу!» [2, с. 14]. У апавяданні «Вужовая карона» галоўныя героі панскі лёкай Карп і паляўнічы Сямён свядома ідуць на дамовы са злымі духамі, каб зарабляць лёгкі хлеб. У іншых апавяданнях беларусы становяцца служкамі Белай Сарокі, што таксама можа інтэрпрэтавацца як кантракт з нячыстай сілай.

Вельмі паказальным з'яўляецца апісанне чарнакніжніка ў апавяданні «Пра чарнакніжніка і пра цмока, што вылупіўся з яйка, знесенага пеўнем»: «З'явіўся ў нашым маёнтку – невядома адкуль – нейкі дзіўны чалавек. І цяпер яшчэ памятаю аблічча, твар і адзенне яго: нізкі, худы, заўсёды бледны, вялізны нос, як дзюба драпежнае птушкі, густыя бровы, пагляд яго – як у чалавека ў распачы ці вар'ята, апранахі яго – чорныя і нейкія дзіўныя, зусім не такія, як у нас носяць паны ці ксяндзы; ніхто не ведаў, ці быў ён свецкі, ці манах які, з панам размаўляў на нейкай незразумелай мове. Пасля адкрылася, што гэта быў чарнакніжнік, які вучыў пана рабіць золата і іншыя д'ябальскія штукі» [2, с. 12]. Паказальна, што такія персанажы не жывуць сярод «сваіх», гэта з'ява прыходзіць звонку. Яны і абліччам, і манерамі, і паводзінамі супрацьпастаўляюцца звычайным людзям з вёскі. Калі ўзгадаць галоўнага героя фаўсціяны Мефістофеля, ён таксама адрозніваецца сваёй незвычайнасцю, прычым незвычайнасць гэтая ў першую чаргу знешняя (вельмі часта гэты герой з'яўляецца перад намі ў розных абліччах, але гэтыя метамарфозы адбываюцца толькі звонку). Метамарфозы імпліцытнага характару адбываюцца з тымі, хто давяраецца такім персанажам, як, напрыклад, Фаўст ці героі апавяданняў Баршчэўскага. Ён свядома падкрэслівае гэтую «чужынскасць», з пранікненнем якой надыходзіць іншы час – жалезны век.

Аўтар «Шляхціча Завальні» карыстаецца той жа канцэпцыяй гісторыі, што і ўсе еўрапейскія рамантыкі (паводле Гесіода). Жалезны век – гэта час расповеду гісторый у доме Завальні (на гэта ўказвае дэталі – «Віленскі каляндар на гэты, 1817 год»). Залаты ж век – мінулае стагоддзе, час да першага падзелу Рэчы Паспалітай і далучэння беларускіх земляў да Расійскай імперыі. Вось што на гэты конт піша М. Хаўстовіч: «Гістарызм Я. Баршчэўскага – гэта гістарызм рамантычнага тыпу, які ідзе ад нямецкага класічнага ідэалізму. Пісьменнік толькі на першы погляд, нібыта пазбягае гісторыка-канкрэтнай рэальнасці, але, па сутнасці, яго проза з'яўляецца міфалагізаванай копіяй гэтай рэальнасці. Беларуская рэчаіснасць 60–70-х гг. XVIII ст. адлюстроўваецца Я. Баршчэўскім праз прызму фальклорна-міфалагічных уяўленняў беларуса-сяляніна, беларуса-шляхціца. І гэта быў адзіны магчымы шлях, каб, апавядаючы пра лёсавызначальную падзею ў жыцці народа, паказаць і сённяшні стан рэчаў, і актуалізаваць патрыятычныя пачуцці, і падтрымаць веру ў лепшае будучае» [2, с. 200].

Але як правіла ўсе дамовы з нячыстай сілай заканчваюцца вельмі трагічна. Паказальная ў гэтым плане гісторыя Альберта, які заключае дамову са злым духам: «уначы прыходзілі да яго тыя самыя страшныя здані, якіх ён запрашаў да сябе з магіл, і часта чуў нейкія дзіўныя галасы, якія клікалі яго па імені...Знайшлі яго труп; сканаў, седзячы на крэсле. Рукі і ногі здрацвелі, нібыта ад моцнага зімовага марозу» [2, с. 90]. Фантастычны свет беларускіх народных паданняў і легендаў, якім Я. Баршчэўскі насычае свае апавяданні, блізкі да сцэнаў з «Фаўста» «Кухня ведзьмы» і «Ноч Вальпургіі», якія Ё. В. Гётэ таксама пісаў, абапіраючыся на народныя паданні і павер'і.

Я. Баршчэўскі, як і А. Міцкевіч, разважаючы ў сваіх творах пра праблемы нацыянальна-национальнага характару, змог запазычыць лепшы досвед сусветнай класікі, каб стаць зразумелым і сваім суайчыннікам, якім у першую чаргу былі адрасаваныя яго творы, і сусветнай культуры. Топас фаўсціяны, які не пакідае творчасць рамантыкаў, асаблівым чынам прысутнічае ў аўтара «фантастычных апавяданняў».

Літаратура

1. Міцкевіч, А. Дзяды: у 2 т. / А. Міцкевіч; агул. рэд. І. Кур'ян; пер. на бел. мову С. Мінскевіч; камент. З. Стэфаноўска, С. Мінскевіч. Мінск, 1999. Т. 2.
2. Баршчэўскі, Я. Шляхціч Завальня, альбо Беларусь у фантастастычных апавяданнях / Я. Баршчэўскі; уклад., прадм. і камент. М. Хаўстовіча. – Мінск, 2005.
3. Карский, Е. Белорусы: в 3 т. / Е. Карский. – М., 1916. Т. 3.

**КАЛЕКЦЫЯ ТВОРАЎ М. А. УРУБЕЛЯ Ў ЗБОРЫ
НАЦЫЯНАЛЬНАГА МАСТАЦКАГА МУЗЕЯ РЭСПУБЛІКІ
БЕЛАРУСЬ**

**THE COLLECTION OF WORKS BY M. A. VRUBEL FROM THE FOUND
OF THE NATIONAL ART MUSEUM OF THE REPUBLIC OF BELARUS**

Томашава Іна Рыгораўна,
Мінск, Беларусь

Ключавыя словы: М. А. Урубель, Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь, Н. І. Забэла-Урубель, тэатр С. І. Мамантава.

Рэзюмэ. Артыкул прысвечаны аналізу твораў М. А. Урубеля ў зборы Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь як цэльнай і разнастайнай калекцыі, у склад якой уваходзяць жывапісныя і скульптурныя творы, звязаныя з асабістым лесам мастака і ягонымі музычна-тэатральнымі захапленнямі.

Keywords: M. A. Vrubel, the National Art Museum of the Republic of Belarus, N. I. Zabela-Vrubel, the theater of S. I. Mamontov.

Summary. The article is dedicated to the works by M. A. Vrubel from the found of the National Art Museum of the Republic of Belarus. This is a complete and versatile collection which includes paintings and sculptures by the master. This collection is connected with his personal life and musical and theatrical hobbies.

5 сакавіка 2021 года споўнілася 165 год з дня нараджэння выдатнага рускага мастака М. А. Урубеля, асоба якога лічыцца адным з сімвалаў рускага мастацтва мяжы XIX-XX стст. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь мае надзвычай цэльную і разам з тым разнастайную калекцыю твораў гэтага таленавітага майстра. У сукупнасці з вялікім шэрагам іншых узораў рускага мастацтва, якія захоўваюцца ў нашым музеі, яны з'яўляюцца істотнай і вельмі каштоўнай часткай нацыянальнага музейнага фонду Рэспублікі Беларусь. У гэтым артыкуле мы прапануем сціплы аповед аб “беларускіх” шэдэўрах Урубеля, якія волей лесу (а яшчэ больш, дзякуючы ўпартай шматгадовай збіральніцкай працы супрацоўнікаў НММ РБ) ужо больш як за палову стагоддзя належаць да культурнай спадчыны нашай краіны і пленна працуюць на міжнародны аўтарытэт нашага музея.

Шлях, якім М. А. Урубель крочыў у жыцці і творчасці нельга назваць легкім. Хутчэй наадварот. Заўзяты рок наканавы мастаку кароткае жыццё - толькі 54 год, з якіх на долю творчасці прыпала і таго менш - крыху болей за 20... Спачатку ўсе вельмі зацягвалася: прафесійна займацца мастацтвам Урубель пачаў толькі калі за плячыма застаўся юрыдычны факультэт Пецярбургскага універсітэта. А напрыканцы аж 8 гадоў жыцця зрэлага мастака было амаль цалкам скарнана вераломнай хваробай... Здаецца, што Ўрубель падспудна адчуваў сваю абмежаванасць у часе і можа таму кожны ствараемы вобраз насычаў здіўляючай энергетычнай і сэнсавай спрасаванасцю.

З названых дваццаці год, бадай, самым светлым перыядам у жыцці Урубеля стала другая палова 90-х гадоў; час, калі мастак абсталяваўся ў Маскве (з перыядычнымі наездамі ў Пецярбург і Кіеў), працаваў у Рускай часнай оперы і абрамцаўскіх майстэрнях С. І. Мамантава; час, калі яго, нарэшце, спасцігла шчаслівае каханне. Менавіта ў гэтыя гады і з'явіліся на свет усе тыя творы майстра, якія зараз належаць нашаму музею.

Сярод іх есць і графіка, і жывапіс, і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва, і скульптура, але названы шэраг успрымаецца як сапраўдная міні-калекцыя, экспанаты якой аб'яднае не толькі асоба іх аўтара і адзіная храналогія, але больш таго - тая атмасфера, у якой луняў творца пад час іх стварэння, дзівосная атмасфера суіснавання тэатра, музыкі і ягоных надзей, яшчэ не парушаных будучымі стратамі.

Найбольш яскрава аб гэтым сведчаць партрэты мастака. Добра вядома, што Ўрубеля як партрэціста перш за ўсе цікавіла драма чалавечай асобы і таму ў сваіх творах нават жаночыя вобразы мастак надзяляў дастаткова адчувальнай гораччу. Але дваіны тэатралізаваны партрэт "Гензэль і Грэтэль" (1896) - гэта той, бадай, адзіны выпадак, калі лірычныя пачуцці відавочна перамаглі. Увасабляючы на палатне вобразы маладых і таленавітых актрыс Т. С. Любатовіч (у ролі Гензеля, злева) і Н. І. Забелу (у ролі Грэтель, справа), мастак не ўтойвае таго, што на гэты раз яго пэнзлем кіруе сапраўднае каханне.

З Надзеяй Забелай Урубель пазнаеміўся зімой 1895 года на рэпетыцыях спектакля-оперы Э. Гумпердінка "Гензэль і Грэтэль", да якога мастак ствараў дэкарацыі. Па некаторых звестках Урубель, які быў сапраўдным меламам, спачатку ўслыхаў дзівосны голас спявачкі і закахаўся ў яе, яшчэ не бачыўшы дзыўчыну [1;202]. Прыняўшы заляцанні закаханага мастака, Надзея ігрыва заўважыла, што пойдзе за яго замуж толькі калі ен напіша яе партрэт. Так спантанна і нарадзілася ідэя незвычайнага партрэта.

Створаныя мастаком вобразы дзяўчат-дзяцей кранаюць сваёю адкрытасцю да міру і чулівасцю адзін да аднаго. Шчыльна прытуліўшыся, як сапраўдныя брат і сястра, актрысы нібы ўвасабляюць сваім дуэтам тую надзею на сяброўства і каханне, якой жыву ў гэты час аўтар партрэта. Асабліва цікавым атрымаўся вобраз Надзеі-Грэтель. Лукава усміхаючыся, дзяўчына пытліва ўглядаецца ў кагосьці (у мастака?). Музыканасць і артыстызм складаюць самыя прывабныя рысы яе асобы. А жывапісная манера Ўрубеля, ягоны знакамiты мазаічны мазок і эмацыянальныя колеравыя спалучэнні, здаецца, выяўляюць тую нецярплівасць, якую адчуваў падчас працы закаханы майстар... Верагодней за ўсе, партрэт спадабаўся Н. І. Забеле, бо летам 1896 года мастак і актрыса ажаніліся.

З гэтага часу музыка для Ўрубеля па-сапраўднаму стала амаль што лесам. У 1989 годзе ен пасябраваў са знакамітым рускім кампазітарам М. Рымскім-Корсакавым, які ў гэты час шчыльна супрацоўнічаў з тэатрам С. Мамантава. Рымскі-Корсакаў, аўтар цэлага шэрагу цудоўных опер на рускія казачныя і былічныя сюжэты, высока цаніў талент Н. І. Забэлы-Ўрубель і галоўныя жаночыя партыі ў сваіх музыка-драматычных творах пісаў менавіта для яе лірыка-каларатурнага сапрана.

Ў знакамітай оперы "Садко", прэм'ера якой адбылася ў тэатры Мамантава 26 студзеня 1897 года, Н. І. Забела-Ўрубель з вялікім поспехам выконвала ролю дачкі Марскога цара, казачнай прыгажуні Валховы. Дэкарацыі да спектакля ствараў Ўрубель. Натхнены паэтыкай быліны, чароўнай музыкай і тэатральным відовішчам,

мастак паралельна выканаў і некалькі станковых твораў на ўзгаданы сюжэт. Сярод іх - манументальнае пано "Садко" (1898-1899).

Цікава, што з усей казачнай гісторыі пра наўгародскага гусліяра самым натхняльным для мастака падаўся сюжэт начных спеваў Садко на беразе Ільмень-возера. Урубель як ніхто ведаў, што музыкальны талент - гэта цуд, які можа вызваць да жыцця нават водныя глыбіні. І таму ў сваім творы мастак акцэнтуюе ўвагу перш за ўсё на азерных водах, якія нібы прачынаюцца пад спевамі Садко і выпускаюць са свайго палону шэраг марскіх царэўнаў у бліскучых каронах.

М. Урубеля, як аднаго з бацькоў рускага сімвалізму [2;47], заўсёды вабіла тая форма жыцця, якая існуе на мяжы рэальнасці і фантастычнасці. Менавіта ў гэтай прасторы нараджаліся лепшыя алегарычныя вобразы майстра, велічныя і таямнічыя. Пры гэтым мастак адчуваў, што містычная і ірацыянальная атмасфера заўсёды тоіць у сябе толіку небяспекі для чалавека, і таму ў яго творы рамантычнае спалучэнне фіялетавай ночы і бурлівай воднай стыхіі - нібы два "акны" ў недасяжнасць - не толькі прываблівае, але і непакоіць.

Па матывах опер М. Рымскага-Корсакава акрамя жывапісных твораў Ўрубель стварыў цэлую серыю скульптурных вобразаў. Сярод іх ужо вядомы нам Садко, а таксама велічны Марскі цар і журботная Купава (усе выкананы ў тэхніцы майоліка і датуюцца 1899-1900 гг.). Вельмі паказальна, што да скульптуры Ўрубель падыходзіў як мастак-жывапісец. Ён імкнуўся насыціць пластычныя аб'емы мяккасцю і падкрэсліць амаль няўлоўную характарыстыку вобразаў арыгінальным колеравым рашэннем.

Тэатральнасць, музычнасць, дэкаратыўнасць - характэрныя рысы яшчэ аднаго твора мастака са збораў НММ РБ - "Партрэта К. А. Атэра" (1898), знакамітай іспанскай танцоўшчыцы і экстравагантнай прыгажуні, якая з поспехам гастраліравала ў Пецярбурзе ў канцы 1890-х гадоў. Уражанні ад яе выступлення натхнілі Ўрубеля на стварэнне неардынарнага партрэтнага вобраза, у якім рысы канкрэтнай асобы набылі вышыню гераічнага кшталту і, што яшчэ больш цікава, увабралі ў сабе істоту самага майстра.

Мы ведаем, што Ўрубель марыў аб свабодным існаванні творчай асобы, ратаваў за рашучасць і імгненнасць душэўнага парыву, грэбаваў быццёнай старонкай жыцця і мроіў аб недасяжным, шукаў зачаравання ў зіхаценні каштоўных колераў - аб усім гэтым (аб самім сабе!) жадаў паведаць мастак, калі пасля канцэрта з удзелам Атэры, зачыніўшыся ў доме Мамантава пачаў працаваць над партрэтам.

Зараз нам здаецца, што ў гэтым творы Ўрубель здолеў выказаць усе свае гарачыя пачуцці, але сам мастак - прыкмета сапраўднага творцы - застаўся незадаволеным. Амаль скончаны твор Урубель схаваў за шафу і забыўся аб ім. Праз нейкі час у доме адбыўся рамонт, які абярнуўся для палатна сапраўднай трагедыяй. Яго запырскалі мелам і клеям і толькі дзякуючы пазнейшай, вельмі складанай рэстаўрацыі твор займеў новае жыццё [3;105].

У сучаснай калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея знаходзіцца сем твораў М. Урубеля і кожная з іх успрымаецца як сапраўдная жамчужына рускай культуры "срэбнага веку", квінтэсэнцыя не толькі асабістых споведзяў майстра, але і эпохальных прадчуванняў.

Літаратура

1. Константин Коровин вспоминает... / Сост., авт. вступ. ст. [с. 3-20] и коммент. И. С. Зильберштейн, В. А. Самков. - [2-е изд., доп.]. - М.: Изобразит. искусство, 1990. – 606 с.

2. Сарабьянов, Д. История русского искусства конца XIX- начала XX века / Д. Сарабьянов – М.: Аст-пресс, 2001. – 304 с.

3. Марченко, Н. П., Зеленой, К. В. Лица и судьбы. Портрет XVIII - начала XX века в собрании Национального художественного музея Республики Беларусь / Н. П. Марченко, К. В. Зеленой - Минск: Четыре четверти, 2002. - 152 с.

**ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ
ДОМИНИКАНСКИХ ШКОЛ КОНЦА XVIII-ПЕРВОЙ ТРЕТИ XIX В.
ART EDUCATION IN THE TEACHING SYSTEM OF DOMINICAN
SCHOOLS AT THE END OF THE 18TH-FIRST THIRD OF THE 19TH
CENTURY.**

Трифонова Наталья Яковлевна,
Минск, Беларусь

Ключевые слова: доминиканцы, монастырь, художественное образование, рисование, коллекция.

Резюме. В статье рассматриваются некоторые аспекты художественного образования в школах доминиканских монастырей Беларуси в конце XVIII-первой трети XIX века. В основу статьи положены архивные материалы, связанные с преподаванием рисования в школах, существовавших при доминиканских монастырях в это период.

Keywords: Dominicans, monastery, art education, drawing, collection

Summary. The report examines some aspects of art education in schools of Dominican monastery in Belarus in the late 18th – first third of the 19th centuries, that have existed as well as secular educational institutions. The research is based on archival materials that helped to review this aspect of schools' activities.

На протяжении конца XVIII-первой трети XIX в. процесс экономического, общественно-политического и культурного развития Беларуси происходил в условиях единого с Россией государства. В области образования характерным явлением стало создание ряда народных училищ. В 1789 г. первые подобные школы были созданы в Могилеве, Полоцке, в 1794 - в Витебске. Свое значение в процессе образования в конце XVIII-первой трети XIX в. продолжали сохранять и учебные заведения, существовавшие при православных и католических монастырях, среди которых надо выделить доминиканцев. Как отмечено белорусским исследователем, «дамiнiканцы мелi самую вялiкую колькасць кляштараў i манахаў (у 1825 г. у межах Расiйскай iмперыi, без улiку польскiх земляў — 94 кляштары i 777 манахаў... У 1810-я i 1820-я гг. ордэн дамiнiканцаў у Лiтоўскай правiнцыi значна амаладзiўся i абнавiўся» [1, с. 66-71]. Как и другие манахеские ордена «доминиканцы ў 1770-1820-я гг. мелi магчымасць на практыцы рэалiзоўваць асноўныя палажэннi сваiх статутаў, праводзiць у жыццё свае формы духоўнасцi i культу i такiм чынам уплываць на грамадства (гэтаму спрыяла iх сувязь з мясцовай культурай, а таксама адукацыйная падрыхтоўка i сацыяльнае паходжанне)»[1, с. 66-71]. В своей

деятельности они делали акцент на создании школ, которыми были известны еще в средневековье. Они существовали при многих доминиканских монастырях (Забялы, Гродно, Несвиж, Орша). Проявлением характерных для Нового времени реформационных процессов явилось включение в учебную программу наряду с основными предметами художественного образования. Исследователи прошлого столетия и современные ученые лишь косвенно касались этого вопроса. Привлекая данные названных публикаций, а также архивных источников попытаемся охарактеризовать некоторые особенности процесса обучения изобразительному искусству и основам архитектуры в конце XVIII – первой четверти XIX в.

Крупными образовательными центрами были также училища при доминиканских монастырях в Забялах, Орше, программа которых наряду с основными предметами включала художественное образование. Школа при забяльском доминиканском монастыре, преобразованная в 1811 г. в гимназию, после 1772 г. являлась единственным неиезуитским средним учебным заведением на востоке Беларуси. Наряду с латынью, природоведческими курсами, математикой, внимание в ней уделялось преподаванию наук, которые имели практическое применение, в том числе архитектуре [2, с. 49]. В перечне предметов за 1831 г зафиксировано рисование и чистописание [3, л. 176 об.]. Несколько ранее (1821-1823 гг.) в ведомостях гимназии значатся учитель физики, а также Rysunków Zoologicznych ксендз Бонаventura Турчинский и учитель математики и Rysunków Topograficznych ксендз Ласковский [3, лл. 23 об.-24]. В архивных документах встречаются также имена преподававших рисунок Бонаventura Хруцкого, Бернарда Люткевича. Приведем немногочисленные сведения о первом из названных, которые могут представлять интерес в связи с изучением художественной среды, питавшей его знаменитого однофамильца Ивана Фомича Хруцкого, начинавшего в конце 1820-х гг. свой творческий путь. Так, в отчете за 1823-24 гг. указано, что Бонаventura Хруцкий, обучаясь в 1819-1820 гг. в виленской доминиканской школе, «brał nauki języka greckiego i rysunków malarskich» в Виленском университете [4, s. 877].

Как свидетельствуют архивные материалы, перечень предметов в оршанском доминиканском училище включал рисование и искусство по части живописи и топографии [5, л.31]. Один час рисования ежедневно на всех отделениях предусматривался и в последующие годы [5, л. 70]. Требования к рисованию – «первоначальные правила топографических картин» [5, л.71 об.]. Согласно тому же источнику преподавание топографического рисунка велось на основе сочинения Юлиуша Кольберга, представлявшего атлас из восьми карт (Варшава, 1827) [5, лл. 68-71]. Одним из преподавателей рисования в оршанском училище (1825-1826 (1826-1827 ?) гг.) был Каэтан Кристинович, прошедший курс обучения математическим и физическим наукам в Виленском университете [5, лл. 41 об.-42].

Инвентарь несвижского доминиканского монастыря 1804 г. свидетельствуют о существовании при нем школы, где преподавались основы рисования [6, л.6-6 об.]. Среди художников, привлекавшихся несвижскими доминиканами к художественным работам, был Юзеф Хески (ок. 1730-1810?) [7, с. 74-80] Известно, что после 1790 г.(?) он “...został tercjanem u Dominikanów nieświeskich...”. [8,134]

“Sygnatura H. (Heski Józef - H.T) występuje na sztychowanym wizerunku Fabiana (zm. 1644), prowincjale zakonu dominikanów w Przemyslu, preora konwenty w Stopnicy.” [9, с. 62]. В это время в гродненской школе поветовой (существовала в 1797-1825 гг.) рисование было не обязательным предметом [10, с. 9]. Его преподавал Гундислав Эймонт (1761-1846), «dominikanin ...przed tem professor w Uszaczu» [11, s. 19].

В процессе обучения могли использоваться художественные коллекции, хранившиеся в монастырских комплексах. Так, относительно гродненского доминиканского монастыря Ю. Иодковский пишет: «Z inwentarza klasztoru, sprowadzonego w r.1804, dowiadujemy sie, ze w klasztorze oprócz biblioteki ... bylo laboratorium chemiczne ... Zbiory w “gabinetach nauk” byly bogate ... Byly tam kolekcje obrazow i “kupersztychow”, jak tez monet i medali. Wspomniane sa i dwie mozajki rzymskie, ktore calkiem nieslusznie uwazano za widoki Zamku Starego w Grodnie» [11, s.19-20]. Упомянутый выше Гундислав Эймонт, преподававший рисование в гродненской школе, был автором пособия «Nauka początkowa reguł proporcji znaczniejszych z rozmaitemi sposobami rysunek ułatwiającemi z różnych autorów zebrana u ku pożytkowi młodzi narodowej ...» [12]. Как отмечает польская исследовательница А.М. Жуковская, оно являлось одним из «najstarszych podręczników szkolnych do nauki rysunków» [13]. В разделах книги рассматривались способы обучения рисунку, практика рисования, в частности карандашная техника как наиболее распространенная в учебном процессе. Отдельная глава была посвящена способам копирования образцов. Книга включала выполненные самим Гундиславом Эймонтом изображения, служившие иллюстрациями его теоретических положений. Упомянутая исследовательница отмечает, что «W jego rozumieniu podstawą działania plastycznego powinny być “studia i obserwacja zmiennej natury”, gdyż rysunek jest środkiem poznania prawdy o nature» [13].

Встречающиеся в архивных материалах упоминания об их профессиональной подготовке наряду с немногочисленными дошедшими работами дают представление о художественных вкусах, стилевой ориентации, которые учителя должны были прививать своим ученикам.

Литература

1. Ганчарук, I. Каталіцкія манаскія ордэны на Беларусі ў 1770 – 1820-я гады / I. Ганчарук // Наша вера. – 2004. – № 4(30). – С. 66 –71.
2. Самусік А. Забэльскі дамініканскі калегіум / А. Самусік // Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Верхнядзвінскага р-на. У 2-х кн. Кн.1. — Мн.: БЕЛТА, 1999. С. 49-52.
3. НИА Б. — Ф.2507. — Оп.1. — Д.1 Ведомости и отчеты о состоянии Забельской гимназии и конвикта Гильзено-Шадурских за 1820-29 гг. 238
4. Petkus V. Dominikonai lietuvos kultūroje / V.Petkus. — Vilnius: Petro ofsetas, 2004. — 1049 p.: iliustr.
5. Национальный исторический архив Беларуси НИА Б. — Ф.2272. — Оп.1. — Д.2. Книга исходящих бумаг из оршанского доминиканского училища 1823-1824 гг.; 1827 г.; 1829-1830 гг.
6. Национальный исторический архив Беларуси (НИАБ). – Фонд 1781. – Оп.27. – Д. 294. Визит Несвижского монастыря доминиканцев Слуцкого уезда Минской губ. 1804 г.

7. Баженова, О.Д. Радзивилловский Несвиж. Росписи костела Божьего тела / Ольга Баженова. – Минск: Харвест, 2007. – 416 с.: ил., 16 л. вкл.
8. Giżycki J.M. (Wołyński). Wiadomości o dominikanach prowincyi litewskiej / J.M. Giżycki (Wołyński). – Kraków: Nakładem OO. Dominikanów, 1917. — Т. 1. — YII; 323 s.
9. Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających: Malarze, rzeźbiarze, graficy. — Wrocław: Zakł. Narod. im. Ossolińskich, PAN, 1979. — Т. 3: H-Ki. — 418 s.
10. Орловский, Е.Ф. Исторический очерк Гродненской гимназии/ Е.Ф.Орловский. – Гродно, 1901. – 74 с.
11. Jodkowski Józef. Gimnazium po-dominikańskie w Grodnie / J. Jodkowski. – Grodno: Muzeum Państwowy, MCMXXIV. – 38 s. – 6 tabl.
12. X. G.A. Eymont, Nauka początkowa reguł proporcjii znaczniejszych z rozmaitemi sposobami rysunek ułatwiającemi z różnych autorów zebrana y ku pożytkowi młodzi narodowej za pozwoleniem Censury Wileńskiej i Zwierzchności Zakonnej wydana, Drukarnia J. Jasińskiego, Grodno 1802 [электронный ресурс]. — Режим доступа <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/docmetadata?id=2116&from=publication> /. Дата доступа 24.05.2021
13. Żukowska Anna Marta. Koncepcje edukacji plastycznej i metody ich realizacji w polskiej pedagogice artystycznej [электронный ресурс]. — Режим доступа <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/14625/KOMUNIKOWANIE%20ARTYTYCZNE.pdf?sequence=1&isAllowed=y/>. Дата доступа 24.05.2021

**ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЯ СПАДЧЫНА ГАЛУБІЦКАЙ ПУШЧЫ ЯК
РЭСУРС ДЛЯ РАЗВІЦЦЯ ТУРЫЗМУ Ў РЭГІЁНЕ
HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF HALUBICKAJA
PUSHCHA AS A RESOURCE FOR TOURISM DEVELOPMENT**

Філіпчык Дзяніс Уладзіміравіч,
Мінск, Беларусь

Ключавыя словы: гісторыка-культурная спадчына, запаведнік, турыстычны патэнцыял, Галубіцкая пушча.

Рэзюмэ. У артыкуле разгледжаны магчымасці па выкарыстанні гісторыка-культурнай спадчыны Галубіцкай пушчы для развіцця турызму ў рэгіёне. Паказаны разнапланавы характар спадчыны, праблемы яе турыстычнай даступнасці.

Keywords: historical and cultural heritage, reserve, tourist potential, Halubickaja Pushcha

Summary. The article considers the possibilities of using the historical and cultural heritage of Halubickaja Pushcha for the development of tourism. The text shows the diverse nature of the heritage, the problems of tourist accessibility of attractions.

Пандэмія COVID-19 унесла значныя карэктывы ў развіццё як міжнароднага, так і ўнутранага турызму па ўсім свеце. Рэспубліка Беларусь не з'яўляецца выключэннем і турыстычная індустрыя краіны сутыкнулася з неабходнасцю знаходзіць шляхі функцыянавання ў крызісных умовах. Абмежаванні на перамяшчэнне турыстаў праз мяжу падштурхнулі да пошуку ўнутранага турыстычнага рэсурсу, на базе якога можна было б ствараць новы турыстычны

прадукт. У Беларусі такім рэсурсам для значнай колькасці кампаній апынуўся прыродны кампанент.

Цэлы шэраг турыстычных кампаній пачалі прапаноўваць наведванне самых разнастайных прыродных аб'ектаў, якія ў папярэднія гады заставаліся па-за ўвагай масавага турызму. Побач з класічнымі турамі ў нацыянальныя паркі (“Белавежская пушча”, “Прыпяцкі”, “Нарачанскі”, “Браслаўскія азёры”) з’явіліся турыстычныя прапановы з наведваннем заказніка “Налібоцкая пушча” [1], балотаў “Ельня” і “Вялікі мох” [2], кантактных запаркаў [3], фермаў па вырошчванню смаўжоў [4] і інш. Адметна тое, што для беларускага турыстычнага рынку тураператары распрацавалі прадукт, які спалучае прыродна-экалагічны кампанент і гісторыка-культурны. Менавіта такое спалучэнне дазваляе ахапіць прапановай як аматараў класічных экскурсійных тураў, так і зацікаўленых у прыродным кампаненце.

Галубіцкая пушча – гэта гістарычны лясны масіў, турыстычны патэнцыял якога пакуль застаецца не рэалізаваным. Сёння пушча – гэта гідралагічны заказнік рэспубліканскага значэння, які знаходзіцца на тэрыторыі Докшыцкага і Глыбоцкага раёнаў Віцебскай вобласці. Заказнік утвораны ў 1998 г. з мэтай захавання тыповага верхавога балота, а ў 2001 г. яго межы былі пашыраны [5, с. 114]. З 2016 г. – уключаны ў Сусветны спіс водна-балотных угоддзяў. Пушча спалучае буйныя натуральныя вадаёмы, што месцяцца ў вадазборы р. Бярэзіна, з леса-балотнымі, лугавымі, балотнымі, ляснымі масівамі. Лясныя масівы пакрываюць 70% тэрыторыі заказніка, а балоты – 18%.

Галубіцкая пушча валодае вялікім патэнцыялам для развіцця турызму, бо на яе тэрыторыі сканцэнтравана значная колькасць аб'ектаў гісторыка-культурнай спадчыны.

Галубіцкая пушча з’яўляецца месцам нараджэння слаўтага беларускага мастака Язэпа Драздовіча (засценак Пунькі, у 4 км. ад в. Перадолы Глыбоцкага раёна) [6, с. 206]. Мастак правёў на яе абшарах значны кавалак свайго жыцця, а ў 1923 г. стварыў альбом графічных работ пад назвай “Галубіцкая пушча”, у якім адлюстраваная як лясны масіў, так і характэрныя для яго населеныя пункты. Магіла мастака знаходзіцца таксама ў межах Галубіцкай пушчы ў в. Ліпляны.

Непадалёк ад в. Бірулі Докшыцкага раёна знаходзіцца магіла Генрыха Дмахоўскага, які загінуў тут у 1863 г. Вядомы скульптар, аўтар бюстаў Джорджа Вашынгтона, Томаса Джэфэрсана, Бенджаміна Франкліна, Тадэвуша Касцюшкі, якія па сённяшні дзень упрыгожваюць будынак Кангрэсу ЗША. Магіла прыведзена ў належны стан, у нашы дні ўстаноўлены новы помнік, які можа стаць аб'ектам турыстычнага паказу [7].

Непадалёк ад паўночна-ўсходняй мяжы пушчы знаходзіцца в. Бычкі (Ушацкі раён) – радзіма народнага пісьменніка Беларусі Васіля Уладзіміравіча Быкава. У Бычках у якасці філіяла Ушацкага музея народнай славы імя У.Е. Лабанка з 2004 г. дзейнічае музей-сядзіба Васіля Быкава [8].

На паўночна-заходняй ускраіне пушчы ў в. Празарокі знаходзіцца магіла Ігната Цярэньцэвіча Буйніцкага, чалавека, які з’яўляецца стваральнікам нацыянальнага прафесійнага тэатра, рэжысёрам, акцёрам [6, с. 149].

Патэнцыял мемарыяльных мясцін, звязаных з жыццём і творчасцю выбітных асоб, на разглядаемай тэрыторыі вельмі высокі. Уключэнне іх у экскурсійныя маршруты дазволіць раскрыць тэмы беларускага мастацтва, нацыянальна-вызваленчага руху і падзей 1863 г., беларускай літаратуры і тэатральнага мастацтва.

Размяшчэнне памятных мясцін па перыметры ляснога масіва дазваляе знітаваць пушчу экскурсійнымі маршрутамі ў адзінае цэлае.

Багатая ў рэгіёна археалагічная спадчына. У самой в. Галубічы, якая дала назву пушчы, знаходзіцца гарадзішча жэлезнага веку. Археалагічная спадчына прадстаўлена рознымі помнікамі. Гэта курганныя могільнікі (в. Бабруйшчына), сярэдневечныя крыжы (в. Пліса), гарадзішчы (в. Свіла) [9]. Уключэнне археалагічнай спадчыны ў экскурсійныя маршруты ўскладнена. Магчымыя аб'екты паказа знаходзяцца ў значным аддаленні ад дарог і населеных пунктаў. У дадатак адсутнічае належнае турыстычна-інфармацыйнае забеспячэнне гэтых аб'ектаў (адсутнічаюць указальнікі, інфармацыйныя стэнды і тлумачэнні). Гэта робіць археалагічную спадчыну маладаступнай для ўключэння ў новы турыстычны прадукт.

Архітэктурная спадчына разглядаемага рэгіёну разнастайная і можа з'яўляцца базай для стварэння экскурсійных маршрутаў па Галубіцкай пушчы. У рэгіёне прадстаўлены драўляны класіцызм (Сядзіба Дубашынскіх, к. XIX ст., былая в. Барыскавічы; касцёл Святога Яна Хрысціцеля, к. XIX ст., в. Прошкава), драўляная барочная архітэктурная (былы касцёл касцёл кармелітаў, зараз Успенская царква, 1748 г., в. Кавалі), барочная архітэктурная (касцёл Святой Веранікі, 1726 г., в. Селішча Ушацкага раёна), нэараманскі стыль (касцёл Унебаўзяцця Найсвяцейшай Марыі Панны, 1907 г., в. Празарокі), рэтраспектыўна-рускі стыль (царква Святой Параскевы Пятніцы, 1887 г., в. Пліса). З пералічанага асаблівай увагі заслугоўвае драўляная архітэктурная. Яна з'яўляецца рэдкай і да таго ж ілюструе цесную сувязь паміж прыроднымі матэрыяламі і народнай архітэктурай.

Насельніцтва раёна Галубіцкай пушчы з'яўлялася носбітам унікальных праяўленняў традыцыйнай культуры, што было зафіксавана яшчэ ў экспедыцыях Я. Драздовіча. На сённяшні дзень у Докшыцкім і Глыбоцкім раёнах зафіксавана некалькі элементаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якім нададзены статус гісторыка-культурных каштоўнасцей. Гэта інсітнае (наіўнае) мастацтва Віцебшчыны, беларускія мастацкія практыкі саломаліцення, традыцыйнае мастацтва маляваных дываноў Віцебскага Паазер'я, традыцыйная страва «Клёцкі з “душамі”» Віцебскай вобласці [10].

Неабходна канстатаваць, што дадзеныя элементы характэрны для Віцебскай вобласці ці пэўных яе частак, а вось нематэрыяльная культурная спадчына Галубіцкай пушчы даследавана мала і патрабуе далейшага вывучэння, працы па ўключэнні яе элементаў у Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь. Гэта спадчына можа выкарыстоўвацца асабліва эфектыўна з пункту гледжання развіцця турызму аграсядзібамі, што дзейнічаюць на тэрыторыі ляснога масіва.

Такім чынам, можна з упэўненасцю сцвярджаць, што Галубіцкая пушча валодае значным патэнцыялам для развіцця турызму. Гісторыка-культурная спадчына дадзенай тэрыторыі разнастайная і дазваляе ствараць дыверсіфікаваны турыстычны прадукт, як для ўнутранага, так і для ўязнога турызму. На тэрыторыі пушчы знаходзяцца мемарыяльныя мясціны, археалагічныя помнікі, помнікі архітэктурныя і элементы нематэрыяльнай спадчыны. Дадзенае спалучэнне дазваляе ствараць збалансаваны турыстычны прадукт.

Для эфектыўнага развіцця турызму ў рэгіёне неабходна павышэнне турыстычнай даступнасці археалагічнай спадчыны, развіццё турыстычнай

інфраструктуры, распрацоўка кантрольных тэктстаў, фарміраванне адзінага і пазнавальнага турыстычнага брэнда “Галубіцкая пушча”.

Літаратура

1. Красоты и таланты Налибокской пуци: экотропы и усадьбы [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: http://www.shampan.by/belarus/?ELEMENT_ID=1546. – Дата доступу: 22.04.2021.
2. Эко-тур: Миоры, ландшафтный заказник «Ельня», водопад на реке Вята [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://www.altamar.by/special_offers/ekotur-miory-elnya-vodopad-vyata/?gclid=Cj0KCQjw8IaGBhCHARIsAGIRRYrs9HQJQ2JVAWtzuQsTFRBx3uASK6aCxrSbqnwUHUVJWZrdNrFrUkQaAsBvEALw_wcB. – Дата доступу: 22.04.2021.
3. Контактный зоосад в агроусадьбе [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://bus-tour.by/avtobusnye-tury/belarus/od-nodnevnnye_tury_po_belarusi/skazki-starogo-nesvizha-i-kontaktnyu-zoosad-v-agrousadbe/. – Дата доступу: 22.04.2021.
4. Тур французкий вкус белорусской глубинки: Мирский замок – улиточная ферма [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://dili.by/tour/tur-belorusskaya-franciya-mirskij-zamok-ulitochnaya-ferma/>. – Дата доступу: 22.04.2021.
5. Леса-балотны комплекс «Галубіцкая пушча» // Скарбы прыроды Беларусі: тэрыторыі, якія маюць міжнароднае значэнне для захавання біялагічнай разнастайнасці = Treasures of Belarusian nature: areas of International Significance for Conservation of Biological Diversity / аўт. тэксту і фота А. В. Казулін [і інш.]. – 2-ое выд, перапрац., дап. – Мінск : Беларусь, 2005. – С. 114–119.
6. Глыбокае: [ад старажытнасці да сучаснасці / рэдкал.: Т.У. Бялова і інш.]. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009. – 735 с.
7. Новы помнік Генрыку Дмахоўскаму з'явіўся ў Забалоцці Міёрскага раёна [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://mijory.by/god/malaya-rodina/15883-novu-pamyatnik-genriku-dmohovskomu-poyavilsya-v-zabolote-miorskogo-rayona.html>. – Дата доступу: 25.04.2021.
8. Сядзіба-музей Васіля Быкава [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://ushachi.museum.by/node/40411>. – Дата доступу: 25.04.2021.
9. Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://gospisok.gov.by/Home/Index>. – Дата доступу: 25.04.2021.
10. Інвентар НКС [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://livingheritage.by/nks/location/992/>. – Дата доступу: 25.04.2021.

БЕЛОРУССКОЕ ЭТНОКУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ В ТУРАХ ДЛЯ ИСЛАНДСКИХ ТУРИСТОВ: ПУТИ ПРИМЕНЕНИЯ, ОПЫТ, ПЕРСПЕКТИВЫ

BELARUSIAN ETHNO-CULTURAL HERITAGE IN TOURS FOR ICELANDIC TOURISTS: WAYS OF USE, EXPERIENCE, PERSPECTIVES

Фридриксон Торлейф,
Копавоги, Исландия,
Морозов Дмитрий,
Минск, Беларусь

Ключевые слова: туризм, Исландия, Беларусь, этнокультурное наследие

Резюме. Авторы анализируют восьмилетний опыт организации туристических поездок в Беларусь для исландских клиентов. Рассматриваются различные варианты демонстрации и интерпретации белорусского этнокультурного наследия для туристов из Скандинавии.

Keywords: tourism, ethnocultural heritage, Iceland, Belarus.

Summary. The authors analyze eight years of experience in organizing tourist trips to Belarus for Icelandic clients. Various options for the demonstration and interpretation of the Belarusian ethnocultural heritage for tourists from Scandinavia are considered.

Modern history of organized Icelandic travels to Belarus started in 2012, with the first tour of «Soguferdir» (History Travels) company. That was a beginning of the developing of various itineraries all around Belarus. Every year new programs were designing according to the interests and tastes of Scandinavian travelers. Traditional culture and rural way of life were always in focus of these tours, but the way of showing them was usually different. Since the beginning of COVID19 pandemic in 2020, tours stopped, but it is important now to analyze the mistakes and strong sides of that experience to use in future for a re-start of Icelandic-Belarusian tourism.

There are no researches on this topic in Belarusian or Icelandic historiography, beside several publications of the Icelandic guests like Helgi Laxdal. The author was in the second group, visited Belarus in 2013 and expressed his experience in several articles in Icelandic magazines [1, 2].

History Travels Ltd. or Söguferðir as it is known in Icelandic was founded in 2007 by Dr. Thorleifur Fridriksson, historian and CEO of History Travels. The company has since its inception organized number of trips, mainly focusing on Eastern Europe but also to countries that Icelanders often define as exotic [3]. Based on the experience of these travels Dr. Fridriksson published in 2016 a book in Icelandic «Hidden nations of Europe – a journey through foreign societies». In this monography he wrote about Belarus in general and Polesye region in particular as an example of an authentic traditional culture [4, pp. 19, 24, 290-292].

History Travels offers organized education about countries, cities, nations and cultures. The main purpose of this activity is to create itineraries with people, not to sell ready-made package tours. History Travels are in part a company that individuals, associations or groups can turn to when planning a trip or trips. The company then seeks to provide guides with knowledge of the proposed destination, an individual who is well qualified to share knowledge and prepare travelers so that they can enjoy the trip more than otherwise. He points out interesting places, tells the history of the place, culture of the people who live there and can advise on interesting things that that is good to get to know before setting off. When the draft of itinerary is ready, they continue in collaboration with a tourist company from the area to which the trip is intended. The idea is basically this:

- To provide education on different aspects of culture and history.
- To assist in planning a trip.
- To provide tour guides who meet strict requirements for knowledge and other skills.

The main purpose of this activity is to get acquainted with the great spectrum of culture, history and nature, which can be found almost everywhere. Such trips therefore

increase the understanding of cultural and natural diversity on the planet Earth. They reduce prejudice and increase the joy of life. The name Söguferðir (History Travels) is a descriptor of the main goal when travelling with a company. It is not sunny beaches and luxury hotels but rather education. Their customers are driven by curiosity concerning history, culture and nature.

In August 2012, Söguferðir organized for the first time a group trip to Belarus. The preparation for that trip was years in the making. They had tried to get a contact with a Belarussian company or person they could trust, which was harder than expected. Company received answers but they tended to arrive either late or they were incomplete. It was in 2012, by bit of luck and the help of Professor Dzmitry Samakhvalau, that we got in touch with Belarussian inbound tour operator «BelAgroTravel/Zapadny Trakt». The groundwork was laid for mutual trust, interest in the subject, knowledge and ability to share knowledge – a foundation which a successful tourism needs to be built up on.

Travel from Iceland to Belarus meant that travelers have to fly to Vilnius and drive from there to Minsk. Another possibility is to fly to Warsaw and from there to Minsk. Both of these routes provide a good opportunity to explore three cities that have all had a long historical connection but are in many ways very different. Before Dr. Fridriksson came to Minsk, he was well acquainted with the two other cities, Vilnius and Warsaw. Shortly before the first group left in early August 2012, he contacted an acquaintance who had studied in Moscow for some years. He told Dr. Fridriksson that he did not have detailed knowledge of Minsk as he had only had a brief layover there once. What he was able to tell though about the capital and Belarus was that it was "such a typical Soviet peripheral town". Ergo, with other words, it was not very interesting. On the evening of August 8. 2012, when a group approached the capital of Belarus that it was what Dr. Fridriksson was expecting. It was in the twilight, the sun casting its last rays on a white city, and at the same moment he sensed that the information he had got was based on ignorance and possibly some prejudice that has been connected to Minsk like a ghost from the past.

One of the main themes of most of Icelandic tours is a city tour, a view of the man-made environment in time and space. These cities, mentioned here, were all the scene of a terrible events in the first half of 20th century. What a story these streets could not tell if... But streets do not speak. Neither does the book, but we can read. The street is a part of man made environment which can be read – the story of architecture and cultural heritage. The three-before mentioned cities are excellent examples of interesting urban complexes that, despite common past, have taken different paths, not least after the horrors of World War II. The people of Warsaw and Vilnius chose a similar path when they faced the ruins of their old city centers; collecting old stones for rebuild the old part of the city as accurate as possible in the style it was in the 17th / 18th century. Those houses are imitations; yet are a story of human dignity and great ambition.

When Mr. Halldor Kiljan Laxness, Icelandic Nobel prize winner in literature 1955, traveled around Poland in 1958, he did not understand this peculiarity, – to build an entire city in the style of the 18th century bourgeoisie. He would rather have seen the Poles rebuild their place in accordance with the demands of the class that now rules the country and the level of technology in housing construction that our century stands on... The Icelandic writer would probably have seen his idea come true if he had visited Minsk 1958. The people of Minsk took a completely different path in rebuilding their city than the people of the other two capitals. Instead of collecting old stones in ruins of Minsk they

erected large, spacious house in a style sometimes referred to as the “Stalinist Baroque”. But people did not stop there and built another kind of mansion and boulevards that Dr. Fridrikssons’ acquaintance mentioned earlier considered to be an example of a Soviet “peripheral city”.

Dr. Fridriksson himself was completely of the opinion that the Polish way, was the only right one and the Icelandic Nobel laureate had been blinded by his belief in boulevards and funky houses. The evening Dr. Fridriksson drove into Minsk for the first time completely changed his attitude and since then he have become even stronger in the conviction that both ways are possible. The Polish way of collecting old stones and building new-old houses by narrow streets, and the Belarusian way of building new and large ones along boulevards, but at the same time keeping unique old buildings as a reminder that the city has a long and remarkable history.

Pic. 1 17th century animation in Minsk. June 2013.

Difficult to find any other city that has managed to do this as tastefully as Minsk, a method that is not limited to Stalinist baroque houses, which are now the city's magnificent landmarks. They did not stop there. No, they created a holistic cityscape that is characterized by with a kind of play with form and colors of big buildings that are widely lit at night. Icelanders who have stayed in Minsk have been impressed by how bright and clean it is and many of them have mentioned that Icelandic architects and construction contractors who often lead the way in creating a man-made environment in their capital could learn a lot from Minsk.

During the first trip of Icelanders to Belarus, reporters from a Belarusian television were curious to hear the impression from these exotic guests. The first question was exactly the same as Icelanders usually asks foreign visitors – “How do you like Iceland?” – “How do you like Belarus?”

The person who became a spokesman during that interview was an older man who answered the question saying that – “The trip was wonderful and there was a lot to see, but here in Belarus there is no landscape” [5]. That answer came probably as a shock to the reporter, but not to Icelanders who define “landscape” from their home made limited perspective that for landscape to be defined as landscape it must include mainly high mountains, lava fields, deep valleys and rock belts.

The Belarussian landscape defies meager Icelandic definition of a landscape. The landscape in Belarus is very different from what characterizes Iceland in the North Atlantic. But it is truly beautiful even though Icelanders find no mountains there. In fact, it is almost certain that no Icelander travels to Belarus to explore mountains, but to get to know the way of life, history and culture of Belarus.

The countryside and villages in Belarus are truly something that is different from what Icelanders are acquainted to. The villages are, in fact, a unique significant cultural heritage that Belarus should preserve and even, from Dr. Fridrikssons’ point of view should be on the UNESCO World Heritage List. What makes them special is the joyful brightness of colors, color spectrum which seems to be based unlimited on joy but at the same time on conservative tradition and certain bright shades of colors, green, red, yellow and blue.

Since the first trip to Belarus «Soguferdir» have had one destination in different itineraries that was always the same. A beekeeper outside the hustle and bustle of the capital. There, visitors have the opportunity to get to know the live of honey farmer and work and tradition of beekeeping. This part of the trip, which is always associated with a traditional Belarussian dinner with great food, drinks and traditional music and folk dance, has always been one of the highlights of each trip.

Pic. 2. Traditional games in Borok village («World of Bees» rural farm). June 2013.

However, there are have been many "highlights" during many trips to Belarus. The national park «Belavezhskaya Pushcha» and Berezenski Biosphere Reserve, not to mention Polesye region have all been unforgettable for Icelanders. A unique phenomena in the European flora and fauna.

In terms of history, culture and folklore, Belarus has a lot to offer to Icelanders and other Scandinavians. One is the history of work through millenniums like the one from the former mentioned honey farmer. At the same spot guests got acquainted to Belarussian gastronomy culture as well as music and they even got some dance education. Introduced by the people in national or regional costume from the countryside. The street theaters that have appeared and surprised passengers bring great joy and leave bright memories. This tradition is unique in Europe. The same can be said about the puppet theater tradition of Belarus (Batleyka).

Although Dr. Fridriksson has been to Belarus many times in recent years, each trip was different and there was always something new that caught his eye. Every new place Icelandic groups visited called for a return. It is easily list a large number of places where they had got to know cultural diversity such as the bagpipes (duda) in the village of Rakow (Todar Kashkurevich house) and the national costumes, food traditions and herbal remedies in the village of Strelno, “Karavai” rite in Motol, summer solstice festival (Kupalye) near Kobryn [6], participation in different workshops of local artisans.. Not to mention the unforgettable village of Kudrichi near the Pripiats National Park where unique culture has survived in peace from the outside world, protected by rivers and swamps.

During the first tours in 2012 and 2013 inbound tour operator «BelAgroTravel/Zapadny Trakt» back to 2013 tried to rely on ethnographical museums as many as possible to reveal a folk heritage of Belarus. In all further tours, based on the feedback from guests (mostly senior people), more authentic, alive villages were included to itineraries, instead of museum institutions. Contact with real people in common rural communities was obviously more valuable for Icelandic travelers.

Whoever participates in a journeys such as those we have mentioned which aim to reduce prejudice and increase joy of life come back rich with memories and the knowledge that our existence on this planet is, in spite of everything, a wonderful opportunity to cultivate our quality that is sometimes hidden but links us all, curiosity which eventually spawns tolerance.

References

3. Laxdal, H. Hvítarússland sótt heim / H. Laxdal // SJÓMANNABLAÐIÐ VÍKINGUR. – 2013. – №75. – P. 24–28.
4. Laxdal, H. Hvítarússland / H. Laxdal // UMRAEDAN – 2013. – №12. – P. 27.
5. Um Söguferðir [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <https://soguferdir.is/um-soguferdir/> – Дата доступу: 18.05.2021.
6. Friðriksson, Þ. Hulduþjóðir evrópu – ferð um framandi samfélög / Þ. Friðriksson. – Reykjavík : Veröld, 2016. – 405 p.
7. Беларусь впервые посетила группа туристов из Исландии [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: [youtube.com/watch?v=ib6W8mEYXxU](https://www.youtube.com/watch?v=ib6W8mEYXxU) – Дата доступу: 18.05.2021.
8. Polesye tour with Söguferðir [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: https://www.youtube.com/watch?v=4bmBkeTq1p4&list=PL0MZZfBiaXCB_moV02CovfbiV_wPvhYEx&index=4 – Дата доступу: 18.05.2021.

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В БЕЛАРУСИ AGRICULTURAL HERITAGE AS A FACTOR OF TOURISM DEVELOPMENT IN BELARUS

Чжан Менмен,
Минск, Беларусь

Ключевые слова: сельскохозяйственное наследие, туризм в Беларуси, традиционная культура.

Резюме. С развитием экономики и общества сельскохозяйственное культурное наследие стало важным фактором развития туризма. Сочетание туризма и культурного наследия представляет собой хорошее сочетание форм, туризм придает сельскохозяйственному культурному наследию свежую жизненную силу, сельскохозяйственное культурное наследие дает туризму глубокое культурное наследие. Богатое сельскохозяйственное культурное наследие Беларуси заложило прочную основу для развития туризма. Модель экотуризма, вовлечения сообщества, экомuzeя и разделения могут привести к лучшему развитию туризма сельскохозяйственного культурного наследия Беларуси.

Keywords: agricultural heritage, tourism in Belarus, traditional culture.

Summary. With the development of economy and society, agricultural heritage has become an important factor in the development of tourism. Tourism and agricultural heritage are an excellent combination. Tourism gives fresh vitality to agricultural heritage, and agricultural heritage gives tourism a profound cultural deposits. The rich agricultural heritage of Belarus has laid a solid foundation for the development of tourism. Eco-tourism model, community participation model, eco-museum model, and zoning model can make Belarus' agricultural heritage tourism usher in a better development.

В условиях экономической глобализации люди все больше внимания уделяют культурной диверсификации, диверсификации биологических ресурсов и устойчивому развитию ресурсов и окружающей среды. Вслед за «природным и культурным наследием» Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций в 2002 г. выдвинула третье наследие в истории и культуре человечества, а именно «сельскохозяйственное культурное наследие». Сельскохозяйственное культурное наследие, как новый тип наследия, представляет собой тесное сочетание природы и человечества с экономическими, социальными, экологическими, культурными и другими ценностями. В контексте современного этапа глобального развития экологической экономики, зеленая экономика, в виде туризма для понимания и использования сельскохозяйственного культурного наследия, является экологически чистым и эффективным способом развития. Концепция коннотации сельскохозяйственного культурного наследия составляет основу для формирования современного экологического сельского хозяйства, его богатая биологическая система может удовлетворять потребности местного социально-экономического и культурного развития, не только способствовать устойчивому региональному росту, защищать историческую ценность человеческой цивилизации, но и имеет направляющее значение для выживания и развития человека. Сочетание туризма и культурного наследия – это хороший способ, как придерживаться общего существования людей и окружающей среды, устойчивого

развития сельского хозяйства, активизации культурного наследия и его использования. Все эти проблемы требуют углубленного рассмотрения.

Сельскохозяйственное культурное наследие с другого исторического уровня покажет следы человеческой цивилизации, засвидетельствует славу истории. Интеграция и развитие туризма и сельскохозяйственного культурного наследия – это экспериментальный сельскохозяйственный туризм, причем сельскохозяйственное культурное наследие является основным органом, который дополняет развитие туризма в соответствии с местными условиями, разумным планированием, устойчивым и здоровым для содействия социальному развитию. Возьмите научную стратегию для руководства, активируйте потребности туристов, оживление ресурсов статического наследия может обогатить туристический опыт, как для коммерциализации, так и для защиты первоначальной истины, способствующей устойчивому развитию наследия. Само сельскохозяйственное культурное наследие все еще должно играть продуктивную роль. Поэтому развитие туризма ресурсов сельскохозяйственного культурного наследия должно основываться на защите как предпосылке, с ресурсами, связанными с сельскохозяйственным культурным наследием, как носителем, к месту расположения сельскохозяйственного культурного наследия, чтобы насладиться ландшафтом наследия, испытать конкретную форму туристической деятельности, культурной атмосферы наследия, чтобы туристы приобрели культурный опыт.

Самая большая особенность сельскохозяйственного культурного наследия заключается в том, что оно является живым наследием. Вся сельскохозяйственная система предполагает участие фермеров, чтобы составить сельскохозяйственное культурное наследие, в то время как сельскохозяйственная система является частью социально-экономической жизни, с развитием истории и изменениями[1]. Фермеры являются важной частью сельскохозяйственного культурного наследия, они являются не только важным защитником сельскохозяйственного культурного наследия, но и одним из основных органов охраны сельскохозяйственного культурного наследия. Тот факт, что фермеры живут в системе сельскохозяйственного культурного наследия, не означает, что их образ жизни должен оставаться примитивным и не может развиваться со временем. Культурное наследие сельского хозяйства защищает не только сущность традиционных сельскохозяйственных систем, но также защищает эволюцию этих систем. Таким образом, сельскохозяйственное культурное наследие отражает динамичные изменения. Поскольку сельскохозяйственное культурное наследие является живым наследием, являющимся результатом скоординированной эволюции и адаптации сельскохозяйственных сообществ к окружающей среде, оно не может быть заключено в рамки охраны городского архитектурного наследия. В противном случае оно может привести только к разрушению сельскохозяйственного культурного наследия и продолжающейся бедности объектов сельскохозяйственного культурного наследия. Сельскохозяйственное культурное наследие должно принять динамический подход к охране и адаптивному управлению, то есть «защищать в развитии», в соответствии с местными условиями для защиты и управления сельскохозяйственным культурным наследием. Охрана объектов сельскохозяйственного культурного наследия должна способствовать тому, чтобы фермеры, находящиеся на объектах сельскохозяйственного культурного наследия, могли продолжать получать экономические, экологические и

социальные выгоды от охраны сельскохозяйственного культурного наследия, с тем чтобы они могли быть готовы участвовать в охране сельскохозяйственного культурного наследия. Другими словами, многостороннее участие, особенно создание механизмов участия общин, играет важную роль в защите сельскохозяйственного культурного наследия.

Туристская ценность сельскохозяйственного культурного наследия в основном отражается в социальных, экономических, культурных и экологических атрибутах таких ландшафтных систем. Социальные атрибуты в основном отражаются в участии деятельности социального взаимодействия в той или иной форме выражения в сельскохозяйственном культурном наследии, например, осенью фермеры собирают урожай продовольствия и организуют уборочные мероприятия. Эти социальные мероприятия в различных формах пронизывают каждое место, становятся наиболее динамичным элементом развития туризма сельскохозяйственного культурного наследия. Экономические атрибуты являются основной формой деятельности сельских жителей, и ее основная туристская ценность проявляется в двух аспектах: во-первых, участие в сельскохозяйственной деятельности. Туристы через участие в пахоте мотыгой, посадке, сборе урожая, рыбной ловле и других сельскохозяйственных мероприятиях получают доступ к расслабляющему, приятному туристическому опыту; во-вторых, эксплуатируют декоративные ландшафты, такие как рисовые террасы, кормовые угодья и т. д. Это не только неотъемлемая часть сельскохозяйственного культурного наследия, но и важный туристический ресурс. Культура – это душа сельскохозяйственного культурного наследия, это источник создания туристических продуктов. Его туристическая ценность суммируется в двух аспектах: во-первых, культура земледелия. Хотя сельскохозяйственное производство является экономической деятельностью, но оно содержит богатую культурную коннотацию, вторая – это народная культура. Это своего рода культурная форма деятельности, включающая язык, одежду, фестивали, народные развлечения и т. д., является очень привлекательным проектом в туризме. С точки зрения экологических атрибутов, режим гармоничного сосуществования человека и природы, проявляемый объектами сельскохозяйственного культурного наследия, является наиболее обеспокоенным и ожидаемым людьми сегодня.

Беларусь богата ресурсами культурного наследия, и сельскохозяйственное культурное наследие является важной частью этого наследия. В Беларуси сельская местность имеет нетронутую природную среду, где можно покататься на велосипеде, покататься на байдарках, собрать травы, грибы, ягоды, порыбачить, поохотиться и провести целый ряд мероприятий с сельским характером[2]. Как защитить и унаследовать сельскохозяйственное культурное наследие – это значит заботиться о том, как использовать ресурсы сельскохозяйственного культурного наследия для развития местной экономики.

В 2018 г. Беларусь во второй раз выиграла конкурс журнала National Geographic Traveler, став лучшей страной для агротуризма, подтвердив рост спроса на агротуристические услуги. Тогда же количество туристов в агротуризме выросло на 6,6% по сравнению с 2017 годом, а количество посетителей усадеб увеличилось на 20,3%, что интуитивно очень хорошо отражает тенденцию развития агротуризма [3]. По состоянию на 1 января 2019 г. в Беларуси насчитывается 2300 фермерских хозяйств. В настоящее время агротуризм в Беларуси в основном базируется на

фермерских усадьбах, пригородных поселках, в форме сельской организации туризма и размещения и питания в сельских домах и усадьбах (небольшие семейные гостиничные комплексы). Указ Президента Республики Беларусь № 365 «О развитии агроэкотуризма», продлил до 2025 г. существующие условия хозяйственной деятельности[4]. Это фактически поддержка развития агротуризма на национальном уровне, и с другой стороны доказано, что развитие агротуризма имеет положительную и позитивную роль в экономическом и социальном развитии страны. В контексте государственной политики поддержки туризм сельскохозяйственного культурного наследия в Беларуси будет развиваться лучше и всесторонне.

Как с точки зрения защиты и наследования самого сельскохозяйственного культурного наследия, так и с точки зрения спроса на туристическом рынке развитие туризма неизбежно. Для того, чтобы достигнуть беспроблемной ситуации между защитой культурного наследия и развитием туризма, целесообразно принять защитную модель туристического роста. Развитие охраняемого туризма сельскохозяйственного культурного наследия в Беларуси можно предложить с помощью следующих четырех моделей:

Модель эготуризма. Как объект сельскохозяйственного культурного наследия, охрана является основной и командной задачей. По сравнению с мировым природным наследием, культурным наследием, самое большое различие между сельскохозяйственным культурным наследием заключается в том, что оно защищает способ производства, систему сельскохозяйственного земледелия и методы ведения сельского хозяйства, которые фермеры все еще используют и от которых зависит их выживание. Учитывая специфику и назначение объекта охраны, потребности объекта сельскохозяйственного культурного наследия и промышленный или производственный образ жизни, которые могут быть развиты, фактически являются экологической отраслью с охраной сельскохозяйственного культурного наследия в качестве ее ядра, и эготуризм адаптировался к этому требованию. Кроме этого, с точки зрения ответственности и ценности самого сельскохозяйственного культурного наследия, его наследия в форме туризма для общественности, это не только тенденция, но и социальная ответственность. Неотъемлемый атрибут эготуризма полностью согласуется с ответственностью, воплощенной в сельскохозяйственном культурном наследии. Режим эготуризма является неизбежным выбором для сельскохозяйственного культурного наследия.

Модель вовлечения сообщества. Сельскохозяйственный туризм культурного наследия берет сельскую местность в качестве фона и использует производственную деятельность фермеров в качестве основного объекта. Когда продуктивный образ жизни жителей становится туристической достопримечательностью или необходимым объектом охраны, модель общественного туризма является лучшим выбором. Организация туристической деятельности в режиме общинного туризма может играть более важную роль в охране ценностей наследия и развитии общин. Для того чтобы в полной мере реализовать роль участия общин в охране сельскохозяйственного культурного наследия и развитии туризма, прежде всего, мы должны обратить внимание на участие местного сообщества в охране сельскохозяйственного культурного наследия и принятии решений по планированию туризма. Участие сообществ – это форма активного участия жителей, то есть сами жители организуют, приводят аргумент развития и взаимодействуют с

правительством. Во-вторых, должно быть отражено участие коллектива в распределении туристических выгод. Распределение доходов от туризма связано с жизненно важными интересами жителей сообщества и их стремлением к участию в охране сельскохозяйственного наследия и развитии туризма, а также с тем, может ли участие общины развиваться в добродетельном круге и могут ли быть достигнуты цели туризма наследия. Поэтому на основе определенного масштаба и эффективности участия, с учетом интересов многочисленных заинтересованных сторон, создание и совершенствование справедливого и разумного механизма распределения доходов является ключевым фактором распределения доходов от туризма сельскохозяйственного наследия.

Модель экомuzeя. В 1970-х годах экомuzeй родился в Европе как новая музейная концепция. Эта концепция, представленная экологическим музеем, объединяет культуру и природу, традиционную охрану и динамичное развитие и оказала важное влияние на все сообщество наследия. Экомuzeй обеспечивает устойчивую модель роста туризма для развития и охраны сельскохозяйственного культурного наследия туризма. Она допускает определенную степень проявления туризма, но выступает против масштабного развития туризма. Функция экологического музея заключается в защите культурного наследия, содействии не разрушению культурной среды, не вмешательству в образ жизни и культурные модели жителей общины, уважении личности жителей, содействии повышению качества жизни жителей и культурному обновлению. Он может установить баланс между охраной сельскохозяйственного культурного наследия и развитием туризма, может лучше решить противоречие между развитием туризма и охраной сельскохозяйственного культурного наследия, чтобы направлять здоровое и устойчивое развитие туризма сельскохозяйственного культурного наследия.

Модель разделения. Научное разделение охраняемых территорий объектов сельскохозяйственного культурного наследия с целью реализации соответствующей интенсивности строительства и системы управления является важным аспектом решения противоречия между охраной сельскохозяйственного культурного наследия и развитием туризма. Он разделен на три различные функциональные зоны: основная зона, буферная зона, переходная зона. Основной район – это сущность сельскохозяйственного культурного наследия, но также и чувствительная и хрупкая экологическая среда этого района. Буферная зона является периферийной зоной системы сельскохозяйственного культурного наследия и защитной зоной от внешних потрясений. Традиционная система сельскохозяйственного культурного наследия в регионе органично интегрирована с современной системой наследия, и влияние модернизации в регионе ослаблено. Переходная зона – это периферийная зона буферной зоны и крайняя граница развития туризма сельскохозяйственного культурного наследия, которая защищает сельскохозяйственное культурное наследие от более широкого спектра, а также обеспечивает соответствующие дополнительные и вспомогательные ресурсы для развития туризма.

Белорусский сельскохозяйственный туризм как элемент культурного наследия имеет огромное пространство развития и потенциала. Необходимо найти модель развития, подходящую для реального положения в местной ситуации. Правительство в определенной степени должно оказывать политическую и финансовую поддержку, а также быть связанным законами и нормативными актами. Белорусский сельскохозяйственный туризм как часть культурного наследия обязан

способствовать лучшему развитию, он принесет больше доходов местному населению, повысит местную экономическую жизнеспособность и улучшит жизнь людей.

Литература

1. Исследования по развитию сельскохозяйственного туризма сохранения культурного наследия / ЦуйФэн // Журнал Нанкинского сельскохозяйственного университета (издание социальных наук). – 2008. – № 4(8). – С.103–109 (на кит.яз.).

2. Скопец, Г.Г. Преимущества агротуризма и особенности развития Беларуси / Г.Г. Скопец // УО «Брестский Государственный Технический Университет». – С.154–157.

3. Туризм и туристические ресурсы в Республике Беларусь: статистический сборник / Национальный статистический комитет Республики Беларусь; редколлегия: И.В. Медведева (председатель) [и др.]. – Минск: Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2018. – 72 с.

4. Актуальные вопросы сельскохозяйственного производства: материалы Международной научно-практической конференции студентов и магистрантов (г. Витебск, 30 октября 2019 г.) / Витебская государственная академия ветеринарной медицины; ред. Н. И. Гавриченко [и др.]. – Витебск: ВГАВМ, 2019.

ПРАФЕСІЙНЫЯ СУПОЛЬНАСЦІ МУЗЫКАНТАЎ У ТРАДЫЦЫЙНЫМ ГРАМАДСТВЕ БЕЛАРУСКІХ СЯЛЯН PROFESSIONAL COMMUNITIES OF MUSICIANS IN THE TRADITIONAL SOCIETY OF BELARUSIAN PEASANTS

Якубінская Алеся Дзмітрыеўна,
Мінск, Беларусь

Ключевые слова: музыкант, белорусские крестьяне, традиционная профессиональная культура.

Резюме. В статье представлен этнологический подход к изучению сообществ музыкантов как представителей народного музыкального профессионализма в структуре традиционного общества белорусских крестьян.

Keywords: musician, Belarusian peasants, traditional professional culture.

Summary. The article presents the ethnological approach to the study of professional communities of musicians as representatives of folk musical professionalism in the structure of the traditional society of Belarusian peasants.

Адметнымі субкультурамі ў структуры традыцыйнага грамадства беларускіх сялян XIX – сярэдзіны XX ст. з’яўляліся прафесійныя супольнасці музыкантаў – дудароў, скрыпачоў, лірнікаў, цымбалістаў. Прафесійныя супольнасці музыкантаў мелі ўласную спецыфіку прафесійнай дзейнасці і адметны сацыяльны статус, якія ў пэўнай ступені характарызаваліся ўстойлівасцю, кансерватыўнасцю, традыцыйнасцю. Прафесійныя супольнасці музыкантаў у структуры традыцыйнага грамадства беларускіх сялян ў межах айчынай этналогіі не з’яўляліся прадметам спецыяльнага даследавання, бо дагэтуль даследаванні народнай музычнай культуры праводзіліся ў галінах этнамузыкалогіі і мастацтвазнаўства. Сутнасць этналагічнага падыходу да вывучэння супольнасці прадстаўнікоў народнага музычнага

прафесіяналізму ў структуры традыцыйнага грамадства XIX – першай паловы XX ст. заключаецца ў даследванні ў кантэксце традыцыйнай сацыяльнай культуры беларусаў. Даследаванне народнага прафесіяналізму ажыццяўляецца ў межах наступных накірункаў: самабытныя формы навучальнага працэсу, прафесійная дзейнасць і “прафесіяналізм” народнага музыкі, сацыяльны статус музыканта ў традыцыйным грамадстве беларускіх сялян.

Вывучэнне музыкаў як асобнай прафесійнай супольнасці яшчэ ў XIX ст. запачаткаваў М. Я. Нікіфароўскі, вызначыўшы іх сацыяльны статус як “грамадскіх служыцеляў” [1, с. 41-65]. У структуры традыцыйнага грамадства беларускіх сялян прафесійны музыка выконваў дзве асноўныя функцыі: святочную, бо ён з’яўляўся арганізатарам і выканальнікам музычнага суправаджэння грамадскіх форм выкарыстання вольнага часу, і рытуальную, ў кантэксце сямейна-абрадавага жыцця і каляндарна-абрадавага цыкла беларускіх сялян [2, с. 9].

Працэс фарміравання працоўных і прафесійных навыкаў пачынаўся ў дзяцей беларускіх сялян у межах сям’і і працэс авалодання музычным майстэрствам меў сваю спецыфіку. У XIX ст. сярод беларускіх сялян вучыліся граць на музычных інструментах толькі хлопчыкі, прычым інструмент мог пераходзіць у спадчыну разам з іншай рухомай маёмасцю [1, с.59]. Верагодна, гэта было звязана з тым, што ў традыцыйным грамадстве беларускіх сялян дзейнічалі культурныя феномены “школа мацярынства” і “школа пастухоўства”, якія фарміравалі ў свядомасці дзяцей пэўную адаптацыйную стратэгію, з характэрным паэтапным працэсам авалодання працоўнымі і прафесійнымі навыкамі адпаведна ўзросту і полу [3, с.98]. “Школа пастухоўства” арыентавала хлопчыкаў на актыўную сацыяльную ролю па-за межамі сям’і, што прадугледжвала ў тым ліку і прафесійная дзейнасць народнага музыканта. У большасці выпадкаў імкненне займацца музыкаваннем з’яўлялася асабістай ініцыятывай “блазна” – хлопчыка-пастушка ва ўзросце ад сямі да дванаццаці год. Паводле даследаванняў мастацтвазнаўцы А. В. Рамадзіна, ад пачатку навучальны працэс быў накіраваны на ўдасканаленне слыху і фарміраванне музычнай памяці вучня [4, с.11]. Дзеці слухалі найгрышы старэйшых музыкаў, назіралі за іх музычнай тэхнікай, атрымлівалі асабістыя ўражанні і спрабавалі інтуітыўна іх паўтараць, тым самым робячы першыя крокі ў навучанні. Баючыся бацькоўскай забароны, кпінаў з боку родных, практыкаваліся будучыя музыкі звычайна ў аддаленых ад іх вачэй ці адасобленых месцах, хаваючыся ў гаспадарчых пабудовах, у полі, на пасце [1, с.55]. Узаемадзеянне вучня і настаўніка становілася больш шчыльным пасля атрымання першапачатковых самастойных навыкаў ігры на скрыпцы, цымбалах. Тады пачынаў выкарыстоўвацца “кантактны метада навучання”, пры якім рукі вучня і настаўніка судатыкаліся [4, с.11]. Працэс навучання меў стацыянарную форму пераважна ўнутры сям’і. Даследаванні феномена паўночна-беларускіх цымбалістаў дазволілі А. В. Рамадзіну вылучыць тры ўзроўні традыцыйнай выканальніцкай арыентацыі: першы – унутрысямейны, другі – атрыманне навыкаў ад музыкаў сваёй ці суседняй вёскі, трэці – ад прадстаўнікоў народнага прафесіяналізму, што прызджалі здалёк [4, с.11]. У двух апошніх выпадках будучыя музыкі атрымлівалі візуальныя і слыхавыя ўражанні, форма выкладання мела парцыённы характар, бо цымбаліст засвойваў новыя віды найгрышаў, знаёміўся з індывідуальнай выканальніцкай тэхнікай іншых цымбалістаў. У XIX ст. прыкладна з пятнаццацігадовага ўзросту народны музыка становіўся ў традыцыйным грамадстве беларускіх сялян “прафесіяналам” і

працягваў “служыць музычнай справе прыкладна 25 год”, пры ўмове, калі пэўныя жыццёвыя абставіны, прыкладам, пастаянны прыбытак з уласнай гаспадаркі, служба на выбарнай пасадзе, не прымушалі яго кінуць “музыкаваць” [1, с.55].

У станаўленні народнага прафесіянала-музыканта можна вылучыць пэўныя этапы засваення майстэрства. Спачатку будучыя музыкі практыкаваліся ўнутры сям’і, потым гралі для суседзяў, а атрымаўшы іх адабрэнне і падтрымку, пачыналі граць танцавальную музыку на вячорках, моладзевых ігрышчах і кірмашах. Вярышняй народнага прафесійнага майстэрства лічылася ўменне правесці музычнае суправаджэнне вяселля. “Музыкант вырабляў інструмент, як правіла, сам для сябе, праходзіў доўгі шлях асваення і ўдасканалення выканальніцкага майстэрства, авалодання рознажанравым рэпертуарам, мясцовым стылем сольнага і ансамблевага музіцыравання, “туравання” спевам” [5, с.8]. Такім чынам, можна сцвярджаць, што ў супольнасці музыкантаў склаліся самабытныя формы навучальнага працэсу, якія з’яўляюцца своеасаблівай народнай “методыкай” выхавання музыкантаў і навучання іх беспісьменным формам музыкі. Шляхі, прыёмы, прынцыпы выкладальніцкай арыентацыі з’яўляюцца тэарэтычнымі накірункамі этналагічнага падыходу да даследавання навучальнага працэсу прафесійнай супольнасці музыкантаў.

Сацыяльны статус народных музыкантаў можа быць акрэслены ў межах характарыстыкі іх прафесійнай дзейнасці і “прафесіяналізму”. Напрыклад, у ХХ ст. сярод паўночна-беларускіх цымбалістаў захоўваліся тры рэліктавыя формы прафесійнай дзейнасці: вандроўная (цымбалісты-“страннікі”), абрадавая (цымбалісты-“скамарохі”), сінкрэтычная (змешаная) [6, с.154]. Так, цымбалісты-“страннікі”, з’яўляючыся носбітамі лакальнай традыцыі, маглі перамяшчацца на вялікую адлегласць, кантактаваць з прадстаўнікамі іншых этнічных груп, засвойваючы ад іх новыя мелодыі найгрышаў. Цымбалісты-“скамарохі” звычайна выконвалі музычнае суправаджэнне абрадавага і святочнага жыцця сялянскай грамады. Такім чынам, формы прафесійнай дзейнасці гэта традыцыйныя характэрныя формы паводзін і выканання асабістых працоўных абавязкаў у супольнасці музыкантаў, якія мелі для іх выключную значнасць.

Важнай характарыстыкай прафесійнай дзейнасці народнага музыкі з’яўлялася ўзнагарода за ігру, як за выкананую працу. Форма і памер платы скрыпачу ці цымбалісту залежалі ад таго, дзе адбывалася музычнае суправаджэнне: на вячорках, ігрышчах, кірмашах, вяселлях, падчас валачобных хаджэнняў. У ХІХ ст. на вячорках, ігрышчах і кірмашах музыка звычайна загадзя атрымліваў плату ў выглядзе 2-3 яек, баранак, пернікаў, цукерак, грошаў (1-3 капейкі) [1, с.56]. Форма і памер узнагароды ўплывалі на працягласць самой ігры і залежалі ад волевыяўлення музыкі. Музыкант нечакана для танцораў мог спыніць найгрыш, каб атрымаць дадатковую аплату ад наймальнікаў, якія тут жа спяшаліся “пыдгурасціць музыку”, лісліва-ветліва заўважаючы, што можна было б пайграць даўжэй [1, с.57]. Большай папулярнасцю сярод моладзі карысталіся народныя ансамблі (“капэлы”), якія складаліся з некалькіх музычных інструментаў, прыкладам, скрыпка, цымбалы, бубен. Таму музыкі прыкладна аднаго ўзроўню выканальніцкага майстэрства стараліся “скупіцца”, “стаць да пары”, і ў такім выпадку іх агульны заробак дзяліўся па-роўну [1, с.58]. Пры гэтым цымбалы нярэдка лічыліся падпарадкаванымі, падначаленымі іншым інструментам у ансамблевым выкананні [4, с.154]. Гэта акалічнасць сведчыць аб існаванні своеасаблівай іерархіі ўнутры народнага ансамбля.

Народныя музыкі ажыццяўлялі музычнае суправаджэнне абрадавага жыцця сялянскай грамады. Запрошанаму граць на вяселле музыку гаспадары плацілі загадзя і больш ніякіх даплат падчас абраду не рабілі, зрэдку некаторыя госці па сваім асабістым жаданні падчас танцаў маглі заплаціць ці пачаставаць музыку [1, с.57]. Музыка з'яўляўся пажаданым абавязковым удзельнікам валачобнага абраду і атрымліваў роўную долю ад валачобнага збору і звыш яго, калі “струменціна” пацярпела ўрон [1, с.57]. М. Я. Нікіфароўскі адзначае, што за адно больш менш удалае выступленне музыка атрымліваў каля аднаго рубля і поўныя кішэні і запазушнік пернікаў, цукерак, абаранкаў, арэхаў [1, с.58]. Трэба адзначыць, што ў традыцыйным грамадстве беларускіх сялян XIX – першай паловы XX ст. “музыкараства” не з’яўлялася адзінай крыніцай прыбытку для музыкі-сялянкіна, а хутчэй дадатковай.

Паслугі прафесійнага музыкі карысталіся попытам на працягу ўсяго года, выключэнне складаў Вялікапосны перыяд. Ад вясны да канца цёплай восені музыка звычайна граў танцавальныя найгрышы для моладзі на вуліцы, зімой у прасторнай хаце, карчме [1, с.59]. Народныя музыкі задавальнялі душэўныя патрэбы сялян ў музыцы і танцах падчас грамадскіх форм выкарыстання вольнага часу: моладзевых вячорак, ігрышчаў, кірмашоў. Падчас кірмаша музыка пачынаў граць пасля заканчэння ранішніх набажэнстваў у касцёле ці царкве і завяршаў на змярканні [1, с.58]. Як адзначалася, музыкі ажыццяўлялі музычнае суправаджэнне сямейна-абрадавага жыцця беларускіх сялян (вяселле, хрэсьбіны, провады ў войска), каляндарных абрадавых дзеянняў (калядны, валачобны абрады). Прымаючы ўдзел у абрадавых дзеяннях сялянскай сям’і, грамады, музыка фактычна станаўся “кабальным батраком”, мусіў граць амаль безперапынку і спыняцца толькі па загадзе наймальніка [1, с.57]. Такім чынам, маёмасны стан, ўзровень заробтнай платы музыканта ў XIX ст. быў не вельмі высокім, меў сезонны характар, залежаў ад яго майстэрства, асабістага знаёмства з наймальнікамі і “папулярнасці” ў грамадзе. Жыццёвы ўклад народнага музыкі, сямейнага народнага ансамбля быў падпарадкаваны раскладу мерапрыемстваў сялянскай грамады, яе сямейна-абрадаваму жыццю і каляндарна-абрадаваму цыклу.

Важнай характарыстыкай “прафесіяналізму” супольнасці музыкаў з’яўляецца наяўнасць прафесійнай народнай тэрміналогіі і прафесійных выканальніцкіх спосабаў ігры. Яскравым прыкладам з’яўляецца народная прафесійная тэрміналогія музыкантаў-цымбалістаў. Так, сам працэс ігры на цымбалах называўся народнымі тэрмінамі – “біць”, “цымбаліць”, “перыць у цымбалы” [7, с.181]. Народныя ўяўленні аб рытмічнай, танцавальнай функцыі цымбалаў, выканальніцкай тэхніцы закладзены ў характэрных тэрмінах – “выбіваць”, “падбіваць” [6, с.158]. Гукавыя характарыстыкі цымбал абазначаліся іх уласцівасцю – “спяваць”, “таварыць”, “плакаць”. Наогул, І. Дз. Назіна адзначае “антрапамарфізацыю” цымбал як характэрную, рэпрэзентатыўную рысу беларускай народнай інструментальнай культуры: асобныя часткі інструмента маюць антрапаморфныя назвы, прыкладам, “грудзі” – верхняя дэка, “плечы” – ніжняя дэка, “галовы” – калодкі для калкоў, “галаснікі” – рэзанатарныя адтуліны, “душы” – планкі ўнутры корпуса [8, с.123]. У паўночна-беларускіх цымбалістаў існавала два прафесійных выканальніцкіх спосаба ігры на цымбалах: седзячы, трымаючы інструмент на каленях ці падстаўцы, і стоячы ці ідучы, у абодвух выпадках цымбалы падвешваліся на рамні праз плячо. Паколькі цымбалы звычайна выкарыстоўваліся падчас святочных мерапрыемстваў, то аснову

рэпертуару музыкаў складалі вясельныя маршы, танцавальная музыка, бяседныя песні [7, с.184].

У асяроддзі народных музыкантаў існавалі своеасаблівыя ўзаемаадносіны паміж музыкантамі. Пра наяўнасць прафесійнага этыкету ўнутры музычнай супольнасці сведчыць М. Я. Нікіфароўскі, адзначаючы, што сярод музыкаў існуюць не сяброўскія, а хутчэй таварыскія адносіны, ўсе непаразуменні вырашаюцца ўсталяваўшыміся звычаямі: “граем па роўну і плату дзелім па роўну, а не – дзелім прапарцыянальна” [1, с.58]. Традыцыйнай формай баўлення моладзю вольнага часу былі танцы на кірмашах, ігрышчах, куды ў вялікай колькасці збіраліся і розныя музыкі, бо лічылася, што чым больш іх збярэцца, тым больш цікавымі і працяглымі будуць танцы. Музыкі часта размяшчаліся на невялікай адлегласці адзін ад аднаго так, каб танцоры добра чулі свайго музыку і адначасова маглі прадэманстраваць танцавальны імпэт і зухаватасць танцорам, што танцавалі ля другога музыкі [1, с.58]. Напрыклад, у Беларускім Паазер’і вельмі распаўсюджанамі з’явай з’яўляюцца дуэты народных музыкантаў-інструменталістаў – скрыпка-цымбалы, гармонік-цымбалы, у абодвух варыянтах у выканальніцкай традыцыі вядучым з’яўляецца інструмент, пад які падстройваюцца цымбалы.

У традыцыйным грамадстве беларускіх сялян існавала асаблівае дуалістычнае стаўленне да асобы музыканта-інструменталіста. З аднаго боку, музыкант гэта выключная асоба, акружаная арэолам выбранаасці, надзеленая звышчалавечымі ўласцівасцямі ўздзеяння на свет, таму асноўнае прызначэнне музыкі быць носьбітам святочнага настрою і жыццярэдасных эмоцый [8, с.121-122]. Моладзь з павагай і далікатнасцю ставілася да музыкаў падчас танцаў. Звычайна звяртаючыся да музыкаў па імені незалежна ад узросту ў памяншальна-ласкальнай форме, дзяўчаты частавалі іх яблыкамі, арэхамі, юнакі – чаркай водкі ці давалі “сысануць піпкі” [1, с.56]. З гэтымі асаблівымі адносінамі, верагодна, была звязана самаўпэўненасць музыканта, асэнсаванне сваёй значнасці, выключнасці. М.Я. Нікіфароўскі падкрэслівае, што калі паслугі музыкі замаўляліся загадзя, ён звычайна ўзначальваў натоўп моладзі, рухаючыся ў бок кірмашу, ці лянiва і напышліва падыходзіў да гурта моладзі на ігрышчах [1, с.55]. З другога боку, паводле меркавання бацькоў нявесты, музыкант не самы пажаданы прэтэндэнт на ролю жаніха іх дачкі. Беларускія сяляне лічылі, што музыкант ня самы лепшы гаспадар, не заўжды здольны пракарміць сям’ю і, акрамя таго, звязаны з “нячыстай сілай” [1, с.56]. Такім чынам, традыцыйны прафесійны этыкет пэўным чынам рэгуляваў адносіны ўнутры супольнасці музыкаў, адначасова традыцыя рэгламентавала асаблівае стаўленне да музыканта з боку членаў сялянскай грамады.

Такім чынам, формы прафесійнай дзейнасці музыкантаў, спосабы і формы аплаты працы, падпарадкаванасць жыццёвага ўкладу музыканта раскладу мерапрыемстваў сялянскай грамады, наяўнасць прафесійнай тэрміналогіі, выканальніцкіх прыёмаў, адметнага рэпертуару, спецыфіка прафесійнага супрацоўніцтва ў межах інструментальнага ансамбля, прафесійны этыкет з’яўляюцца істотнымі характарыстыкамі прафесійнасці народных музыкантаў-інструменталістаў у межах традыцыйнай сацыяльнай культуры беларусаў.

Літаратура

1. Никифоровский Н. Я. Очерки Витебской Белоруссии / Н. Я. Никифоровский; автор предисл. и сост. А. П. Ващенко. Минск: Беларусь, 2019. - 271 с.
2. Якубінская А. Дз. Цымбалісты ў структуры традыцыйнага грамадства Беларускага Паазер'я // Софія : электронны навучна-просветіцельскі журнал. - 2020. - № 1. - С. 3-9
3. Якубінская А. Дз. Традыцыйная сацыялізацыя дзяцей беларускіх сялян у другой палове XIX – першай палове XX ст. Мінск: РІВШ, 2010. - 118 с.
4. Ромодин А. В. Феномен народного музыканта-солиста и ансамблиста (северо-белорусские цимбалисты). Автореф. дисс. ... канд. искусствоведения. Санкт – Петербург, 2004. - 32 с.
5. Назіна І. Дз. Традыцыйная музычна-інструментальная культура беларусаў як прадмет спецыяльнага вучэбнага курса // Весці БДАМ. - 2008. -№13. - С. 4-9.
6. Ромодин А. В. Двойственность творческого мышления традиционных северо-белорусских цимбалистов / Северо-белорусский сборник: обряды, песни, наигрыши, плачи, ворожба. Сб. науч. статей и материалов. Вып. 1. / Редактор-составитель А. В. Ромодин, ред. кол. В. В. Виноградов [и др.]. Санкт-Петербург: РИИИ. - 2012. - 240 с.
7. Назіна І. Д. Беларускія народныя музычныя інструменты / І. Д. Назіна. Мінск: Беларусь, 1997. 239 с.
8. Назина И. Д. Белорусская народная музыкально-инструментальная культура в её этнически константных проявлениях / Современное музыковедение в мировом научном пространстве / сост. и науч. ред. Е. Н. Дулова; Научные труды Белорусской государственной академии музыки. – Вып. 23. Минск: БГАМ, 2010. С. 119-126.

СОДЕРЖАНИЕ

ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

- НАВАГРОДСКІ, Т.А. ШЛЯХ ДАЎЖЫНЁЙ У 20 ГОД: КАФЕДРА ЭТНАЛОГІІ, МУЗЕЯЛОГІІ І ГІСТОРЫІ МАСТАЦТВАЎ ГІСТАРЫЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА БДУ (2001 – 2021 ГГ.) 3

СЕКЦИОННОЕ ЗАСЕДАНИЕ

- АЎСЕЙЧЫК, У.Я. СТАРАВЕРЫ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў ПАЧАТКУ 1920-Х ГГ.: АСАБЛІВАСЦІ РАССЯЛЕННЯ І КОЛЬКАСНЫ СКЛАД (ПА МАТЭРЫЯЛАХ ПЕРАПІСАЎ 1919 Г. І 1921 Г.) 9
- БАЧЫЛА, І.Г. БЕЛАРУСКАЯ ЭТНАЛОГІЯ Ў АСОБАХ: МІХАІЛ ФЁДАРАВІЧ ПІЛПЕНКА 14
- ВЛАСЮК, Ю.Л. АСАБЛІВАСЦІ СВЯТКАВАННЯ ДАЖЫНАК У ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў 1920–1930 ГАДЫ 17
- ГАЙДУКЕВИЧ, Л.М. ТУРИСТИЧЕСКИЕ ПУТЕШЕСТВИЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ДУХОВНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЁЖИ 22
- ГАРБАЧОВА, В.В. БЕЛАРУСКАЯ РУКАПІСНАЯ ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЯ СПАДЧЫНА ХІХ СТ. У АРХІЎНЫХ І МУЗЕЙНЫХ УСТАНОВАХ ФРАНЦЫІ 25
- ГЛАЗКО, А.Н. ПОМИНАЛЬНЫЕ ПРАКТИКИ В ПУБЛИЧНОМ ПРОСТРАНСТВЕ: К ВОПРОСУ О «НОВОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ ОБРЯДНОСТИ» В БССР 32
- ГУГНЮК, А.А. ПОБЫТ “ЖАНОЧАГА ДЗЯЦІНСТВА” У ТРАДЫЦЫЙНАЙ ЗАХОДНЕПАЛЕСКАЙ ВЁСЦЫ 36
- ГУЖАЛОЎСКІ, А.А. «У ДАРОЗЕ»: АЎТАСПЫН У ГАДЫ ХРУШЧОЎСКАЙ «АДЛІГІ» (НА ПРЫКЛАДЗЕ БЕЛАРУСКАЙ ССР) 41
- ЗДАСЮК, Н.М. ПУБЛИКАЦІЯ АРХЕАЛОГІЧЕСКИХ КОЛЛЕКЦІЙ В МУЗЕЯХ РЕСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ 46
- КАРБАЛЕВІЧ, Н.М. ГРАМАДА ЯК КУЛЬТУРНАЯ АДЗІНКА І АСНОЎНЫ СКЛАДНІК ГРАМАДСКАГА ЖЫЦЦЯ БЕЛАРУСКІХ СЯЛЯН У ДРУГОЙ ПАЛОВЕ ХІХ – ПАЧАТКУ ХХ СТАГОДДЗЯ 49
- КУХАРОНАК, Т.І. “ВОРАН ДЗЯЦЕЙ КУПАЕ”: ФАЛЬКЛОРНА-НАРАТЫЎНАЯ ТРАДЫЦЫЯ НА МАГІЛЁЎСКІМ ПАДНЯПРОЎІ 54
- МАЛИНОВСКАЯ, Э.Л. МУЗЕЙ ІСТОРЫІ БГУ: ВЫСТАВОЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ 57
- МАХОВСКАЯ, І.С. БЕЛОРУССКОЕ МЕСТЕЧКО КАК ПОЛИКУЛЬТУРНАЯ СРЕДА 62
- МИХАЙЛЕЦ, М.А. КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К СОХРАНЕНИЮ НАСЛЕДИЯ НА ПРИМЕРЕ СИСТЕМ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАСЛЕДИЯ МИРОВОГО ЗНАЧЕНИЯ 66
- НОЙЕС, Р.С. АД РЫМА ДА МЯДЗЕЛА ДА МОСАРА: КОРПУС СВЯТОГА ЮСТЫНІЯНА І КУЛЬТ КАТАКОМБНЫХ РЭЛІКВІЙ У БЕЛАРУСІ, ХVІІІ-ХХІ СТАГОДДЗІ 70

ОЛЮНИНА, И.В. «КЛУБ ЭКСКУРСОВОДОВ БГУ “IN VIA”» (2009-2021): ИТОГИ И ПЕРСПЕКТИВЫ	74
ПРИГОДИЧ, Д.И. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МУЗЕЕВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ БССР В 1920-1930-е гг.	78
РАКОВ, Д.К. АТРИБУЦИЯ ФРАНЦУЗСКОГО ОГНЕСТРЕЛЬНОГО ОРУЖИЯ ПЕРИОДА ВОЙНЫ 1812 Г. ИЗ СОБРАНИЯ КОБРИНСКОГО ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКОГО МУЗЕЯ ИМ. А.В. СУВОРОВА	82
РОБЕРТС, Н. ОТКРЫВАЯ ДВЕРИ ВЕТКОВСКОГО РАЙОНА ГОМЕЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ	87
СНАПКОЎСКАЯ, С.В., ЛОЙКА, Я.А. ФАРМІРАВАННЕ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ САМАСВЯДОМАСЦІ СРОДКАМІ МУЗЫЧНАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСАЎ	91
СТАХОВЯК Л., СТАХОВЯК З. ЛЕМКІ Ў ПОЛЬШЧЫ: ГІСТОРЫЯ, КУЛЬТУРА, ТРАДЫЦЫІ, ЗВЫЧАІ	96
СУМКО, А.В. КУЛЬТУРА ЖЫЦЦЕЗАБЕПЯЧЭННЯ ПАСЛЯВАЕННАЙ БЕЛАРУСКАЙ ВЁСКІ ЯК ПРАДМЕТ АЙЧЫННАЙ ЭТНАЛОГІІ	104
СУПРАНКОВА, Т.С. МІФАЛАГІЧНЫЯ АСПЕКТЫ ФАЎСЦІЯНЫ Ў БЕЛАРУСКІХ РАМАНТЫКАЎ	109
ТОМАШАВА, І.Р. КАЛЕКЦЫЯ ТВОРАЎ М. А. УРУБЕЛЯ Ў ЗБОРЫ НАЦЫЯНАЛЬНАГА МАСТАЦКАГА МУЗЕЯ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ	114
ТРИФОНОВА, Н.Я. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ ДОМИНИКАНСКИХ ШКОЛ КОНЦА XVIII-ПЕРВОЙ ТРЕТИ XIX В.	117
ФІЛІПЧЫК, Дз.У. ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЯ СПАДЧЫНА ГАЛУБІЦКАЙ ПУШЧЫ ЯК РЭСУРС ДЛЯ РАЗВІЦЦЯ ТУРЫЗМУ Ў РЭГІЁНЕ	120
ФРИДРИКСОН, Т., МОРОЗОВ, Д. БЕЛОРУССКОЕ ЭТНОКУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ В ТУРАХ ДЛЯ ИСЛАНДСКИХ ТУРИСТОВ: ПУТИ ПРИМЕНЕНИЯ, ОПЫТ, ПЕРСПЕКТИВЫ	123
ЧЖАН МЕНМЕН. СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В БЕЛАРУСИ	129
ЯКУБІНСКАЯ, А.Дз. ПРАФЕСІЙНЫЯ СУПОЛЬНАСЦІ МУЗЫКАНТАЎ У ТРАДЫЦЫЙНЫМ ГРАМАДСТВЕ БЕЛАРУСКІХ СЯЛЯН	134

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

Международной научно-практической конференции
«Этнокультурное наследие Беларуси в XXI веке»

18 июня 2021 г., Минск

Ответственный за выпуск *И.В. Олюнина*

В авторской редакции